

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

NERINGA PAŠKEVIČIENĖ
TEISĖS IR MUITINĖS BEI MOKESČIŲ INSTITUCIJŲ VEIKLOS PROGRAMA

NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS RAIDA LIETUVOJE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lekt.dr. Tomas Rudzkis

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NUSIKALSTAMUMAS IR JO PREVENCIJA	6
1.1. Nusikalstamumo sąvoka ir priežastys.....	6
1.2. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencijos sąvoka ir rūšys	9
1.3. Teisinis nusikalstamumo prevencijos reguliavimas	14
2. NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS ETAPAI LIETUVOJE	21
2.1. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje iki nepriklausomybės atkūrimo	21
2.1.1. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas tarpukario Lietuvoje.....	22
2.1.2. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai	24
2.1.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės ir metodai tarpukario Lietuvoje 1918-1940 m.	25
2.1.4. Speciali nusikalstamumo prevencija – nepilnamečių nusikalstamumo prevencija tarpukario Lietuvoje	31
2.2. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m.	34
2.2.1. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas Lietuvoje 1990 – 2003 m.	36
2.2.2. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai.....	40
2.2.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės	46
2.3. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje po 2003 m.	48
2.3.1. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai	51
2.3.2. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas Lietuvoje po 2003 m.	53
2.3.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės	56
3. ESTIJOS IR LATVIJOS PATIRTIS NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS ĮGYVENDINIME	58
3.1. Nusikalstamumo prevencija Estijos Respublikoje	59
3.2. Nusikalstamumo prevencija Latvijos Respublikoje	63
IŠVADOS	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	69
ANOTACIJA.....	75
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA.....	76
SANTRAUKA	77
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	78
PRIEDAI	79

IVADAS

Bendroji charakteristika. Temos aktualumas. Nusikalstamumas – socialinis reiškiny, kurio nepavyksta išvengti nei vienai valstybei. Tai reiškiny, kuris yra įtakojamas visuomenėje vykstančių procesų, o visuomenė, jos raida yra įtakojama nusikalstamumo. Nusikalstamumas visuomenę veikia dezorganizuojančiai. Nagrinėdami nusikalstamumo problemą susiduriame su nusikalstamumo priežastimis ir sąlygomis. Keičiant jas vykdoma nusikaltimų prevencija. Prevencijos tikslas yra šalinti faktorius, kurie skatina kėsintis į svarbiausias socialines vertybes, kaip valstybės, visuomenės ir piliečių teisėti interesai, arba šalinti priežastis, lemiančias pasikėsinimus. Nusikalstamumo būklė ir prevencijos metodai atskirose šalyse yra skirtingi. Tai priklauso nuo įvairiausių socialinių, ekonominių, teisinių, religinių ir kitokių priežasčių.

Nors nusikalstamumo lygis Lietuvoje ir nekelia grėsmės valstybės stabilumui, tačiau šis reiškiny yra socialiai nepriimtinas, taip pat mažina gyventojų saugumą bei neigiamai veikia visuomeninį gyvenimą, tad valstybė, siekdama įgyvendinti konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimą, vykdo nusikaltimų kontrolę ir prevenciją, kurios pagrindinis uždavinys yra stabilizuoti ir mažinti kriminogeninių procesų plitimą. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos sėkmė priklauso nuo teisėsaugos institucijų, savivaldybių institucijų, viešojo administravimo institucijų, visuomeninių organizacijų, bendruomenės ir individualių asmenų aktyvaus ir tarpusavyje koordinuoto dalyvavimo šioje programoje. Kokios priemonės ir kokie metodai bus taikomi kovoje su nusikalstamumu priklauso nuo konkretaus valstybės gyvavimo istorinio laikotarpio, ekonominių, socialinių bei politinių sąlygų. Taigi šio baigiamojo magistrinio darbo temos – nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje – aktualumas nūdienos visuomenei ir teisinei valstybei yra neabejotinas, nes tik pakankamai plačiai ir adekvačiai suvokdami bei įvertindami nusikalstamumo sampratą ir nusikalstamumo raidos tendencijas galėsime skirti atitinkamą dėmesį nusikalstamumo problemos sprendimui, analizuoti kaip keitėsi kovos su nusikalstamumu būdai Lietuvoje, žvelgiant per istorinę prizmę.

Problemų ištirimo lygis ir darbo naujumas. Analizuodami nusikalstamumo sampratą, nusikalstamumo prevencijos institutą remsimės šių teisės teoretikų – *G. Babachinaitės, J. Prapiesčio, T. Rudzkiego, J. Galinaitytės, A. Kiškio, A. Urmono, G. Jurgelaitienės, V. Tamošiūno, V. Justickio, A. Vaišvilos, A. Dapšio, A. Čepo, V. Andriulio, E. Palskio, Č. Mančinsko, S. Kuklianskio, S. Katuokos, V. Piesliako, R. Drakšo, A. Dobrynino ir kitų autorių* – nuomonėmis, komentarais bei tyrinėjimais. Nagrinėsime nacionalinius bei tarptautinius teisės aktus analizuojama tema.

Šio magistro baigiamojo darbo naujumą sąlygoja tai, kad analizuosime ne tik praeito amžiaus kovos su nusikalstamumu būdus, bet ir nusikalstamumo prevencijos ypatumus, kurie įsivyravo nuo LR baudžiamojo kodekso įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. ir vyrauja iki pat šių dienų. Taip pat analizuosime kitų Baltijos valstybių – Latvijos ir Estijos patirtį nusikalstamumo prevencijos srityje.

Tyrimo objektas – nusikalstamumo prevencijos raida.

Tyrimo dalykas – nusikalstamumo prevencijos reglamentavimas, nusikalstamumo prevenciją įgyvendinančių institucijų sistema ir įgyvendinamos nusikalstamumo prevencijos programos kiekvienu konkrečiu nusikalstamumo prevencijos raidos Lietuvoje etapu.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti nusikalstamumo prevencijos raidą Lietuvoje nuo 1918 m. iki dabar, išskiriant pagrindinius nusikalstamumo prevencijos raidos etapus, nustatant kiekvieno nusikalstamumo prevencijos raidos etapo esminius aspektus ir pagrindines problemas.

Pagal darbo tikslą, iškeliami šie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti nusikalstamumo prevencijos sampratą;
2. Nustatyti ir išskirti pagrindinius nusikalstamumo prevencijos raidos etapus;
3. Išanalizuoti kiekvieną nusikalstamumo prevencijos raidos etapą pagal pasirinktų kriterijų sistemą ir pateikti kiekvieno etapo charakteristiką bei problemas;
4. Išanalizuoti Estijos ir Latvijos patirtį nusikalstamumo prevencijos srityje;

Tyrimo hipotezė – nusikalstamumo prevencijos programų ir priemonių rūšys bei kaita tiesiogiai priklauso nuo valstybės ekonominės, politinės, socialinės padėties.

Tyrimo problema. Nusikalstamumo prevencija yra viena iš svarbiausių ir pagrindinių valstybės kovos su nusikalstamumu priemonių, t.y. nusikalstamumo prevencija yra svarbi tuo, kad tai yra viena iš pagrindinių kriminogeninės situacijos šalyje reguliavimo būdų. Nusikalstamumo prevencija yra procesas kuriame dalyvauja tiek valstybė, tiek visuomenė. Valstybė dalyvauja kurdama, finansuodama ir įgyvendindama nusikalstamumo prevencijos programas ir priemones, o visuomenė atlieka dvejopą vaidmenį – iš vienos pusės nusikalstamumo prevencijos priemonės yra nukreipiamos prieš visuomenę, prieš konkrečius asmenis, kurie jau padarė ar tik rengiasi įvykdyti nusikaltimą, o iš kitos pusės visuomenė skatinama kartu su valstybės institucijomis dalyvauti įgyvendinant nusikalstamumo prevenciją. Todėl viena didžiausių problemų, su kuria susiduriama įgyvendinant nusikalstamumo prevenciją yra ta, kad šią sritį įtakoja bet kokie ekonominiai, politiniai, socialiniai pokyčiai šalyje.

Mokslinio tyrimo metodai. Rašant šį darbą, naudoti tokie tyrimo metodai: loginis-analitinis, sisteminis, teisinių dokumentų analizės, istorinis, aprašomasis.

Aprašomasis, istorinis, teisinių dokumentų analizės bei sisteminis metodai yra pagrindiniai šio darbo metodai, kuriais vadovaujantis analizuojama nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikalstamumo prevenciją, išskiriami pagrindiniai nusikalstamumo prevencijos raidos etapai Lietuvoje, pateikiama pasirinktų nusikalstamumo prevencijos raidos etapų charakteristika. Remiantis *loginiu – analitiniu, analizės, sisteminiu metodais* analizuojama papildoma informacija, padedanti išvelgti ir atskleisti nusikalstamumo prevencijos raidos tendencijas, nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimo problemas, numatyti jų sprendimo būdus, padaryti išvadas.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, išvados. Kiekviena dėstymo dalis suskirstyta į atskirus skyrius, atsižvelgiant į svarbiausius nagrinėjamos temos aspektus. Pirmą dalį sudaro trys skyriai, antrą dalį – trys skyriai (pirmą skyrių sudaro keturi poskyriai, antrą ir trečią skyrius – po tris poskyrius), trečią dalį sudaro du skyriai.

1. NUSIKALSTAMUMAS IR JO PREVENCIJA

1.1. Nusikalstamumo sąvoka ir priežastys

Prieš pradedant detaliai ir išsamiai analizuoti nusikaltimų prevencijos sąvokų įvairovę, nusikaltimų prevencijos rūšis, jų ypatumus, nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje problemas praeityje ir dabar, manome, jog būtų tikslinga ir svarbu pirmiausia aptarti nusikalstamumo – kaip reiškinio – sąvoką bei priežastis.

Nusikalstamumo, deja, nepavyksta išvengti nė vienai valstybei. Tačiau pateikti visiems priimtina bendrą nusikalstamumo sampratą labai keblu ir sudėtinga. Per visą kriminologijos mokslo raidą buvo ir yra daug nusikalstamumo sampratų, apibrėžimų, iš kurių vieno, kaip visa apimančio, išskirti negalima.

Bendriausia prasme – nusikalstamumas – tai visuma atskirų nusikalstamų veikų, įvykdytų konkrečioje erdvėje per konkretų laikotarpį.¹

Žvelgiant pačia siauriausia prasme, anot J. Prapiesčio, nusikalstamumą galima įvardinti kaip statistinę nusikaltimų visumą. Tačiau pats nusikalstamumas yra kur kas platesnio pobūdžio reiškinys, kad tai būtų pakankamas jo apibrėžimas.² Pasak jo, nusikalstamumas yra dviejopo pobūdžio reiškinys:

- Socialinis;
- Teisinis.

Būtent socialinė aplinka bei teisė yra lemiami nusikalstamumą, jo turinį, esmę sąlygojantys faktoriai. Socialiniu požiūriu nusikalstamumas atsiskleidžia kaip specifinė žmonių elgesio, pažeidžiančio konkretios socialinės sistemos tinkamą funkcionavimą, forma. Teisiniu požiūriu nusikalstamumas sudaro visumą priešingų teisei veiksmų, kurių atžvilgiu visuomenė, veikdama per valstybės institucijas ar atskirus visuomenės narius, vykdo prevencinę veiklą.

Pasak prof. habil. dr. J. Galinaitytės ir dr. T. Rudzkio, kriminologijos literatūroje aprašytus nusikalstamumo apibrėžimus galima sąlyginai skirstyti į tris grupes:³

1. Pirmosios grupės kriminologų nuomone, nusikalstamumas yra visuomenei keliantis pavojų, nuo priimtinių socialinių normų nukrypstantis elgesys, kuris jungia visas nukrypimų nuo socialinių normų rūšis ir formas: narkomaniją, alkoholizmą, prostituciją, savižudybes ir pan.;

¹ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Kriminologijos samprata. <http://www3.mruni.lt/~akiskis/kriminologija-n/2003-2004m/paskaitos/1%20tema%2020040512.ppt>; prisijungimo laikas: 2009-09-26.

² Sud. Prapiestis J. Namų advokatas – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 577.

³ Galinaitytė J., Rudzkis T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema // Jurisprudencija, 2005, t. 70(62). P. 134.

2. Antrajai grupei priskirtini kriminologai, kurie sąvoką „nusikalstamumas“ suprantą kaip socialinį ir baudžiamąjį – teisinį reiškinį, susidedantį iš įvairių nusikaltimų visumos, padarytų tam tikroje valstybėje ar jos dalyje per tam tikrą laikotarpį. Tokios nusikalstamumo sampratos esminis požymis yra nusikaltimų visuma, jų suma;

3. Trečiosios grupės kriminologai nusikalstamumą suprantą kaip nusikalstamas veikas integruojančią sistemą. Jų nuomone, nusikalstamumas yra apibendrinanti samprata, kuri atspindi vienuose objektų vientisos sistemos požymius. Kriminologė N. F. Kuznecova pabrėžia, kad nusikalstamumas yra nusikaltimų sistema, turinti sistemai būdingas savybes.

Sutinkame su paskutiniąja nuomone, kad nusikalstamumas yra socialinis teisinis reiškinys, turintis sistemai būdingų savybių.

Prof. dr. A. Urmonas nusikalstamumą apibrėžia taip - tai tęstinis socialinės veiklos procesas (reiškinys), integruojantis socialinės žmonių veiklos paprastai netiesioginius (tikslų požiūriu) rezultatus, pasireiškiančius kaip nusikaltimų padarymo galimos priežastys ir sąlygos, kurias tikslingai išnaudoja konkretūs asmenys ar asmenų grupės, darydamos nusikaltimus.⁴

Apibendrinus bendrąjį teorinį nusikalstamumo apibrėžimą, derėtų išskirti tokius bazinius jo sąvokos taškus:

- Nusikalstamumas yra socialinis bei baudžiamasis – teisinis reiškinys (procesas);
- Nusikalstamumas, kaip kriminologijos mokslo tyrimo dalykas, apibūdina nusikaltimų bei juos supančių aplinkybių (t.y. socialinių faktorių, nusikaltėlio asmenybės bruožų ir kt.) visumą;
- Nusikalstamumas yra istoriškai kintantis, tačiau nenykstantis reiškinys (procesas);
- Nusikalstamumas gali būti skaidomas į tam tikras diferencijuotas dalis, teritorijos, laiko ir kitų aplinkybių atžvilgiu;
- Nusikalstamumas yra nuoseklus, vientisas, savita sistema pasižymintis reiškinys (procesas), atviras moksliniams – teoriniams bei praktiniams tyrimams.

Būtent šie esminiai kriterijai atskleidžia nusikalstamumo esmę ir sudaro pagrindą jo tyrimams. Mokslinių tyrinėjimų eigoje galima išskirti ir kur kas daugiau, įvairiapusiškiau apibūdinančių nusikalstamumo sąvoką, aspektų, tačiau veikiausiai, jie tik detalizuotų pateiktuosius.

Taigi apibendrinant nusikalstamumo sampratų įvairovę, galime teigti, kad ***nusikalstamumas** yra valstybei ir visuomenei pavojingas istoriškai kintantis save kuriantis sąlyginai savarankiškas socialinis teisinis reiškinys, nulemtas visuomenėje vykstančių socialinių procesų ir reiškinų,*

⁴ Urmonas A. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencija (VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką). - Vilnius: Teisės institutas. 1995. P. 83.

reikalaujantis nuolatinės kontrolės. Būdamas vientisa sistema, pasak prof. habil. dr. J. Galinaitytės ir dr. T. Rudzkio, nusikalstamumas egzistuoja visuomenėje, ir yra jos, kaip sistemos, dalis. Jį suvokti galima tik kartu su visa visuomene, joje vykstančiais procesais ir reiškiniiais. Nusikalstamumas yra dalis ir tokios didelės sistemos kaip teisės pažeidimai.⁵

Nustatant priežastis, kurios įtakoja nusikalstamumą Lietuvoje ir kitose šalyse, šiame darbe nenagrinėsime sociologinių, psichologinių, medicininių ir pan. priežasčių, nes tai nėra šio darbo objektas, tačiau apžvelgsime dr. G. Jurgelaitienės nuomonę, jog „nusikalstamumas, viena ar kita jo atskirų atmainų būklė ir tendencija priklauso nuo kriminogeninių bei antikriminogeninių veiksnių santykio.“⁶ Anot šios teisės mokslų daktarės, bet koks veiksnys daro poveikį nusikalstamumui tik sąveikaudamas su daugeliu kitų, veikia ne pavieniai veiksniai, o jų visuma. Be to, gyvenime gali pasireikšti „netipiškas“, paradoksalus įvairių veiksnių poveikis nusikalstamumui. Prie nusikalstamumą skatinančių veiksnių priskiriami netgi teigiamai visuomenės gyvenime vertinami procesai. Pavyzdžiui, didžiųjų miestų plėtra ir urbanizacija apskritai lemia didelę iš kitų regionų atvykusių gyventojų koncentraciją, gyvenimo sąlygos tokiuose miestuose skatina individualaus elgesio anonimiškumą, silpnėja socialinė kontrolė ir dėl to daugėja galimybių nusikalsti.

Taip pat pateikiame ir netradicinę nuomonę nusikalstamumo priežasčių atžvilgiu: „įvairūs kriminologai, sociologai, psichologai su dideliais mokslo laipsniais sėdi dienų dienas ir iššvaisto milijonus dolerių savo tyrimams stengdamiesi atrasti kas gi yra tikrosios nusikalstamumo šaknys. Tačiau niekaip jų neranda, nors atsakymas jiems prieš nosį. Tikroji nusikalstamumo priežastis yra materializmas. Tačiau materialistams pripažinti, kad materializmas ir yra tikrosios nusikalstamumo šaknys būtų tas pats, kas pasirašyti nuosprendį sau patiems – tarytum nukirsti šaką ant kurios jie patys sėdi. Materializmas yra viso jų gyvenimo pagrindas. Jie prisiekusiai tarnauja šiai ideologijai. Visa ši vartotojiška „į sėkmę orientuota“ visuomenė remiasi materializmo ideologija. Pripažinti, kad materializmas yra tikroji nusikalstamumo priežastis, reikštų pripažinti, kad šios priežasties neįmanoma bus pašalinti nesunaikinant visos šios modernios, hedonistinės „civilizacijos“ pagrindo. To jie negali padaryti. Tai reikštų pripažinti jų „religijos“ – materijos garbinimo – bankrotą. Todėl jie vaidina pasimetusius ir nerandančius atsakymo ir prašo daugiau pinigų tolimesniems tyrimams. Tačiau tiesa yra tokia, kad nusikalstamumas ir toliau klestės, kol žmonės nežinos apie savo tikrąją tapatybę ir bus toliau bombarduojami materialistine propaganda, kad juslinis pasitenkinimas girdi ir yra tikroji gyvenimo sėkmė ir laimė. Tol kol žmogaus gyvenimo sėkmė bus matuojama jo

⁵ Galinaitytė J., Rudzkis T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema // *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62). P. 139.

⁶ Jurgelaitienė G. Nusikaltimų prevencijos programos Lietuvoje veiksmingumo problemos // *Jurisprudencija*, 2003, t. 41(33). P. 72.

materialiu turtu, tol nusikalstamumo problemos nebus įmanoma išspręsti. Nusikalstamumas yra radikali problema, kuriai reikia radikalaus sprendimo. Plačiosios žmonių masės turi iš esmės pakeisti požiūrį į save, kitus, pasaulį ir gyvenimo tikslą. Toks masių „perauklėjimas“ per švietimo sistemą ir žiniasklaidą užtruktų mažiausiai keletą dešimtmečių. Tačiau tai žinoma šiek tiek utopiška: galingosios ekonominės jėgos, kurios kontroliuoja žiniasklaidą, vargu ar paremtų tokias pastangas. Juk šios jėgos kaip tik suinteresuotos, kad mes būtume materialistais.“⁷

Taigi požiūrio į nusikalstamumui įtaką darančius veiksnius nuolatinė kaita reikalauja vis iš naujo įvertinti ir teisės politikos priemones, o konkrečiai, nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos organizavimą bei planavimą Lietuvoje.

1.2. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencijos sąvoka ir rūšys

Šį poskyrį pradėsime dr. A. Kiškio teiginiu, jog „nusikalstamumo profesionalus supratimas – socialiai reikšmingas. Nusikaltimais padaroma labai didelė žala. Nusikalstamumo mokslinis supratimas įgalina visus asmenis, kurie priima socialiai reikšmingus sprendimus, prisidėti prie nusikaltimų prevencijos, mažinti nusikalstamumą ir jo daromą žalą.“⁸ Kadangi šis reiškiny yra žalingas tiek visai visuomenei, valstybei, tiek kiekvienam atskiram visuomenės nariui, todėl būtina išsiaiškinti kokiomis priemonėmis ir būdais su šiuo reiškiniu kovojama, siekiant sumažinti jo daromą žalą. Todėl šiame poskyryje atskleisime nusikalstamumo prevencijos sąvoką.

Teisinėje literatūroje, įvairiuose leidiniuose, spaudoje, televizijoje dažnai girdime tokias sąvokas kaip „*kova su nusikalstamumu*“, „*nusikalstamumo kontrolė*“, „*nusikalstamumo prevencija*“ ir „*nusikaltimų prevencija*“. „Nusikaltimų prevencija“ yra dažniausiai ir plačiausiai dabar teisinėje, mokslinėje literatūroje, įstatymuose sutinkama ir vartojama sąvoka, kurios vartojimas yra susiklostęs istoriškai. Jeigu plačiau paanalizuotume kitas sąvokas „kova su nusikalstamumu“ ar „nusikalstamumo kontrolė“ pamatytume, kad šios sąvokos yra siauresnės. Tačiau tai nėra šio darbo tikslas ir šių sąvokų atskirai neanalizuosime. Mums aktualus „nusikalstamumo prevencijos“ terminas, kurį plačiau ir aptarsime.

Pačia bendriausia prasme „prevencija – tai kelio užkirtimas, užbėgimas už akių.“⁹ Tokį apibrėžimą randame lietuvių kalbos žodyne. Tai taikoma tik nepageidaujamo reiškinių, įvykių

⁷ Jagad Guru. Tikrosios nusikalstamumo šaknys // <http://www.geocities.com/reinkarnacija/crime.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-20.

⁸ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Kam reikalinga kriminologija? <http://www3.mruni.lt/~akiskis/...n/2003.../1%20tema%2020040512.ppt>; prisijungimo laikas: 2009-09-26.

⁹ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-24.

išvengimui, veiksmais, atliekamais dar iki šio reiškinio, įvykio. Prevenciją taikant konkrečioje srityje, jos turinys tampa daug platesnis ir konkretesnis. Todėl pereisime prie konkretesnės „nusikalstamumo prevencijos“ sąvokos.

Būtina pažymėti, kad „prevencija visada yra prieš nusikaltimo padarymą. Jei kažkokios tegul ir analogiškos priemonės naudojamos po nusikaltimo padarymo, tada šio nusikaltimo atžvilgiu tai yra bausmė, žalos atlyginimas ar dar kas nors. Pagrindinis nusikaltimų prevencijos tikslas yra ne mažinti nusikaltimų skaičių, o saugoti piliečių, visuomenės ir valstybės teisėtus interesus.“¹⁰

Prof. dr. Algimantas Urmonas teigia, jog tarptautinė patirtis rodo, kad kriminalinės justicijos procesai – sulaikymas, kaltinimas, nuosprendžio priėmimas, bausmė ir jos atlikimas – turi tik ribotą poveikį nusikalstamumo kontrolei. Todėl daugelyje šalių baudžiamoji politika vis daugiau dėmesio kreipia į prevencines ir kitokias priemones, mažinančias nusikalstamumą.¹¹ Pasak jo, vidaus reikalų specialistai, analizuodami nusikaltimų prevencijos ir bendras, ir policijos veiklos problemas, priėjo prie išvados, kad baudžiamosios justicijos problemos turi būti susietos su prevencinių programų tikslais ir objektais: svarbiausia išskirti pagrindines nusikaltimų prevencinio darbo kryptis, kurios gali sudaryti šalies prevencijos subjektų darbo turinį ir būti koordinavimo pagrindas, t.y. atsižvelgus į tas kryptis, galima numatyti būtiniausius prevencinio darbo prioritetus.

Atsižvelgus į daugelio šalių praktiką, galima išskirti keturias prevencinio poveikio nusikalstamumui ir nusikaltimams kryptis:¹²

- Nusikalstamumo prevencijos socialinės priemonės – priemonės, nukreiptos prieš nusikalstamumo priežastis ir asmenų polinkį nusikalsti. Šios rūšies priemonės gali būti taikomos visiems gyventojams arba ypatingoms asmenų rizikos grupėms, atsižvelgiant į tam tikrus socialinės praktikos aspektus, galinčius veikti nusikalstamumą;
- Nusikalstamumo situacijų prevencinės priemonės – saugos priemonės, trukdančios padaryti nusikaltimus, ir priemonės, slopinančios asmenų interesą įvykdyti nusikalstamus ketinimus;
- Visuomenės dalyvavimas nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencijoje, kuris plėtoja savivaldos galimybes sumažinti nusikalstamumą derinant nusikaltimų situacijų šalinimo ir nusikalstamumo prevencijos socialines priemones;

¹⁰ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro Informacinis leidinys Nr. 9. <http://www.nplc.lt/lit/lit.htm>. Prisijungimo laikas: 2009-09-21.

¹¹ Urmonas A. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencija (VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką). - Vilnius: Teisės institutas. 1995. P. 81.

¹² Apie konkrečias nusikalstamumo prevencijos programas plačiau žr. šio darbo 2 dalį.

- Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencijos procesas, pagrįstas prevencinių iniciatyvų planavimu, jų realizavimu ir vertinimu.

Pirmosios trys prevencijos kryptys, anot prof. dr. A. Urmono, - socialinės nusikalstamumo prevencijos priemonės, nusikalstamumo situacijų prevencija bei visuomenės dalyvavimas nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencijoje – yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, viena kitą papildančios. Nors beveik visos šios priemonės taikomos už baudžiamosios justicijos ribų, tačiau jos, kaip teisinės praktikos elementas, veikia ją. Šių prevencinių priemonių veiksmingumas turi tiesioginius ir grįžtamuosius ryšius su baudžiamąja justicija. Pastebėta, kad kuo mažiau efektyvios prevencijos priemonės, tuo labiau griežtėja baudžiamosios justicijos praktika, tuo labiau inicijuojama griežtesnių įstatymų. Šiuo atveju prevencinė funkcija labiau perkeliama į baudžiamąją justiciją. Ir atvirkščiai, kuo daugiau visuomenėje yra efektyviau prevenciškai veikiančių institucijų, tuo labiau švelnėja baudžiamoji justicija.¹³

Nusikalstamumo prevencijos požiūriu svarbu yra nustatyti nusikalstamumo, kaip socialinio proceso, mechanizmo veikimą, tuos visuomeninius santykius, kurie suteikia galimybę egzistuoti nusikaltimų padarymo priežastims ir sąlygoms, ir tuos socialinius dėsningumus, socialinę terpę, kai atskiri asmenys ar asmenų grupės pasinaudoja nusikaltimų padarymo priežastimis ir sąlygomis.

Reikia pažymėti, kad šiame poskyryje vartosime ir „nusikaltimų prevencija“ sąvoką. Anot prof. dr. A. Urmono, nusikalstamumas ir nusikaltimas yra aksiologinės kategorijos, todėl ir jų prevencijos pobūdis yra toks pat.

Nusikaltimų prevencijos teorijos pradininku laikomas šviečiamąjo amžiaus mąstytojų, prancūzų filosofas Šarlis Monteskjė, iškėlęs mintį, kad „geras įstatymų leidėjas labiau rūpinasi nusikaltimų prevencija, o ne nubaudimu už nusikaltimus; bausmės, šalindamos vienas negeroves, sudaro sąlygas didėti kitoms.“¹⁴ Iki to laiko vienintelė pasipriešinimo nusikaltimams forma buvo nusikaltėlių nubaudimas. Š. Monteskjė idėjos įkvėptas, nusikaltimų prevencijos koncepciją plėtojo Č. Bekarija, savo veikaluose gvildendamas nusikaltimų atsiradimo problemas bei pasiūlydamas priemones, kuriomis galima būtų bandyti užkirsti kelią nusikaltimams.

Nors dažnai plačiojoje visuomenėje nusikaltimų prevencija yra suprantama vien tik kaip potencialių nusikaltėlių įbauginimas bausmės grėsme, baudžiamuoju persekiojimu ir nubaudimu (negatyvioji bendroji prevencija), kriminologai išskiria ir integratyviąją (pozityviąją) bendrąją

¹³ Urmonas A. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencija (VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką). - Vilnius: Teisės institutas. 1995. P. 82.

¹⁴ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Nusikaltimų prevencija.
<http://www3.mruni.lt/~akiskis/paskaitos/6%20tema.ppt>; prisijungimo laikas: 2009-09-24.

prevenciją, kurios esmė yra visuomenės „ištikimybės“ teisei ir pasitikėjimo teise palaikymas ne bauginimu, bet racionaliomis politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis ir teisinėmis priemonėmis.¹⁵ Tos priemonės bendrai apibūdinamos vienu terminu – „nusikaltimų prevencija“.

Anot V. Justickio, „terminas „nusikaltimų prevencija“ paprastai apima viską, ką galima padaryti ar jau daroma, kad nusikaltimų iš viso nebūtų ar kad jų būtų kuo mažiau.“¹⁶ Tuo tarpu kituose šaltiniuose pateikiama platesnis termino „nusikaltimų prevencija“ apibrėžimas: „nusikaltimų prevencija – poveikio nusikalstamumui priemonė, kuria siekiama jį pažaboti nustatant ir pašalinant bendrąsias nusikaltimų priežastis bei sąlygas, taip pat individualiai darant įtaką asmenims, linkusiems nusikalsti, galintiems tapti nusikaltėliais ar nusikaltimų aukomis.“¹⁷

Vieną iš platesnių nusikaltimų prevencijos apibrėžimų paskaitų teorinėje medžiagoje pateikia doc. dr. A. Kiškis: „nusikaltimų prevencija - tai individų, jų grupių, visuomeninių asociacijų, bendruomenės ar savivaldos, visos visuomenės ar valstybės veikla, pasireiškianti nusikalstamumą sukeliančių veiksnių šalinimu, papildomų neutralizatorių jiems sukūrimu, poveikiu konkrečioms asmenims ar asmenų grupėms, socialinėms ar valstybinėms institucijoms, siekiant teigiamų socialinių pokyčių ar tokių asmenų ir institucijų elgesio pasikeitimų, kurie sumažintų nusikalstamumą ar kitaip pozityviai jį veiktų.“¹⁸

Kaip matyti pagrindinė nusikaltimų prevencijos paskirtis – taikyti atitinkamas poveikio priemones siekiant užkirsti nusikaltimų padarymą. Todėl norint labiau atskleisti nusikaltimų prevencijos esmę, būtina nustatyti pagrindinius nusikaltimų prevencijos ir bausmės skirtumus bei pranašumus:

1. Prevencija yra humaniška priemonė, nes bausmė yra prievartos priemonė;
2. Bet kokia prievarta gimdo prievartą;
3. Baudimas yra nemaloni veikla;
4. Prevencija yra žymiai efektyvesnė už bausmę:
 - Bausmės kaip elgesio reguliatoriaus galimybės yra ribotos;
 - Pagrindinio bausmės tikslo - pataisyti ir perauklėti nusikaltėlį, kad jis laikytųsi įstatymų - dažnai nepasiekama;
 - Nepasiekama ir kito tikslo - kad kiti asmenys nedarytų nusikaltimų;

¹⁵ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. <http://www.nplc.lt/lit/lit.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-25.

¹⁶ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Justitia, P.17.

¹⁷ Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro Informacinis leidinys Nr. 9. <http://www.nplc.lt/lit/lit.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-25.

¹⁸ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Nusikaltimų prevencija.

<http://www3.mruni.lt/~akiskis/paskaitos/6%20tema.ppt>; prisijungimo laikas: 2009-09-24.

- Vienintelė žinoma bausmės alternatyva yra nusikaltimų prevencija. Tačiau tai nereiškia, kad bausmė nereikalinga.
- 5. Prevencija gali padėti išvengti nusikaltimo. Tai yra vienas iš stipriausių argumentų prevencijos naudai;
- 6. Prevencija leidžia išvengti nusikaltimų nepageidaujamų pasekmių.

Kaip matyti, daugeliu atvejų nusikaltimų prevencija yra reikšmingesnė nei bausmė, tačiau tai nėra absoliuti tiesa, kadangi būtina atsižvelgti ir atskirti bausmės bei prevencijos tikslus. Nusikaltimų prevencija siekiama užkirsti kelią nusikaltimams atlikti, o tuo atveju, jeigu jau padarytas nusikaltimas, skiriama bausmė, kaip atpildas. Tačiau pati bausmė yra ne tik baudžiamojo, bet ir prevencinio pobūdžio. Šios dvi priemonės tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. „Net ir tobuliausias, ir geriausiai taikomas įstatymas gali neužtikrinti nusikaltimų prevencijos. Tam turi būti atliktos jį papildančios prevencinės priemonės. Baudžiamąjį įstatymą užtikrinanti ir papildanti prevencija – siekiama tokio paties tikslo, kaip ir baudžiamuoju įstatymu, - neleisti piliečiams ko nors daryti, tačiau tai atliekama visai kitomis, įstatymą papildančiomis ar jo veiksmingumą užtikrinančiomis priemonėmis.“¹⁹

„Nusikaltimų prevencija gali būti skirstoma į:

- *Bendrają*, kuri nukreipta į pagrindinių nusikalstamumui sąlygas sudarančių veiksnių šalinimą arba jų įtakos sumažinimą;
- *Specialiąją*, kuri nukreipta į tam tikrų rizikos asmenų grupes, kurie, kaip manoma, yra linkę pažeisti įstatymus, bei pozityvios mikroaplinkos formavimą;
- *Individualiąją* – darbas su asmenimis, kurie jau padarė nusikaltimus, siekiant apsaugoti juos nuo nusikaltimų kartojimo.

Aptarus nusikaltimų prevencijos sampratą, atskleidus jos esmę, prieš pereinant prie nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo, būtina trumpai aptarti nusikaltimų prevencijos lygius, kurie glaudžiai siejasi su mūsų darbo tema. Taigi išskiriami šie nusikaltimų prevencijos lygiai:

1. Teisėkūros lygis, t.y. įstatymų leidyba. „Šiam etapui priklauso įstatymų, įstatymų lydimųjų teisės aktų leidyba, turint tikslą užkirsti kelią tam tikrų visuomenei pavojingų veiksmų padarymui. Šie veiksmai paskelbiami nusikaltimais siekiant tam tikrų ekonominių, politinių, socialinių ir kitų tikslų.“²⁰ Tai pirminis lygis, kuriame siekiama parengti tinkamus baudžiamuosius įstatymus, nustatyti kriminologiniu požiūriu tikslingą baudžiamojo įstatymo formulavimą.

¹⁹ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: MRU leidybos centras, 2001.P.22.

²⁰ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: MRU leidybos centras, 2001. P.20.

2. Institucinis lygis, t.y. įstatymų taikymas. Įstatymų taikymas galimas tik tuomet, kai jie yra priimti, todėl šis lygis atsiranda įgyvendinus pirmąjį – teisėkūros - lygį. Šio lygio tikslas – „įvertinti kriminalinės justicijos institucijų veiklą taikant įstatymus, tos veiklos realų poveikį nusikalstamumui. Nustatyti, kokie šių institucijų, jų veiklos pokyčiai reikalingi įstatymo veiksmingumui užtikrinti.“²¹
3. Priemonės, papildančios baudžiamojo įstatymo taikymą (nusikaltimų prevencija siaurąja prasme). Šio lygio tikslas – tirti prevencijos priemonės, kurios papildo ir užtikrina įstatymo taikymo prevencinį poveikį.“²²

Apibendrinant būtų galima teigti, kad nusikalstamumo prevencija visada yra prieš nusikaltimų padarymą, ši prevencija paprastai apima viską, ką galima padaryti ar kas jau daroma, kad nusikaltimų iš viso nebūtų ar kad jų būtų kuo mažiau. Nusikalstamumo prevencijos subjektais laikomi tie, kurie vykdo šią veiklą – tai įvairios valstybinės įstaigos, institucijos, visuomeninės organizacijos, atskiri individai, jų grupės, o nusikaltimų prevencijos objektas – nusikalstamumas, tai į ką nukreipta prevencinė veikla.

Taigi nusikalstamumo prevencijos sėkmę lemia teisingas teorinis nusikalstamumo situacijos bei jo rodiklių įvertinimas, nusikalstamumo priežasčių tinkamas išaiškinimas ir jo pasekmių prognozavimas, pasirinktos nusikalstamumo strategijos bei taktikos efektyvumas valstybėje.

1.3. Teisinis nusikalstamumo prevencijos reguliavimas

Kadangi šiuo magistro baigiamuoju darbu siekiama atskleisti nusikalstamumo prevencijos raidą Lietuvoje, manome, kad tikslinga būtų aptarti ir nusikalstamumo prevencijos teisinį reguliavimą Lietuvoje. Pradžioje bent trumpai paanalizuosime teisinio reguliavimo sąvoką bei procesą.

Kiekviena demokratinė visuomenė funkcionuoja atskirų socialinių grupių pagrindu. Žmonėms veikiant toje visuomenėje ir įgyvendinant jiems suteiktas teises visuomet atsiranda priešprieša tarp atskirų socialinių grupių ar individų. Tam, kad atskiri individai, ar jų grupės galėtų tinkamai įgyvendinti savo teises, tam, kad tarp jų neatsirastų priešpriešos, būtina atrasti priemonės, kurių pagalba būtų sureguliuoti tie visuomeniniai santykiai. Šiam tikslui pasiekti naudojamos teisinės priemonės. Kiekvienos teisinės demokratinės valstybės tikslas – teisinėmis priemonėmis sureguliuoti visuomeninį gyvenimą, t.y. sukurti teisinį funkcionuojantį mechanizmą, kurio pagrindu

²¹ Ten pat. P.19.

²² Ten pat. P. 19.

kiekvienas žmogus gyvendamas ir veikdamas toje valstybėje turėtų galimybę pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis ir turėtų galimybę apginti jau pažeistas įstatymais saugomas teises ar teisėtus interesus.

Teisinis reguliavimas atsiranda iš poreikio derinti priešingų grupių interesus ir tokiu būdu įtvirtinti bei palaikyti visuomenėje socialinę santarvę bei rimtį. Todėl darytina išvada, kad teisinis reguliavimas – tai žmonių elgesio socializavimas, kurio imamasi tada, kai mąstoma apie visos visuomenės, visų jos socialinių grupių bent minimalią saugą, kai norima visuomenės mastu priešintis viešpatavimo ir pavergimo tendencijoms.²³

Atsižvelgiant į aukščiau išvardintas prielaidas bei sąlygas, teisės teorijoje pateikiamas toks teisinio reguliavimo apibrėžimas: „teisinis reguliavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis, arba forma, kai poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisės normomis ir teisės principais, o teisinio reguliavimo objektas yra tas socialinis žmonių elgesys, kurį reikia norminti teisės priemonėmis. Socialinis elgesys – tai žmonių tarpusavio santykiai, kurių pagrindu žmonės siekia apsaugoti ir įgyvendinti savo teises ir interesus.“²⁴

Nusikaltimų prevencija yra viena iš socialinių santykių sričių, kuri dėl savo specifiškumo ir reikšmingumo turėtų būti reguliuojama teisinėmis priemonėmis, t.y. teisės aktuose nustatytos atitinkamos nusikaltimų prevencijos gairės, tikslai, apibrėžtas subjektų ratas, įgyvendinantis nusikaltimų prevenciją, jų kompetencija. Todėl ***nusikaltimų prevencijos teisinis reguliavimas*** – tai viena iš teisinio reguliavimo sričių, kurioje teisinės priemonės yra nukreiptos prieš nusikalstamumą ir siekiančios užkirsti kelią nusikaltimų padarymui, o šių priemonių įgyvendinimo tvarka reglamentuojama teisės aktais.

Nusikaltimų prevencijos teisinis reguliavimas yra būtinas ir reikalingas kiekvienoje demokratinėje teisinėje valstybėje, nes ši visuomeninių socialinių santykių rūšis glaudžiai siejasi su valstybės formuojama ir įgyvendinama baudžiamąja politika. Atsižvelgiant į tai, teisinis reguliavimas nusikaltimų prevencijos veiklai suteikia teisėtumo, skaidrumo bei apibrėžtumo, padeda pasiekti baudžiamosios politikos tikslų. Nagrinėsime nusikaltimų prevenciją įgyvendinančius subjektus, nusikaltimų prevencijos įgyvendinimą reglamentuojančius teisės aktus ir nusikaltimų prevencijos programų teisinį reglamentavimą.

Nusikaltimų prevencija yra reikšminga ir svarbi valstybės politikos dalis, todėl išskirtinis vaidmuo tenka valstybei, kaip organizuotai visuomenės politinei jėgai, siekiančiai užtikrinti socialinį stabilumą ir asmens saugumą.

²³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.198.

²⁴ Ten pat.

Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – LR Seimas) atlieka pagrindinį vaidmenį kuriant nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei būtiną teisinę bazę. Tačiau didžiausi rezultatai pasiekiami aktyviai bendradarbiaujant įstatymų leidžiamosios ir įstatymų vykdomosios valdžios institucijoms. Šis bendradarbiavimas vyksta įvairiomis formomis:

1. LR Seimas priima įstatymus nusikaltimų prevencijos srityje, ratifikuoja tarptautines sutartis. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – LR Vyriausybė) kaip vykdomoji institucija šių įstatymų pagrindu priima atitinkamus poįstatyminius teisės aktus, kuriais remiantis įgyvendina įstatymus.
2. Vyriausybė priima programas įvairiais ir itin aktualiais nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos klausimais, kurios yra patvirtinamos LR Seime kaip aktualios ir itin reikšmingos programos, padedančios įgyvendinti valstybės baudžiamąją politiką.“ ir kt.

„Pati Vyriausybė yra priėmusi ir parengusi daug konceptualių teisinės reformos bei teisės pažeidimų prevencijos vykdymo konkrečiose srityse gaires nustatančių dokumentų: vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencija, narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos ir kt. nacionalinės programos.“²⁵

Kaip matyti pačios svarbiausios institucijos, dalyvaujančios nusikaltimų prevencijos teisiniame reguliavime, yra LR Seimas ir LR Vyriausybė. Tik šioms institucijoms veikiant joms priskirtų įgaliojimų ir kompetencijos ribose, jos atlieka pagrindinį ir konceptualų vaidmenį nusikaltimų prevencijos veikloje. Tačiau geriausią rezultatą jos pasiekia tik bendradarbiaudamos tarpusavyje ir formuodamos vieningą ir organizuotą kovos su nusikalstamumu koncepciją bei jos įgyvendinimo gaires.

Šios dvi institucijos yra kaip privalomi teisinio reguliavimo subjektai, tačiau negalime pamiršti ir kitų nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo subjektų, kurių vaidmuo kovoje su nusikalstamumu taip pat yra labai svarbus ir reikšmingas. Prie tokių subjektų būtų galima priskirti Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministeriją ir policijos departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministeriją, Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją bei kai kurias šioms ministerijoms pavaldžias įstaigas ir institucijas, kurios taip pat dalyvauja nusikaltimų prevencijos teisiniame reguliavime. Šių įstaigų vaidmuo teisiniame reguliavime pasireiškia tuo, kad yra kuriamos ir priimamos įvairios prevencinės programos. Šios institucijos taip pat teikia LR Seimui ar LR Vyriausybei įvairius programų pasiūlymus ir įstatymų projektus, kuriuos įgyvendinus būtų užkertamas kelias nusikaltimų padarymui.

²⁵ Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolė ir prevencijos perspektyvos. Vilnius: Jungtinių Tautų Vystymo Programa, 1998. P.130. <http://www.nplc.lt/lit/lit.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

Taigi prie nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo priskiriamos pagrindinės valstybės valdžios institucijos – įstatymų leidžiamoji institucija, įstatymų vykdomoji institucija, kurios yra ir pagrindiniai nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo subjektai. LR Seimas formuoja nusikaltimų prevencijos pagrindines gaires, kuria įstatyminę bazę, kuri yra centralizuota, o LR Vyriausybė, įgyvendindama įstatymus, leidžia poįstatyminius teisės aktus, kuriais tvirtinamos naujos itin reikšmingos ir aktualios nusikaltimų prevencijos programos, t.y. LR Vyriausybė tampa nusikaltimų prevenciją vykdančia ir įgyvendinančia institucija. Šių tikslų pasiekti jai padeda pavaldžios vykdomosios valdžios institucijos, kurios taip pat pagal joms suteiktą kompetenciją priima teisės aktus, reikalingus atitinkamos prevencinės programos įgyvendinimui.

Prie nusikalstamumo prevenciją vykdančių subjektų dar galime priskirti ir Lietuvos Respublikos Prezidentą, kuris dalyvauja susitikimuose su suinteresuotomis visuomenės grupėmis, nevyriausybiniomis organizacijomis, teisėsaugos institucijomis ir kitomis nusikalstamumo prevenciją vykdančiomis institucijomis, aptaria galimas priemones ir būdus, kaip kontroliuoti nusikalstamumo lygį šalyje. Kaip pavyzdį galime pateikti 2004 m. situaciją, kuomet tuometinio laikinai prezidento pareigas einančio Artūro Paulausko nuomone, „<...> nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai, užimtumo didinimui Lietuvoje yra sukurta labai daug įvairių programų, tačiau aiškiai pritrūksta atsakingų valstybės institucijų koordinacijos, vieningos politikos, platesnio požiūrio sprendžiant šią opią valstybės problemą. Sprendžiant šią problemą būtina telkti visų atsakingų institucijų, visuomeninių organizacijų bei pavienių aktyvių piliečių pastangas ir imtis visų įmanomų priemonių siekiant nuo smurto apsaugoti vaikus, tėvus bei kitus visuomenės narius.“²⁶

Toliau darbe nustatysime ir įvardinsime nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo priemones. Kadangi pagrindiniais teisinio reguliavimo subjektais yra laikomi LR Seimas ir LR Vyriausybė, tai atsižvelgiant į šių subjektų vietą formuojant ir įgyvendinant valstybės valdžią bei baudžiamąją politiką, joms suteiktus įgaliojimus, būtų galima išskirti šias pagrindines nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo priemones:

- a) teisės aktai;
- b) programos, planai, strategijos;

Lietuvos valstybės įgyvendinamos nusikaltimų prevencijos teisinį pagrindą sudaro 1992 m. parengta ir Vyriausybės aprobuota nacionalinė nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepcija. Joje akcentuojama:

1. „aktyvi valstybės pozicija nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos srityje;

²⁶ Laikinojo Prezidento netenkina esamas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos modelis // <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4897>; prisijungimo laikas: 2009-09-12.

2. numatytos būtinos prielaidos šiai pozicijai realizuoti: kontrolės ir prevencijos teisinių pagrindų sukūrimas;
3. programų ir priemonių aktualiausioms nusikalstamumo prevencijos problemoms spręsti parengimas; atitinkamų institucijų (struktūrų) sistemos suformavimas įstatymams bei priemonėms įgyvendinti.²⁷

„Nusikalstamumo kontrolė ir prevencija neapsiriboja galiojančių kodeksų normų revizija ir jų keitimu. Yra rengiami ar jau parengti naujų kodeksų projektai, priimta daug svarbių atitinkamus visuomeninius santykius reglamentuojančių įstatymų, tarp jų ir specialiai skirtų aktualiausioms nusikalstamumo kontrolės bei prevencijos problemoms spręsti.“²⁸

Kaip matyti, norint efektyviai ir tikslingai kovoti su nusikaltimais, būtina turėti aiškią ir konkrečią koncepciją, programą, tik tuomet bus galima kalbėti ir apie nusikaltimų prevencijos efektyvumą bei tikslingumą. Ši koncepcija patvirtinama aukščiausiose valdžios institucijose, kurioms pavesta įgyvendinti valstybės įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžią.

Kova su nusikalstamumu yra ne tik atskirai kiekvienos valstybės problema. Nusikalstamumas ir prevencija kuo toliau, tuo labiau įgauna tarptautinį mastą. Tarptautiniai santykiai, bendradarbiavimas su kitomis valstybėmis nusikaltimų prevencijos srityje sprendžiamas pasirašant tarptautines sutartis, sudarant įvairius susitarimus, keičiantis patirtimi ir kt. Galima išvardinti šiuos pagrindinius ir svarbiausius tarptautinius teisės aktus, kuriais yra privaloma vadovautis įgyvendinant nusikaltimų prevenciją Lietuvoje:

1. Europos Konvencija „Dėl kovos su terorizmu“;
2. Tarptautinė Konvencija dėl kovos su pinigų padirbinėjimu;
3. Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų;
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Suomijos Respublikos vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos srityje.

Kiekvienoje iš aukščiau išvardintų konvencijų bei tarptautinėje sutartyje nustatytas konkrečių veikų baudžiamumas, kiekvienai šaliai, prisijungusiai prie šių konvencijų, suteikiama pakankamai įgaliojimų veiksmingai kovoti su konvencijose įvardintais nusikaltimais, palengvina tų nusikaltimų susekimą, tyrimą bei baudžiamąjį persekiojimą nacionaliniu bei tarptautiniu lygiu. Taip pat šiose konvencijose pateikiamos greito bei patikimo tarptautinio bendradarbiavimo gairės.

²⁷ Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolė ir prevencijos perspektyvos. Vilnius: Jungtinių Tautų Vystymo Programa, 1998. P. 129. <http://www.nplc.lt/lit/lit.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

²⁸ Ten pat.

Poreikis kovoti su nusikalstamumu, vykdyti ir įgyvendinti įvairias su tuo susijusias prevencines programas kyla iš pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms, įtvirtintoms 1950 m. Europos Tarybos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, 1966 m. Jungtinių Tautų tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte ir kitose taikytinose tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse. Tokia nuostata atspindi visos prevencinės veiklos ir teisinio reguliavimo paskirtį bei esmę – teisinėmis priemonėmis siekiant užkirsti kelią nusikaltimų įvykdymui iš tiesų siekiama apsaugoti asmenų teises ir laisves, nes padaromais nusikaltimais būtent ir pažeidžiami atskirų individų, ir tam tikrais atvejais valstybės interesai.

Taigi tarptautiniu mastu reglamentuojama kova su tais nusikaltimais, kurie yra plačiai paplitę ir kai vienos valstybės yra nepajėgios su tuo kovoti. Tarptautinės konvencijos nustato bendras prevencijos priemonės ir gaires, nes tik tokiu būdu, kovojant vienodomis priemonėmis ir turint vieną tikslą, lengviau pasiekti trokštamą rezultatą. Tarptautinių konvencijų pagrindu kiekvienoje valstybėje leidžiami atskiri teisės aktai, detaliau ir išsamiau reglamentuojantys nusikaltimų prevencijos priemonių įgyvendinimą, taip suteikiant tai veiklai teisėtumo bei pagrįstumo. Pagrindiniai nacionaliniai teisės aktai nusikalstamumo prevencijos srityje yra šie: 1) Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymas; 2) Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas; 3) Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas; 4) Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės tarnyboje įstatymas; 5) Lietuvos Respublikos turto įsigijimo teisėtumo pagrindimo įstatymas;

Kalbant apie nusikalstamumo prevencijos teisinį reguliavimą galima daryti šias pagrindines išvadas:

- Nusikaltimų prevencijos teisinis reguliavimas vyksta ne tik leidžiant įstatymus, bet ir nacionalinių įstatymų pagrindu priimant poįstatyminius teisės aktus, t.y. įstatymų lydimuosius teisės aktus. Nors poįstatyminiai teisės aktai ir turi mažesnę teisinę galią nei patys įstatymai, tačiau juose yra nustatomos ir fiksuojamos nusikaltimų prevencijos tikslai, gairės, programos, pavedimai atitinkamoms institucijoms ar pareigūnams;
- Nusikaltimų prevencija reglamentuojama įvairiu instituciniu lygmeniu. Pagrindinius įstatymus priima LR Seimas. LR Vyriausybė, ministerijos ir joms pavaldžios institucijos įgyvendindamos įstatymus, leidžia jų kompetencijai priskirtinus teisės aktus, kuriuose detalizuojamas ir konkretinamas nusikaltimų prevencijos įgyvendinimas;
- Įstatymai priimami tik siekiant sureguliuoti svarbiausius ir reikšmingiausius visuomenės santykius, t.y. siekiant užkirsti kelią plačiai paplitusiems nusikaltimams - korupcijai, pinigų padirbinėjimui, terorizmui;

- Kitų nusikaltimų prevencijai įgyvendinti priimami poįstatyminiai teisės aktai.
- Be visų šių teisės aktų, reikėtų išskirti ir tokius teisės aktus, kuriuose yra įtvirtinama atskirų institucijų, veikiančių nusikaltimų prevencijos srityje, nuostatus, kompetencijos ribas, atskirų pareigūnų įgaliojimus įgyvendinant nusikaltimų prevenciją.

Apibendrinant būtų galima teigti, kad nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo priemonėmis laikomi teisės aktai – įstatymai, generalinio policijos viršininko nurodymai, LR Vyriausybės įsakymai, nusikaltimų prevencijos programos, bendradarbiavimo sutartys – tai dalis nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo priemonių. Kiekviena iš šių priemonių savaip yra reikšminga ir svarbi, o visos jos kartu funkcionuoja kaip viena sistema. Kiekvienas nusikaltimų prevencijos teisinio reguliavimo subjektas, pagal savo kompetenciją ir įgaliojimus leisdamas teisės aktus, reguliuoja nusikaltimų prevencijos įgyvendinimą. Teisės aktais reglamentuojamos ne tik pagrindinės nusikaltimų prevencijos gairės ir tikslai, kuriamos programos, bet jais nustatomas kompetentingų subjektų ratas, apibrėžiami jų įgaliojimai, pareigos bei teisės veikiant nusikaltimų prevencijos srityje.

2. NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS ETAPAI LIETUVOJE

Nusikalstamumo prevencija egzistuoja tiek, kiek egzistuoja pati valstybė ir nusikaltimas. Nusikalstamumo prevencijos priemonės, programos ir iniciatyvos, jų turinys ir teisinis reguliavimas, priklauso nuo konkretaus istorinio laikotarpio, tame laikotarpyje egzistavusių ekonominių, politinių, socialinių valstybės gyvavimo sąlygų, nuo konkrečiu istoriniu laikotarpiu egzistavusios kriminogeninės situacijos konkrečioje valstybėje ir visame pasaulyje. Pastebėtina, kad nusikalstamumas ir kovos su juo būdai adaptuojasi prie besikeičiančios visuomenės, demokratinio ir teisinio valstybių vystymosi, prie naujų informacinių technologijų susikūrimo ir tobulėjimo, kuomet nusikaltimai „intelektualėja“, persikelia į virtualią erdvę. Todėl tai, kas buvo aktualu kovoje su nusikalstamumu XX a. pradžioje, praktiškai netenka reikšmės XX ir XXI amžių sandūroje. Siekiant sukurti efektyvias kovos su nusikalstamumu prevencijos priemones būtina pažvelgti į konkrečios valstybės istorinę politinę ir ekonominę raidą.

Atsižvelgiant į Lietuvos kaip valstybės istorinę praeitį, politinę raidą išskiriame tris svarbiausius nusikalstamumo prevencijos raidos etapus:

1. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje iki nepriklausomybės atkūrimo;
2. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m. (naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso įsigaliojimo);
3. Nuo 2003 m. iki šių dienų.

Kiekvieną nusikalstamumo prevencijos raidos etapą analizuosime remiantis tuo metu galiojusia nusikalstamumo prevencijos politika, buvusiu nusikalstamumo prevencijos teisiniu reguliavimu, vykdytomis kovos su nusikalstamumu priemonėmis, egzistavusia institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevenciją, sistema. Šie pasirinkti analizės kriterijai padės mums nustatyti ir įvardinti konkrečias kovos su nusikalstamumu problemas, būdingas kiekvienam iš minėtų etapų.

Toliau darbe paanalizuosime kiekvieną iš šių raidos etapų.

2.1. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje iki nepriklausomybės atkūrimo

Nusikalstamumo prevencijos atsiradimas ir jos raida Lietuvoje siejama su Pirmojo pasaulinio karo pabaiga, ekonominės visuomenės raidos stabilizavimusi, t.y. pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, pradėjo keistis ir Lietuvos ekonominė, politinė ir socialinė padėtis. 1918-1940 m. laikotarpiu keitėsi nusikalstamumo pobūdis. Būdingi jo bruožai, atsiradę po Pirmojo pasaulinio karo sukulto chaoso, normalizuojantis socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam gyvenimui, pakito. Mažėjo

nekontroliuojamos veiklos sritys, stiprėjo teisėsaugos institucijos. Prieškario Lietuvoje daug dėmesio buvo skiriama ne tik operatyviam ir kvalifikuotam nusikaltimų išaiškinimui, bet ir jų prevencijai. Anot V. Andriulio, „nusikaltimų prevencija, kaip mokslas, kaip kovos būdas pasitelkiant visuomenę, kaip siekis pažinti analogiškus procesus pasaulyje, savo šaknis pradėjo leisti kai Lietuvoje atsirado pakankamai išugdytos inteligentijos, suvokiančios šios problemos esmę ir pasirengusios ją spręsti.“²⁹ Būtent todėl nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje pradedama analizuoti nuo tarpukario laikotarpio – 1918 – 1940 metų.

Šiame skyriuje apžvelgsime tarpukario Lietuvoje 1918 – 1940 m. vykdytą nusikaltimų prevenciją – nusikalstamumo prevencijos politiką, nusikalstamumo prevencijos teisinį reguliavimą, nusikalstamumo prevenciją įgyvendinančių subjektų ratą, taikytas ir panaudotas nusikalstamumo prevencijos priemones bei metodus.

2.1.1. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas tarpukario Lietuvoje

Pagrindinis įstatymas, reguliavęs nusikalstamumo prevencijos sistemą Lietuvoje 1918 – 1940 m. laikotarpiu, buvo *1903 m. Baudžiamasis Statutas*. Baudžiamąjį Statutą Lietuvai pritaikė Vokietijos okupacinė valdžia 1915 m. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui. Baudžiamasis Statutas buvo įteisintas 1919 m. sausio 16 d. Valstybės Tarybos Prezidiumo nutarimu, kuris buvo grindžiamas Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių, priimtų Valstybės Tarybos 1918 m. lapkričio 2 d., 24 straipsnio nuostata, skelbiančia, kad „srityse, kuriose Lietuvos valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“.³⁰

Kitas labai svarbus nusikaltimų prevenciją reguliuojantis įstatymas buvo *receptuotas Baudžiamojo proceso įstatymas*. Klaipėdos krašte galiojo *receptuotas 1871 m. Vokietijos baudžiamasis kodeksas*.³¹

Prie nusikalstamumo prevenciją reglamentuojančių teisės aktų galime priskirti ir tuos norminius teisės aktus, kuriuose buvo įtrauktos prevencinio pobūdžio nuostatos:

1. Policijos instrukcijai prilygintas 1925 m. išleistas „*Nusikaltimams kelti ir tirti vadovėlis*“. Šiame vadovėlyje akcentuojami pagrindiniai nusikaltimų prevencijos

²⁹ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 23.

³⁰ Ten pat. P. 10.

³¹ Ten pat. P. 10.

klausimai - 25 šio vadovėlio paragrafe nurodoma, kad policijos tarnautojai, būdami asmens ir turto nepavojumo saugotojai, privalo:

- „kelti įvykčius nusikaltimus, iškeltus užkardyti, įspėti rengiamus, ir
- pastebėjęs ką nors, kas gali duoti pagrindo manyti, kad rengiamas nusikaltimas ar nusižengimas, kiekvienas policijos tarnautojas privalo dvigubai įtempti akylumą, įsitikinti, ar pastebėtas dalykas nėra pavojingas ir savo įsikišimu, kur reikia ir tam tikrais veiksmais sukliudyti manomąjį padaryti nusikaltimą.“³²

2. 1933 m. *Valstybės saugumo departamento Statutas*. Statuto 3 str. apibrėžiamos kriminalinės policijos pareigos: „žvalgyti, įspėti ir aiškinti kriminalinius nusikalstamus darbus ir nusikaltusius pristatyti teisingumo organams“.³³

3. *Valstybės saugumo departamento vidaus Statutas*. Šiame Statute taip pat pabrėžiama, kad kriminalinė policija turinti dirbti taip, kad „nė vienas kriminalinis nusikalstamas darbas neliktų nesusektas ir kad nusikaltėlis neišvengtų teismo“.³⁴

Abiejuose statutuose labai aiškiai įtvirtintas pamatinis kovos su nusikaltimais pradmuo – baudmės neišvengiamumo principas, kurį klasikinėje teisėje pirmą kartą XVIII a. viduryje suformavo Č. Bekarija.³⁵ Šia pamatine nuostata privalėjo vadovautis ne tik kriminalinė, bet ir apskritai visa policija, kadangi ji buvo įtvirtinta 1930 m. Administracijos organams ir policijai nusikalstamiems darbams tirti ir byloms kelti instrukcijos 1 paragrafe. Tai reiškia, kad prie teisės aktų, reglamentuojančių nusikalstamumo prevenciją, priskirtina ir:

4. 1930 m. *Administracijos organams ir policijai nusikalstamiems darbams tirti ir byloms kelti instrukcija*.

5. 1920 m. *gegužės 14 d. Milicijos įstatymas*. Tai buvo vienintelis tarpukario Lietuvos milicijos įstatymas, galiojęs, kol buvo okupuota nepriklausoma Lietuva. Įstatymo pirmajame paragrafe nurodoma, jog milicija yra pavaldi Vidaus reikalų ministerijai. Jai pavedama saugoti įstatymais nustatytą valstybės ir visuomenės tvarką, vykdyti įstatymus ir privalomus įsakymus.

³² Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškarinio Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 149.

³³ Ten pat. P. 148.

³⁴ Ten pat. P. 148.

³⁵ Ten pat. P.148.

2.1.2. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai

Prie nusikalstamumo prevenciją tarpukario Lietuvoje įgyvendinančių institucijų priskirtina vienintelė institucija – policija. Tarpukario policijai buvo būdingos šios funkcijos: 1) visuomenės tvarkos saugojimas; 2) valstybinio ir visuomeninio ūkio priežiūra; 3) visuomenės dorovės priežiūra; 4) visuomenės gerovės priežiūra; 5) žmonių sveikatos apsauga; 6) piliečių apsauga; 7) piliečių turto apsauga; 8) piliečių apsauga nuo nusikalstamų pasikėsinimų.³⁶

Be policijos, kaip pagrindinės valstybinės institucijos, prie nusikalstamumo prevenciją įgyvendinančių subjektų galime priskirti savarankiškai veikiančius piliečius ir pačią visuomenę. Šioje dalyje daugiau kalbėsime apie policiją, kaip pagrindinę valstybinę instituciją, atsakingą už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą valstybiniu mastu. Apie visuomenę, aktyviai įsitraukusią į kovą su nusikalstamumu, bus kalbame kitame šios dalies skyriuje, t.y. kalbant apie nusikalstamumo prevencijos priemones.

1918 - 1920 m. buvo sukurtos dvi milicijos rūšys: *viešojo ir kriminalinė*.

Pagrindinės *viešosios milicijos* kryptys buvo: valstybės nustatytos bei visuomeninės tvarkos, valstybės išdo, piliečių turto, viešosios dorovės apsauga, ginklų įsigijimo ir saugojimo, sanitarijos, viešbučių, priešgaisrinės apsaugos, trobesių statybos ir kitų taisyklių įgyvendinimo bei laikymosi kontrolė, asmenų, vengiančių atlikti karinę tarnybą persekiojimas, mokesčių išieškojimas ir suimtųjų siuntimas.³⁷

Kriminalinė policija buvo pagrindinis valstybinis subjektas, atsakingas už nusikalstamumo prevencijos organizavimą ir įgyvendinimą. Iš pradžių kriminalinė policija buvo pavaldi Piliečių apsaugos departamentui. Tačiau nuo 1927 m., įsteigus kriminalinės policijos valdybą, ši policija tapo tiesiogiai pavaldi Vidaus reikalų ministrui. Be to, kriminalinė policija buvo sujungta su politine policija. 1933 m. kriminalinės policijos valdyba buvo reorganizuota į *Valstybės saugumo departamentą*. Tačiau darbo pasiskirstymas liko tas pats: kriminalinė policija tyrė kriminalinius, o politinė policija - politinius nusikaltimus.³⁸

Kriminalinės policijos darbo rezultatai išaiškinant nusikaltimus buvo pakankamai geri. 1927 - 1932 m. vidutiniškai buvo išaiškinta apie 78 procentai nusikaltimų, 1933 - 1939 m. - apie 72 procentus. Sunkesnių nusikaltimų išaiškinta dar daugiau. Pavyzdžiui, 1937 - 1938 m. buvo išaiškinta 91 procentas nužudymo ir išžaginimo atvejų. Pinigų padirbinėjimo atvejų - 89 procentai,

³⁶ Straipsnis apie Lietuvos policiją iš Vikipedijos, laisvosios enciklopedijos <http://lt.wikipedia.org/wiki/Policija>; prisijungimo laikas: 2009-10-06.

³⁷ Lietuvos policija 1918 - 1928 m. Red. I. Tamašauskas. Kaunas, 1930. P.130.

³⁸ Mančinskas Č. Policija Lietuvoje 1918 - 1940 metais. Vilnius, 1998. P.42.

kontrabandos ir degtindarystės – 95 procentai. Šiek tiek mažiau buvo išaiškinama plėšimų – 63 procentai, vagysčių – 60 procentų.³⁹

Gausioje prieškario Lietuvos policijos literatūroje daug syk akcentuota ir plėtojama viena labai svarbi mintis, kad: „kova su nusikaltimais, jų užkardymas, prevencinė veikla – ne vien policijos, bet ir visos visuomenės, kiekvieno jos nario reikalas. Todėl labai rūpintis teisiškai šviesti visuomenę, aktyviau įtraukti ją į kovą su nusikaltimais, aiškinti labiausiai paplitusius jų padarymo būdus ir kt. Tai laikyta labai svarbia policijos prevencinės veiklos ir bendradarbiavimo su visuomene forma.“⁴⁰

2.1.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės ir metodai tarpukario Lietuvoje 1918-1940 m.

Tarpukario Lietuvos kova su nusikalstamumu (nusikalstamumo prevencija) pasižymėjo tuo, kad: 1) Buvo gausiai leidžiami žymių mokslo ir praktikos specialistų moksliniai, tiriamieji darbai, publikacijos nusikalstamumo prevencijos klausimais; 2) Visuomenė buvo įtraukta į kovą su nusikalstamumu ir kartu su policija aktyviai dalyvavo įgyvendinant nusikalstamumo prevenciją. Tai buvo pagrindinės nusikalstamumo prevencijos priemonės tarpukario Lietuvoje – šviesti žmones apie kovos su nusikalstamumu būdus ir įtraukti juos pačius į kovą su nusikalstamumu.

Mokslinės publikacijos nusikalstamumo prevencijos klausimais. Kaupiantis kriminalinei (nusikalstamumo) statistikai tarpukario Lietuvoje ryškėjo ir opiausios visuomenės problemos. Tarpukario Lietuvoje susiformavo inteligentijos sluoksnis, kuris realiai suvokė nusikalstamumo ir kovos su nusikalstamumu problemą ir buvo pasiryžęs ieškoti priemonių bei būdų, kaip būtų galima kovoti su šia problema. Nusikalstamumo problemas tyrinėjo ir apie kovos su nusikalstamumu būdus rašė ne vienas tuo metu garsus mokslininkas, visuomenės veikėjas, specialistas, teisėsaugos institucijų pareigūnas, valdininkas, dirbantis vidaus reikalų sistemoje, tarp kurių paminėtini tokie kaip prof. J. Vabalas – Gudaitis, J. Blažys, V. Lazersonas, M. Jonaitis, I. Kurklietis, V. ir kt. Šių ir kitų specialistų darbuose buvo pabrėžiama ir plėtojama mintis, kad kova su nusikaltimais yra ir visuomenės, ir kiekvieno jos nario reikalas, siekiama teisiškai šviesti visuomenę aiškinant labiausiai paplitusius nusikaltimų padarymo būdus.

Mokslo darbuose buvo gana tiksliai ir labai šiuolaikiškai apibūdinta prevencinio darbo esmė - „kiekvieną ruošiamą nusikaltimą užkardyti dar prieš jam įvykstant“ (Specialus Valstybės saugumo

³⁹ Pagal Mančinską Č. Policija Lietuvoje 1918 - 1940 metais. Vilnius, 1998. P.42.

⁴⁰ Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškario Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 149.

departamento leidinys „Vagystės ir jų daroma žala kraštui“ (1939)) arba „užkirsti kelią rengiamam nusikaltimui, nusikalsti susigundžiusį asmenį atitraukti nuo nusikaltimo, auklėjamomis priemonėmis veikti nusikaltėlį, kad jis nusikaltimo nebedarytų, rengti visuomenę pasipriešinti nusikaltėliams ir apskritai šalinti visas tas sąlygas ir aplinkybes, kurios padeda nusikalsti – tai ir yra šių dienų visų kraštų policijos taip plačiai naudojama nusikaltimų prevencija.“⁴¹

Ši, tarpukario laikotarpiu suformuota prevencinio darbo esmė atitinka vieną iš svarbiausių šių dienų kriminologijos uždavinių.

To meto Lietuvoje buvo gerai žinomi Č. Bekarijos, E.Feri, R.Garofalo, G.Tardo, E. Dirckheimio ir kitų užsienio mokslininkų suformuluoti pagrindiniai prevencinio darbo principai ir dėsniai. Jais ir buvo bandoma remtis praktikoje. Anot prof. E. Palskio, „iš pradžių tiesmukiškai, spekuliatyviai, fragmentiškai, bet ilgainiui vis sistemiškiau, labiau atsižvelgiant į besiklostančią Lietuvoje kriminologinę situaciją.“⁴² Trečiajame, o ypač ketvirtajame, dešimtmetyje jas ėmė tyrinėti ir žinomi Lietuvos mokslininkai bei specialistai. Žemiau išvardinsime, mūsų manymu, svarbiausius mokslo veikalus bei publikacijas spaudoje, kuriose moksliškai buvo grindžiamos įvairios kovos su nusikalstamumu priemonės.

Tarpukario Lietuvoje pastoviai buvo leidžiami žurnalai „Policija“, „Kriminalistikos Žinynas“, kuriuose ir buvo publikuojami pagrindiniai bei svarbiausi straipsniai, pranešimai, informacija kovos su nusikalstamumu temomis.

▪ Trakų apylinkės teismo teisėjas diplomuotas teisininkas J. Januška publikacijoje „*Kovos su nusikaltimais darbus reikia plėsti*“⁴³ nurodė kelias priemones, kurios padėtų sėkmingiau kovoti su nusikaltimais:

1. *Į kovą su nusikalstamumu reikia įtraukti visus tarnautojus ir platesnius visuomenės sluoksnius.* Policijos tarnautojai, teisininkai, kovoja su nusikaltimais vadovaudamiesi pareiga, bet to mažai. Reikia ne tik rašyti protokolus ar bausti, bet ir skleisti visuomenėje mintis prieš nusikaltimus, aiškinti nusikaltimo padarinius, įtraukti į kovą su nusikaltimais kiek galima daugiau žmonių;
2. *Reikia didesnės asmenų, linkusių nusikalsti, kontrolės ir priežiūros.*
3. *Bausmių griežtinimas ir įstatymų problema.* Baudžiamajame statute numatytos per mažos bausmės. Griežtesnės bausmės labai teigiamai veikia nusikaltėlius ir daug ką atgraso nuo nusikaltimų. Keistini įstatymai didinant bausmes, taip pat reikia naujų

⁴¹ Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškarinio Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 148.

⁴² Ten pat. P. 148.

⁴³ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 36-37.

įstatymų. Trūksta įstatymų kovoti su chuliganizmu ir keiksmiais. Pagrindiniais teisės klausimais, įstatymais ir praktiniais jų aspektais reikia supažindinti rengiamus mokytojus, kad jie savo žinias galėtų perteikti mokiniams. Be to, nors kiek laiko kovos su nusikaltimais klausimams turėtų būti skiriama ir mokyklose.

4. *Greitinti baudimą.* Kuo greičiau, nusikaltimui įvykus, bus įvykdyta bausmė, tuo ji bus teisingesnė ir naudingesnė, nes tuo mažiau praeis laiko tarp bausmės ir nusikaltimo, tuo įspūdingesnis ir patvaresnis žmonių atmintyje bus ryšys šių dviejų idėjų: nusikaltimo ir bausmės. Greitas baudimas ir bausmės vykdymas veikia ne tik patį nusikaltėlį, bet ir pašaliečius. Tai reikia priskirti prie sėkmingų veiksnių kovojant su nusikaltimais.

5. *Teismai per dažnai praktikuoja vieno trečdaliao bausmės dovanojimą.*

- Kaliniams globoti draugijos dispute – „*Nusikaltimų augimo priežastys ir kova su jomis*“⁴⁴ buvo pateikta bendriausia informacija apie prevencijos mokslo laimėjimus, taip pat apie konkrečių mokslininkų ir teisininkų praktikų požiūrį į šią problemą. Šis disputas bendriausiais bruožais atskleidė nusikaltimų prevencijos padėtį XX amžiaus ketvirto dešimtmečio viduryje, arba septynioliktais Lietuvos Respublikos gyvavimo metais atkūrus nepriklausomybę. Jame dalyvavo nemažai iškilių mokslininkų ir visuomenės veikėjų.

- Valstybės saugumo departamento leidinyje „*Kovokime su nusikaltimais*“ (1933 m.) tuometinis vidaus reikalų ministras pulkininkas S. Rusteika rašė, kad „Nuolatinė, sisteminga kova su nusikaltimais, visuomenės bendradarbiavimas su policija – tiesiausias kelias į visuomenės saugumą, į valstybės santvarkos pastovumą ir į ramų kultūros darbą, kuriuo laiduojama tautos gerovė.“⁴⁵

- 1935 m. P. Rucesko studija „*Visuomenės kova su nusikaltimais*“. Autorius, remdamasis baudžiamosios teisės specialisto Teisių fakulteto profesoriaus V. Stankevičiaus straipsnio *Faktai ir išvados*, atspausdinto knygoje *Kovokime su nusikaltimais* (1933 m.), argumentais teigia, kad „nuteistų nusikaltėlių daugėjimo priežastis esanti ta, jog tobulėja valstybės, savivaldybių, visuomeninių ir net privačių organizacijų valdymo būdai, todėl nusikaltėliams kaskart sunkiau nuslėpti nusikaltimus, jie griežčiau persekiojami, labiau įsigali teisėtumas ir teisingumas, tobulėja kriminalinės policijos darbas. Autorius taip pat rašo, kad: „kiekvienas šviesus, susipratęs pilietis turi jaustis, jog jis yra įpareigotas ne tik neslėpti nusikaltėlių bei nusikaltimų, bet net visomis jėgomis padėti policijai kovoti su jais.“⁴⁶

⁴⁴ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 25.

⁴⁵ Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškarinio Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 150.

⁴⁶ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 20.

- 1937 m. 50 tūkst. tiražu buvo išleista brošiūra „*Kovokime su piktu*“.⁴⁷ Ši brošiūra supažindino su labiausiai paplitusiais vagysčių, plėšimų, apgavysčių ir kitų nusikaltimų padarymo būdais ir mokė, kaip reikia elgtis susidūrus su nusikaltėliu, kam ir kur pranešti. Šiame leidinyje buvo įtvirtinti tokie skyreliai kaip *Saugokimės vagių, Saugokimės kišenvagių, Saugokimės įsibrovėlių į butus, Nenaikinkime nusikaltėlių pėdsakų* ir kiti.

- 1937 m. kanauninko Steponaičio pranešime Naujosios Romuvos klubo posėdyje teigiama, kad „Kalėjimas yra vieta, kur kalinys atlieka bausmę už teisės įžeidimą ir kur jis yra auklėjamas, kad išėjęs į laisvę būtų geru naudingu piliečiu. Kalėjimo tad uždavinys yra stengtis, kad kalinys ne tik skirtą bausmę atliktų, bet kad jis būtų pataisytas.“⁴⁸

- 1938 m. „Kriminalistikos žinyno“ redakcija išleido knygą „*Kova su piktu radijo bangomis*“.⁴⁹ Šioje knygoje buvo įdėti atsakingų Valstybės saugumo departamento darbuotojų, žinomų teisininkų, kitų sričių atstovų 1936-1937 m. per radiją skaitytų paskaitų tekstai. Buvo paskelbta populiarių paskaitų iš įvairių kriminalistikos sričių: 1) kriminalinės policijos viršininko P. Pamataičio pasakojimai apie saugumo įstaigų naudojamas nusikaltimams aiškinti priemonės ir darbo metodus, apie narkotikus; 2) Identifikacijos skyriaus viršininko A. Klemo – straipsniai apie slaptą degtinės varamą, kontrabandą; 3) S. Variakojo – apie netikrus pinigus ir jų pažinimą; 4) S. Žvirzdino – apie dokumentų apsaugojimą nuo klastojimo, 5) J. Valaičio – apie prostitutes ir nusikaltimus, azartinius lošimus, apsisaugojimą nuo apgavikų, kišenvagių, įsilaužėlių į butus, 6) A. Vaitkevičiaus – apie padegimų išaiškinimą ir tyrimą. Knygoje buvo įtvirtinti tokie skyriai kaip *Nusikaltimų priežastys ir faktoriai, Mažamečiai nusikaltėliai, Mokykla ir auklėjimas, Visuomenės vaidmuo kovoje su nusikaltimais*.

- Lietuvos universiteto lektorius dr. V. Viršila buvo išleidęs dviejų dalių knygelę „*Nusikaltimas ir kova su juo*“, kurioje mėgino atskleisti visuomenėje vyraujančias negeroves ir psichikos veiksnius, neigiamai veikiančius žmogaus elgesį.

- Valstybės saugumo departamentas buvo išleidęs iliustruotą brošiūrą „*Kovokime su nusikaltimais*“, kurios egzemplioriai buvo nemokamai išplatinta visuomenei.

- Kūno kultūros rūmų direktorius V. Augustauskas publikacijoje „*Fizinis auklėjimas ir nusikaltimai*“ kaip vieną iš nusikaltimų prevencijos priemonių aptaria fizinį lavinimą. Anot jo, „norėdami kovoti su nusikaltimais, turime ieškoti jų šaknų ir jas naikinti. Turime užgniaužti pačias blogio užuomazgas ir keisti aplinką, kuri skatina arba leidžia tarpti blogiui. Kova su nusikaltimo

⁴⁷ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 20.

⁴⁸ Ten pat. P. 19.

⁴⁹ Ten pat. P. 19.

priežastimis, su jo šaknimis labai panaši į kovą su ligomis. Su liga kovoama tada, kai ji pasireiškia, bet taip pat galime kovoti su ligomis ir profilaktikos priemonėmis, apsaugodami žmones, kad jie nesusirgtų. Fizinis auklėjimas yra nemaža nusikaltimų, ypač jaunimo, profilaktikos priemonė. Šalia visų kitų profilaktinių kovos su blogiu būdų ir formų fizinis auklėjimas turėtų užimti svarbią vietą, juo labiau, kad fizinis auklėjimas yra patrauklus jaunimui.⁵⁰

▪ Prof. J. Blažys straipsnyje „*Sterilizacija ir kastracija kaip nusikaltimų prevencija*„ nurodo, kad „siekdami nusikaltimų profilaktikos arba prevencijos, turime pažinti nusikaltimų priežastis. Svarstydami nusikaltimų paskatas, susiduriame su dviem rūšių veiksniais: veiksniais, glūdinčiais pačioje nusikaltėlio asmenybėje, ir veiksniais, susijusiais su tam tikromis socialinėmis aplinkos sąlygomis. Kovoiant su nusikaltimais, imantis profilaktikos, prevencijos priemonių, reikėtų turėti galvoje ne tik kovą su įvairiomis socialinėmis blogybėmis, skurdu, alkoholizmu ir t.t. Pripažįstant reikšmingais tinkamą moralinį ir pilietinį auklėjimą, gyvenimo sąlygų gerinimą ir atitinkamas socialines reformas, turime taip pat susirūpinti priemonėmis, kurios pašalintų iš socialinio gyvenimo apyvartos neigiamus, asocialius veiksnius, būdingus žmonėms“⁵¹, t.y. autorius kaip vieną iš prevencijos priemonių siūlė tam tikrais atvejais taikyti sterilizaciją ir kastraciją.

Kaip matome, tarpukario Lietuvoje buvo leidžiama daugybė įvairaus pobūdžio leidinių – straipsniai, periodiniai žurnalai, publikacijos, propaguojančios ir aiškinančios profilaktinės kovos su nusikaltimais reikšmę ir būdus, taip pat transliuojamos radijo laidos - kiekvieną savaitę penktadieniais per Valstybės radiofoną skaitomos paskaitos apie kovą su nusikaltimais, visuomenės vaidmenį toje kovoje, prevencinę veiklą, t.y. visuomenei teisiškai šviesti nusikaltimų prevencijos klausimais buvo naudojamos visos galimos tuometinės propagandos priemonės – paskaitos per radiją, periodinė spauda, įvairios parodos, pamokslai bažnyčioje ir netgi kino teatrai. Visuomenė, Lietuvos gyventojai buvo supažindinami ne tik su bendrosiomis kovos su nusikalstamumu problemomis, prevencine saugumo įstaigų veikla, bet ir su moksliniais nusikaltimų aiškinimo būdais, naujais kriminalistikos metodais ir apskritai šio mokslo galimybėmis.⁵²

Galima teigti, kad tarpukario laikotarpis Lietuvoje, ypač 1930-1940 m. laikotarpis, pasižymėjo gausia mokslinių, šviečiamųjų leidinių nusikalstamumo prevencijos klausimais, leidyba, sukaupu nemažą teorinių bei praktinių žinių bagažą kovos su nusikalstamumu srityje. Tačiau esant tokiam gausiam mokslinių publikacijų kiekiui buvo pasigendama konkrečių, nusikalstamumo prevenciją reglamentuojančių įstatymų. Ši sritis tarpukario laikotarpiu buvo primiršta.

⁵⁰ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 83.

⁵¹ Ten pat. P. 89.

⁵² Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškarį Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 151.

Piliečių įtraukimas į kovą su nusikalstamumu. Lietuvoje, kaip ir Europoje, visuomenės įtraukimas ir įsitraukimas į nusikaltimų prevenciją suaktyvėjo tik po Pirmojo pasaulinio karo, stabilizavusis visuomenės ekonominei raidai. Iš pradžių visuomenė buvo pasyvi, kadangi nepasitikėjo policija, vengė su ja bendrauti. Todėl pirmiausia buvo iš pagrindų keičiamas visuomenės požiūris į policiją ir jos veiklą, bandoma įveikti išsisknijusį nepasitikėjimą policija, ugdant abipusę pagarbą ir pasitikėjimą gerinami policijos ir visuomenės santykiai. Šios pastangos nenuėjo veltui. Ilgainiui visuomenė, gyventojai ėmė teikti vis didesnę paramą tarpukario Lietuvos policijai. Taigi prieškario Lietuvoje buvo ne tik keliama, bet ir praktiškai realizuojama mintis artinti policijos veiklą prie visuomenės, sutelkti bendras pastangas aktyviai kovai su nusikaltimais, plėsti kultūrinę propagandą, kurios tikslas – naikinti nusikaltimus skatinančias sąlygas. Visuomenės įtraukimo į kovą su nusikaltimais akstinas buvo:

1. aktyvi teisėsaugos institucijų propaganda, kviečianti visuomenę dalyvauti užkertant kelią nusikaltimams;

2. mokslininkų, tyrinėjusių visuomenės socialinę raidą, iškeltos nusikalstamumo didėjimo priežastys;

3. socialinės kultūros plėtotė;

4. teisės institucijų praktikos darbuotojų bei mokslininkų ir valstybių rengiami tarptautiniai simpoziumai, konferencijos, buriamos draugijos, kuriamos Jungtinių Tautų veiklos programos, skirtos užkardyti nusikaltimus, nes šis socialinis reiškiny, plečiantis valstybių ir žmonių ryšiams, jau buvo gerokai peržengęs konkrečių valstybių sienas ir tapęs pasauline problema, su kuria kovoti įmanoma tik sutelkus bendras valstybių, visuomenės ir pavienių asmenybių pastangas.⁵³

Pagrindinės visuomenės paramos policijai kovoje su nusikaltimais formos buvo šios: skubūs, operatyvūs pranešimai apie padarytus ar rengiamus nusikaltimus, pastebėtas paskiras ir jų aplinkybes, nusikaltėlių žymes, informacija apie pasirodžiusius nežinomus asmenis ir įtartina jų elgesį, nusikaltėlių ir pagrobto turto bei daiktų atpažinimas pagal policijos spaudoje aprašytas jų žymes; dalyvavimas kai kuriuose kvotos ir tardymo veiksmuose; nusikaltimo vietos ir joje esančių pėdsakų, bei kitų daiktinių įrodymų apsauga, pranešimai apie ieškomų nusikaltėlių bei įtariamųjų slapstymosi vietas ir kt. Be to, visuomenė padėdavo nustatyti ir liudytojus bei nukentėjusiuosius byloje, išaiškinti aplinkybes, apibūdinančias kaltinamojo asmenybę ir jo gyvenimo sąlygas, surasti pagrobtą turtą, nusikaltimo įrankius, kitokius daiktinius įrodymus ir pan.

⁵³ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 18.

Anot prof. E. Palskio, „sėkminga kova su nusikaltimais, jų užkardymas be visuomenės pagalbos daugeliu atveju iš viso būtų buvęs negalimas.“⁵⁴

Kalbant apie kovą su nusikalstamumu tarpukario Lietuvoje, svarbu paminėti ir tai, kad kova su nusikalstamumu, propagandos skleidimas neapsiribojo tik nacionaliniu lygmeniu. Lietuvos kriminalinės policijos vadovas J. Statkus 1932 m. dalyvavo tarptautinės kriminalinės policijos komisijos (dabartinio Interpolo prototipas) kongrese Romoje. Šiame kongrese jis siūlė ir kitose valstybėse pradėti aktyvią propagandą prieš nusikaltimus, plačiai į ją įtraukti visuomenę ir rengti kasmetines kriminalinės policijos dienas, kurios būtų švenčiamos ne tik valstybių sostinėse, bet ir mažiausiuose provincijos miesteliuose, taip pat nurodė ir konkrečias Policijos dienų ir prevencinės propagandos visuomenėje, jos suaktyvinimo kovojant su nusikaltimais bei paremiant policiją formas: aktyvi propaganda spaudoje, populiarios paskaitos, įvairios parodos, specialūs siužetai apie policijos darbą kino teatruose, radijo kursai bei paskaitos, tam tikrų fondų, iš kurių piliečiams už vertingą paramą policijai būtų mokamos premijos, steigimas ir kt. Šie Lietuvos kriminalinės policijos vadovo pasiūlymai - saugumo įstaigoms glaudžiau bendradarbiauti su visuomene, siekti realios jos paramos kovojant su nusikaltimais bei juos užkardant, plėsti kultūrinę prevencinę propagandą visuomenėje neapsiribojant nustatytomis Policijos dienomis buvo priimti vieningai. Dėl šio pasiūlymo IX Tarptautinės kriminalinės policijos komisijos kongresas priėmė specialią rezoliuciją.⁵⁵

2.1.4. Speciali nusikalstamumo prevencija – nepilnamečių nusikalstamumo prevencija tarpukario Lietuvoje

Kalbant apie tarpukario Lietuvos kovą su nusikalstamumu būtina atskirai paminėti ir kovą su nepilnamečių nusikalstamumu, kuriai taip pat buvo skiriamas didelis dėmesys. Vidaus reikalų ministerijos kvotų valdininkas J. Lembergas teigė, kad „kova su nepilnamečiais nusikaltėliais turi gerokai skirtis nuo tokios pat kovos su subrendusiais nusikaltėliais.“⁵⁶

Kovojant su nepilnamečių nusikalstamumu, buvo imtasi prevenciškai reikšmingų tiek teisinių, tiek socialinių priemonių:

1. Nepilnamečių bylos buvo neviešos ir izoliuotos;

⁵⁴ Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškarinio Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3. P. 153.

⁵⁵ Ten pat. P. 152.

⁵⁶ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 95.

2. Patrauktas kaip kaltinamasis nepilnametis buvo paimamas iš šeimos, iš tos aplinkos kurioje augo, ir perkeliamas į naują, visai jam nepažįstamą pasaulį. Tačiau siekiant, kad toks atskyrimas kuo mažiau žalotų nepilnametį, nepilnamečiui buvo užtikrinamas nepalaužiamas kontaktas tarp nepilnamečio ir tėvų ar globėjų viso proceso metu, aktyvus tėvų ar globėjų vaidmuo nepilnamečio byloje;
3. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Statuto prasme nepilnamečiu buvo laikomas 10-17 m. vaikas. Tokio amžiaus vaikas galėjo būti apkaltintas, bet reikėjo įrodyti, kad jis galėjo suvokti savo elgesį, jo reikšmę ir valdyti savo elgesį, t.y. galiojo principas, kad kiekvienas pilnametis yra pakaltinamas, o kiekvienas nepilnametis yra nepakaltinamas.⁵⁷
4. Baudžiamojo proceso įstatymas numatė kruopščią nepilnamečio nepakaltinamumo procedūrą. 356 str. buvo numatyta, kad tardytojas patraukęs kaip kaltinamąjį nepilnametį, turėjo pradėti tirti visas aplinkybes, kurios galėtų duoti medžiagos išspręsti klausimą, ar toks nepilnametis, darydamas nusikalstamą darbą, nusimanė ką daro. Ši Baudžiamojo proceso įstatymo nuostata buvo labai humaniška, ir sąžiningas jos vykdymas, t.y. surinkta medžiaga yra vertintina kaip lobynas moksliniams tyrinėjimams siekiant spręsti nepilnamečių nusikaltėlių problemą.⁵⁸
5. Atsižvelgiant į tą situaciją, kad Lietuvoje tuo metu nebuvo nė vienos nepilnamečius nusikaltėlius laikyti skirtos auklėjamosios įstaigos, ir įvertinant tai, kad nuteisti nepilnamečiai gali patekti į kalėjimą tarp visų kitų nusikaltėlių, kas reiškė, kad skiriama bausmė ne tik, kad negalėjo pasiekti tikslo – pataisyti jauno nusikaltėlio, bet, atvirkščiai, galėjo jį tik pagadinti, buvo stengiamasi nuteisti tik labiausiai nusikaltusius nepilnamečius, o kitus išteisinti arba atiduoti tėvų, globėjų ar svetimųjų priežiūrai.
6. Lietuvoje, kaip ir demokratinėse Vakarų valstybėse, buvo pradėti steigti mažamečių teismai. Tačiau tokių teismų sukūrimas turėjo savo problemų – miestai ir suburtos bendruomenės buvo per mažos, kad jose galėtų veikti mažamečių teismai.
7. Lietuvoje taip pat buvo 40 vaikų prieglaudų, kurių uždavinys buvo – suteikti pastogę, aprūpinti maistu vargšus ir nesveikus vaikus, kiek galima rūpinantis jų auklėjimu ir švietimu, o fiziškai ir dvasiškai sustiprėjusiems surasti tinkamo darbo.⁵⁹ Lietuvoje taip pat veikė ir trys nepilnamečių auklėjimo įstaigos.

⁵⁷ Andriulis V. Nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos problemų sprendimai Lietuvoje 1918-1940 m. // Teisės problemos. Vilnius, 2000. Nr. 3-4. P. 18.

⁵⁸ Ten pat. P. 18.

⁵⁹ Ten pat. P. 19.

Tokių priemonių įteisinimas ir laikymasis rodė, kad didesnis dėmesys ir reikšmė skiriama socialiniam pedagoginiam aspektui nei juridiniam represiniam.

Bendroji nuostata nepilnamečių baudžiamumo atžvilgiu buvo ta, kad visų kovos su nepilnamečių nusikaltimais priemonių sistemos pagrindas vietoj kalėjimo turėtų būti auklėjamoji įstaiga. Buvo siūloma šia kryptimi koreguoti ir Baudžiamąjį Statutą ir Baudžiamojo proceso įstatymą. Taip pat buvo svarstoma pailginti absoliutaus nepakaltinamumo amžių; atsisakyti nuo kalėjimo tiek kaip bausmės, tiek kaip kardomosios priemonės; įkurti (sudaryti) atskirus teismus nepilnamečiams; globoti bausmę atlikusius nepilnamečius ir kita.⁶⁰

Lietuvoje per du nepriklausomybės dešimtmečius buvo pasiekta žymi pažanga mėginant spręsti mažamečių ir nepilnamečių socialinių klystkelių problemas. Ir tai buvo pasiekta kaupiant savąją, taip pat perimant vakarų pasaulio praktinę ir mokslinę patirtį bei racionaliai pritaikant ją savosios visuomenės tobulėjimui.

Apibendrintai galime teigti, kad tarpukario Lietuvoje nebuvo konkrečios institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevencijos politikos įgyvendinimą, sistemos, t.y. už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą buvo atsakinga vienintelė institucija – policija. Taip pat nebuvo ir vieningo teisinio reguliavimo – nusikalstamumo prevencijos priemonės, jų tinkamumas ir pagrįstumas, šių priemonių įgyvendinimo būdai, kovoje su nusikalstamumu kylančios problemos buvo sprendžiamos ne leidžiant konkrečius teisės aktus, o skelbiant įvairias mokslines publikacijas, kuriose ir buvo ieškoma būdų kaip spręsti su nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimu susijusias problemas. Tačiau nepaisant to, nusikalstamumo prevencijos priemonės – visuomenės įtraukimas į kovą su nusikalstamumu, visuomenės švietimas ir informavimas apie mokslinius, įskaitant ir naujausius, kovos su nusikalstamumo būdus bei priemones – buvo labai efektyvus.

Tolimesnę Lietuvos veiklą nusikalstamumo prevencijos srityje nutraukė prasidėjusi sovietų nacių ir vėl pasikartojusi po Antrojo pasaulinio karo sovietų okupacija. Tai ją nustūmė atgal į padėtį, susiklosčiusią Lietuvoje maždaug apie 1930 metus.

1940 m. vasarą, panaikinus Lietuvos valstybę, Sovietų Sąjungai įtraukus Lietuvą į savo sudėtį, buvo likviduotos visos valstybės institucijos. Šis procesas palietė ir policiją. Labai sparčiai buvo įsteigta milicija. Iki 1940 m. rugsėjo Lietuvoje veikė tiek policija, tiek liaudies milicija. Policijos funkcijos nuolat siaurėjo, o liaudies milicijos - buvo plečiamos.

⁶⁰ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 102.

Lietuva, 1990 m. kovo 11 d. atkurdamą savo valstybingumą, susidūrė su beveik adekvačiomis nusikalstamumo prevencijos problemomis, kurios reikalingos daugelio socialinių santykių teisinio reguliavimo ir jau buvo išspręstos arba sprendžiamos 1940 m.⁶¹

2.2. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m.

Pasak Antano Dapšio ir Algimanto Čepo, teisėtvara yra visuomeninio gyvenimo reiškinys, turbūt jautriausiai reaguojantis į politinius, socialinius, ekonominius, demografinius, organizacinius ir vertybinius pakitimus visuomenėje bei valstybėje.⁶² Todėl tokius pakitimus patiriančiose visuomenėse ir valstybėse nusikalstamumo problema yra itin opi. Taip buvo visada. Dar XVI a. pradžioje italų filosofijos klasikas N. Makiavelis (*N. Machiavelli*) teigė, kad, „naujos valstybės yra kupinos visokių pavojų“. Taip sakydamas filosofas kaip tik ir turėjo galvoje nusikaltimus. Deja, Lietuva, nors ir ne naujai susikūrusi, o pookupacinė valstybė, 1990 m. atkūrusi valstybingumą, neišvengė pavojų kupino „naujos valstybės“ gyvavimo tarpsnio, kuriame nusikaltimų ir juos darančių asmenų sparčiai daugėjo, o valstybei ir visuomenei vis sunkiau buvo rasti veiksmingų priemonių ir būdų šiam procesui suvaldyti.

Analizuojant bendras nusikalstamumo tendencijas mūsų nagrinėjamu laikotarpiu, svarbu pabrėžti, kad tuometiniai statistiniai duomenys ir jų kriminologinis vertinimas rodo, kad esminiai nusikalstamumo Lietuvoje pakitimai prasidėjo devintojo dešimtmečio pabaigoje, sovietinės „perestroikos“ metais, ir ypač išryškėjo atkūrus valstybingumą 1990-aisiais. Šiuo požiūriu reikšmingi taip pat ir 1988-ieji, nes tų metų statistiniai rodikliai apibūdina situaciją, egzistavusią prieš šaliai įžengiant į pereinamąjį valstybingumo atkūrimo bei naujos visuomenės formacijos laikotarpį. Būtent to meto statistiniai duomenys padeda atskleisti nusikalstamumo pokyčius, įvykusius ir vykstančius demokratinės visuomenės bei rinkos ekonomikos atkūrimo Lietuvoje laikotarpiu.

Prieš pradėdami analizę kokiais būdais buvo bandoma kovoti su to meto nusikalstamumu, trumpai aptarkime pačius nusikalstamumo rodiklius. Pavyzdžiui, konstatuotina, kad nuo valstybingumo atkūrimo išryškėjo nepalankūs kiekybinių (statistinių) nusikalstamumo rodiklių pokyčiai. Nepriklausomos valstybės gyvavimo laikotarpiu įvyko nusikalstamumo šuolis, atsirado

⁶¹ Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas. P. 23.

⁶² Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolės ir prevencijos perspektyvos // Žmogaus socialinė raida Lietuvoje 1998 m. Socialinės politikos grupė/Jungtinių tautų vystymo programa. Vilnius, 1999, P. 125.

santykinai naujų nusikalstamumo rūšių ir išryškėjo jų didėjimo tendencija.⁶³ Bendras užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo daugiau kaip tris kartus (nuo 1988 m. (21 337) iki 2003 m. (79 072))⁶⁴. Šiuo laikotarpiu, kurį nagrinėjame šiame poskyryje, reikia akcentuoti, kad padaugėjo turtinio pobūdžio ir sunkių smurtinių nusikaltimų. Nepalankūs yra ir kokybiniai (struktūriniai) nusikalstamumo pokyčiai, ėmė vyrauti turtinio pobūdžio nusikaltimai, kaip tik jie ir nulėmė bendrą nusikalstamumo didėjimą. Tačiau smarkiai padaugėjo ir sunkių smurtinių nusikaltimų, vis dažniau panaudojami ginklai, sprogmenys. Atkreiptinas dėmesys, kad smurtiniai nusikaltimai dažnai padaromi būtent dėl savanaudiškų (turtinių) motyvų. Be to, pirmaisiais nepriklausomybės metais greta „tradicinių“ nusikaltimų atsirado nauji: ekonominiai, organizuoti, profesionalūs nusikaltimai. Padaugėjo tokių nusikaltimų kaip turto prievartavimas, kontrabanda, vengimas mokėti mokesčius bei nusikaltimų, susijusių su korupcija, neteisėta prekyba narkotikais, prekyba žmonėmis, prostitucija.

Be to, analizuojamu laikotarpiu atsirado naujas socialinis reiškiny – transnacionalinis nusikalstamumas. Šios nusikalstamumo rūšies atsiradimą didžia dalimi nulėmė geografinė Lietuvos valstybės padėtis, palanki nusikaltimų importo – eksporto tarp Rytų ir Vakarų tranzitui. Nusikaltėlių kontingente klostosi tam tikri nusikaltėlių sluoksniai: profesionalūs asmenys, organizuoti, socialiai dezadaptuoti asmenys (alkoholikai, asmenys, grįžę iš kalinimo vietų, bedarbiai, benamiai ir pan.). Į nusikalstamą veiklą įsitraukia vis daugiau jaunų žmonių, vis dažniau įtraukiamas nesimokantis ir nedirbantis jaunimas, nepilnamečiai, vaikai. Tuo metu *nepilnamečių nusikalstamumas* didėjo greičiau nei nusikalstamumas apskritai. Reaguodama į tokią nusikalstamumo bangą, Vyriausybė parengė, aprobavo ir nuo 1997 m. *įgyvendinama kompleksinė vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa*. Diegiamos ir kitos tikslinės nusikaltimų prevencijos programos, kuriomis siekiama derinti artimiausius ir perspektyvinius prevencijos tikslus bei priemones.

Viena iš pavojingiausių valstybei ir visuomenei nusikalstamumo formų, suklestėjusi pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais, yra organizuotas nusikalstamumas ir su juo susijusi korupcija. Jų žala valstybei ir visuomenei yra didesnė nei kitais nusikaltimais padaryti turtiniai nuostoliai. Nusikaltimai, kuriuos dažniausiai daro organizuotos nusikaltėlių grupės ir nusikalstami susivienijimai, yra šie: nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai, finansams, nusikaltimai, susiję su neteisėta prekyba narkotikais, prostitucija, ir kt. Be to, reikia turėti omenyje ypač didelį šių nusikaltimų ir korupcijos latentįškumą. Organizuotas nusikalstamumas – ne vien nacionalinė, bet ir

⁶³ Babachinaitė G., Kuklianskis S. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34). P. 102.

⁶⁴ Užregistruoti nusikaltimai Lietuvoje // <http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus41.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-24.

tarptautinė problema. Pastebėta, kad organizuotos nusikalstamos grupuotės daugiausiai veikia didžiuosiuose miestuose. Susilpnėjus valstybės sienų kontrolei, joms tapo lengviau užmegzti ryšius su užsienio šalių (ypač su Rusijos, Baltarusijos, Lenkijos, Vokietijos, Latvijos, Estijos) nusikalstamomis gaujomis. Tokie nusikalstami ryšiai sudaro sąlygas plėsti veiklą kontrabandos, prekybos vogtais automobiliais, narkotikais, nelegalios migracijos, prostitucijos ir kt. srityse.

Kadangi organizuoto nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės problema yra įgijusi transnacionalinį pobūdį, kovoti su šiuo reiškiniu nepakanka vienos valstybės pastangų. Būtinai platesnis ir veiksmingesnis tarpvalstybinis teisėsaugos struktūrų bendradarbiavimas organizuoto nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės srityje. Reikia efektyviau taikyti įvairias teises tarpusavio pagalbos formas (ekstradiciją, baudžiamojo persekiojimo perėmimą, operatyvinės veiklos priemonių vykdymą už valstybės ribų ir kt.). Tuo tikslu Lietuvos Respublika **1991 m. lapkričio 4 d.**, anksčiau nei kitos Rytų Europos valstybės, ***atnaujino narystę Tarptautinėje kriminalinės policijos organizacijoje (INTERPOL).***

Kitame šio darbo poskyryje analizuosime kokių nacionalinių, regioninių ir tarptautinių teisės aktų pagrindu buvo reguliuojama to meto nusikalstamumo prevencija.

2.2.1. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas Lietuvoje 1990 – 2003 m.

Nusikalstamumas, anot Antano Dapšio, rinkos ekonomikos sąlygomis gali būti sėkmingai kontroliuojamas derinant bei plėtojant mažiausiai tris šios kontrolės bei prevencijos lygius: nacionalinį, tarpvalstybinį (regioninį) ir tarptautinį.⁶⁵

Nacionaliniu lygiu gali ir turi būti sprendžiamos pagrindinės nusikalstamumo kontrolės mokslinės – praktinės problemos, kurias sąlygoja socialinės, kultūrinės, ekonominės, politinės, teisinės, organizacinės, finansinės, resursinės aplinkybės ir galimybės bei ypatumai šalies viduje. Pateikiame nagrinėjamo laikotarpio teisės aktus, reglamentuojančius nusikalstamumo prevenciją vienoje ar kitoje srityje:

- Lietuvoje dar 1992 metais kriminologų buvo parengta ir Vyriausybės aprobuota ***Nacionalinė nusikalstamumo kontrolės koncepcija.***⁶⁶ Pagal šią koncepciją įgyvendinamos nusikaltimų privatei nuosavybei, autotransporto priemonių vagysčių,

⁶⁵ Dapšys A. Nusikalstamumo tendencijos ir jo prevencijos perspektyvos lietuvoje (kriminologinis prognostinis aspektas) // Jurisprudencija: mokslo darbai, 1999. Nr. 11(3).

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 30 d. nutarimas Nr. 313 „Dėl nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepcijos“. Valstybės žinios. 1992, Nr. 38.

organizuotų ir ekonominių nusikaltimų prevencijos, antikorupcinių priemonių, nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio, kitos tikslinės mokslinės – praktinės programos;

- Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymas;⁶⁷
- Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas;⁶⁸
- LR Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“;⁶⁹
- LR Seimo 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383 nutarimu patvirtinta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa.⁷⁰
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programos“;⁷¹
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. 356 „Dėl priemonių nusikaltimų, susijusių su korupcija, kontrolei ir prevencijai gerinti“;⁷²
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 19 d. nutarimas Nr. 362 „Dėl šeimos politikos koncepcijos ir veiksmų krypčių“;⁷³
- Nuo 1997 metų įgyvendinama kompleksinė vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nr. 197 nutarimas „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“;⁷⁴
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. sausio 15 d. nutarimas Nr. 62 „Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos“;⁷⁵
- Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 programa.⁷⁶
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. Nr. 1179 nutarimas „Dėl nuteistų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei

⁶⁷ Valstybės žinios, 1997. Nr. 64.

⁶⁸ Valstybės žinios, 1997. Nr. 69.

⁶⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 10-355.

⁷⁰ Valstybės žinios, 2003, Nr. 32-1318.

⁷¹ Valstybės žinios, 1995. Nr. 17.

⁷² Valstybės žinios, 1996. Nr. 27.

⁷³ Valstybės žinios, 1996. Nr. 28.

⁷⁴ Valstybės žinios, 1997. Nr. 21.

⁷⁵ Valstybės žinios, 1999. Nr. 10.

⁷⁶ Valstybės žinios, 1999. Nr. 76.

psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001-2004 metų programos patvirtinimo.”;⁷⁷

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. 62 „Dėl prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002-2004 metų programos”;⁷⁸

Pažymėtina, kad rengiant bei įgyvendinant minėtas ir kitas programas bei priemones naudojami mokslinių tyrimų rezultatai, apimantys kriminologinius, sociologinius, baudžiamuosius, administracinius, civilinius teisinius, kriminalistinius ir kitus nagrinėjamos problemos aspektus. Šiuo požiūriu paminėtinas kompleksinis nusikalstamumo problemos tyrimas, atliktas Teisės instituto kartu su tuometine Lietuvos teisės akademija, Teismo ekspertizės institutu, VU Teisės fakultetu bei Matematikos ir informatikos institutu, vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą mokslo programą „Nusikalstamumas ir kriminalinė justicija“ (1994-1997 m.). Šio tyrimo rezultatai sudarė prielaidas parengti nusikalstamumo kontrolės, jo prevencijos ir baudžiamosios politikos mokslinius pagrindus Lietuvoje bei metodinius pasiūlymus bausmių sistemai, jų dydžiams subalansuoti naujame Baudžiamajame kodekse. Strateginė šios politikos kryptis – ne tolesnis bausmių griežtinimas ir ne naujų veikų kriminalizavimas, bet nusikalstamumo, jo priežasčių bei sąlygų prevencijos nacionalinės sistemos sukūrimas, teisinių, organizacinių, mokslinių, resursinių ir kitų prielaidų šiai sistemai veiksmingai funkcionuoti užtikrinimas. Sistemai sukurti buvo pasiūlyta, ir tai numatyta *Teisinės sistemos reformos metmenyse (nauja redakcija 1998 m.)*, parengti naują nacionalinę nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepciją, atsižvelgiant į šias kriminologinės analizės išvadas, prognozes bei aktualijas: prioritetinis dėmesys skirtinas ankstyvajai – nepilnamečių ir jaunimo nusikalstamumo prevencijai, nusikaltimų, kuriais tiesiogiai kėsinamasi į konstitucines žmogaus teises bei laisves (gyvybę, sveikatą, laisvę, nuosavybę), šalies ekonomiką, finansų sistemą (įskaitant organizuotus, profesionalius nusikaltimus, susijusius su korupcija, kontrabanda ir narkotikais), kontrolei stiprinti, taip pat ir teistų bei kitų padidintos kriminogeninės rizikos asmenų resocializacijos ir adaptacijos visuomenėje problemoms spręsti (nusikaltimų recidyvo prevencijai); svarbiausia (strateginė) kryptis – socialinės prevencijos priemonių sistemos sukūrimas, kompleksinis nusikalstamumo priežasčių bei sąlygų šalinimas gyventojų (ypač vaikų ir jaunimo, materialiai skurstančių, dezadaptuotų žmonių) socialiniame sektoriuje; būtina iš esmės pagerinti nusikaltimų (ypač sunkių), organizuotų nusikalstamų grupių bei korupcijos faktų atskleidimą, užtikrinti atsakomybės neišvengiamumą, įgyvendinti specializuotas programas bei priemones šioje srityje; kuriant bei tobulinant prevencijos teisinę bazę (įstatymų sistemą), reikėtų turėti omenyje ne

⁷⁷ Valstybės žinios, 1999, Nr. 108-3152.

⁷⁸ Valstybės žinios, 2002, Nr. 6-231.

vien ir ne tiek baudžiamuosius įstatymus, bet pirmiausia teisinio reguliavimo tobulinimą (spragų bei kolizijų šalinimą) ūkinėje, komercinėje, finansų, valdymo, švietimo, kultūros, šeimos, vaikų teisių apsaugos, jų globos ir kitose socialinės veiklos ir gyvenimo srityse; sprendžiant struktūrų sistemos kūrimo problemą, siūloma tobulinti ne vien teisėsaugos institucijas („jėgos” struktūras). Būtina taip pat stiprinti prevencijos struktūras (revizijos, audito, kontrolės, socialinės paramos, resocializacijos ir pan.), užtikrinti prevencijos sistemos ryšius ir atitinkamo pobūdžio priemones valstybės, savivaldybių (miestų, rajonų), institucijų ir ypač šeimos bei individualiame (konkretaus asmens) lygiais; būtina sukurti ir stiprinti informacinę analitinę bei mokslinę metodinę prevencijos sistemą (socialinės, ekonominės, teisinės ir kitos kriminologinės informacijos duomenų banko kaupimas, šių duomenų sisteminimas, analizavimas, šešėlinės ekonomikos ir kitų kriminogeninių reiškinių nustatymas, jų prognozės, specialių mokslinių tyrimų organizavimas, metodinių priemonių ir specialistų rengimas bei mokymas).

Praktika rodo, kad ne visas nusikalstamumo kontrolės problemas rinkos ekonomikos sąlygomis galima išspręsti vienos šalies (valstybės) pastangomis. Būtinai ***tarpvalstybinis (regioninis) bei tarptautinis bendradarbiavimas***, šio reiškinio tyrimų ir kontrolės kooperavimas bei koordinavimas ir ypač organizuoto, transnacionalinio nusikalstamumo prevencijos srityje. Svarbus žingsnis šia linkme yra Baltijos ir kitų Europos šalių vyriausybių, teisėsaugos institucijų susitarimai bendradarbiauti ekonominių nusikaltimų, kontrabandos, pinigų padirbinėjimo bei plovimo, nelegalios narkotikų apyvartos ir kitų organizuoto nusikalstamumo formų, kurios peržengia atskiros valstybės sienas, kontrolės bei prevencijos srityje. Dalykinę iniciatyvą šioje srityje rodo Baltijos valstybės, Europos Tarybos, Jungtinių Tautų ekspertai Lietuvoje organizuodami konsultacijas, seminarus bei konferencijas aktualiausioms nusikalstamumo kontrolės ir tyrimo problemoms aptarti, atitinkamoms programoms įgyvendinti.

Per trumpą nepriklausomybės laikotarpį spėta prisijungti prie daugelio regioninių ir universalių konvencijų, sudaryti daug dvišalių sutarčių, reglamentuojančių valstybių bendradarbiavimą nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Taip pat paminėtina, kad Lietuvos Respublikos nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės subjektai yra sudarę daug tarpžinybinių susitarimų su atitinkamomis užsienio valstybių institucijomis. Darbo 1 priede chronologiškai pateikiame Lietuvos Respublikos ratifikuotus tarptautinius dokumentus, reglamentuojančius Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių bendradarbiavimą nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės srityje.⁷⁹

⁷⁹ Žr. 1 darbo priedą.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad šiuo nagrinėjamu laikotarpiu labai aktualus tampa *mokslinių teorinių bei metodinių prielaidų tolesnis rengimas* nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos nacionalinei sistemai sukurti ir užtikrinti jos įgyvendinimą, atsižvelgiant į Lietuvos valstybės teisinės sistemos, socialinės, ekonominės, politinės raidos, taip pat kriminogeninės situacijos prognozes bei perspektyvas integruojantis šaliai į Europos politines ekonomines bei teises struktūras.

Taigi tokių teisės aktų pagalba yra kovojama su nusikalstamumu ne tik nacionaliniu, bet ir regioniniu bei tarptautiniu lygmeniu. Kitame poskyryje – subjektų, įgyvendinančių nusikalstamumo prevenciją, sistemos analizė.

2.2.2. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai

Lietuvos vykdomoji valdžia aktyviai dalyvauja organizuojant galiojančių teisės norminių aktų įgyvendinimą. Ji yra parengusi ir priėmusi daug konceptualių, teisinės reformos bei teisės pažeidimų prevencijos vykdymo konkrečiose srityse gaires nustatančių dokumentų. Šiuo metu vykdomos jau minėtos programos: Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos (pritarta Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d.) programa; Narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos (pritarta Vyriausybės 1998 m. sausio 23 d.) programa; Ilgalaikė kompleksinė organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos bei kitos specializuotos programos. Tai įgyvendina nemažą veiklos patirtį turinčios *Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo departamento, prokuratūros bei kitos teisėsaugos įstaigos*.

Konkreiems uždaviniams spręsti kuriamos specialios institucijos.

- 1997 m. prie Vidaus reikalų ministerijos buvo įsteigta *Specialiųjų tyrimų tarnyba* (toliau – STT). Į dažnėjančius piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi ir kyšininkavimo atvejus dėmesį atkreipė ne tik įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios, dėl šiomis pavojingomis tendencijomis susirūpino ir užsienio investuotojai, Europos Sąjungos institucijos, tarptautinės organizacijos. Vyriausybė, įvertinusi korupcijos keliamą grėsmę valstybės socialinei ir ekonominei raidai, įgyvendindama 1997–2000 m. Vyriausybės veiklos programą ir 1996 m. kovo 15 d. nutarimą „Dėl priemonių nusikaltimų, susijusių su korupcija, kontrolei ir prevencijai gerinti“, atsižvelgdama į tarptautinius įsipareigojimus (nuo 1995 m. Lietuvoje įsigaliojo Europos Tarybos priimta Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo), 1997 m. nutarė įsteigti atskirą instituciją, kuri kovotų su korupcija. Svarbiausias uždavinys, iškeltas STT – sumažinti korupcijos įtaką valstybės gyvenimui. Pirmieji STT darbuotojai

– darbo patirties kitose teisėsaugos institucijose turintys asmenys ir jauni, aukštąjį teisinį išsilavinimą įgiję specialistai, padedami užsienio ekspertų, tobulino kovos su korupcija įgūdžius Lietuvoje ir užsienyje. STT plėtojo veiklą visoje Lietuvoje – 1997 metų rugsėjį STT teritoriniai skyriai (šiuo metu – valdybos – aut. past.) įsteigti Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Iki 2000 m. gegužės mėnesio STT veikė pagal Policijos ir Laikinąjį vidaus tarnybos įstatymus, taip pat Vyriausybės patvirtintą Tarnybos Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemoje statutą. Vadovaudamasi šiais teisės aktais, Vidaus reikalų ministerijai pavaldi STT pirmenybę teikė baudžiamajam persekiojimui. Nors pirmaisiais STT veiklos metais buvo iškelta nemažai bylų dėl korupcinio pobūdžio nusikaltimų, tapo akivaizdu, kad norint veiksmingai kovoti su korupcija vien baudžiamojo persekiojimo – atskleisti ir ištirti pavienius nusikaltimus – nepakanka, būtina analizuoti ir tirti valstybinio administravimo sistemą, kad joje neliktų nišų korupcinei veiklai, t. y. iš anksto užkirsti kelią galimoms korupcijos apraiškoms. Todėl, atlikus kovos su korupcija veiklos analizę, nuspręsta išplėsti STT funkcijas ir patikėti tarnybai korupcijos prevencijos priemonių rengimą ir įgyvendinimą. Be to, siekiant užtikrinti STT nešališkumą, nuspręsta atskirti tarnybą nuo Vidaus reikalų ministerijos ir suteikti jai nepriklausomos institucijos statusą. *Seimas 2000 m. gegužės 2 d. priėmė Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymą*⁸⁰ ir STT tapo nepriklausoma nuo vykdomosios valdžios, atskaitinga Lietuvos Respublikos Prezidentui ir Seimui institucija, atskleidžianti ir tirianti korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas, rengianti ir įgyvendinanti korupcijos prevencijos priemones. 2002 m. gegužės 28 d. Seimas priėmė STT iniciatyva parengtą teisės aktą, kad būtų galima veiksmingiau kovoti su korupcija, – Korupcijos prevencijos įstatymą⁸¹. Svarbi STT veiklos kryptis – antikorupcinis visuomenės švietimas, kurio pagrindinis tikslas – įtikinti visuomenę, kad korupcijos nauda – tik trumpalaikė, o neigiamos pasekmės jaučiamos labai ilgai. STT skatina visus gyventojus aktyviai kovoti su korupcija: informuoti apie pastebėtus neigiamus reiškinius valstybės tarnyboje ir savo veiksmais neskatinti kyšininkavimo. STT imasi iniciatyvos ir deda visas pastangas, kad Lietuva būtų priskirta prie mažai korumpuotų valstybių.⁸²

▪ **Mokesčių policijos departamentas.** 1997 m. vasario 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 90 buvo įsteigtas Mokesčių policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Mokesčių policijos atsiradimą lėmė besikeičiantys dabartinio gyvenimo ir valstybės poreikiai, jos uždavinys – padėti įvesti tvarką finansų, mokesčių srityje. Mokesčių policija – tai visiškai nauja institucija, kurios nebuvo net tarpukario Lietuvos metais. Įsteigus Mokesčių policijos

⁸⁰ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 41-1162.

⁸¹ Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 57-2297.

⁸² Oficialus Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos tinklapis // <http://www.stt.lt/lt/menu/apie-stt/istorija/>; prisijungimo laikas: 2009-10-01.

departamentą, jam buvo keliami svarbūs uždaviniai: aiškinti ir tirti veikas, susijusias su mokesčių mokėtojų apgaulingu ir aplaidžiu apskaitos tvarkymu, neteisingų duomenų apie pajamas ir pelną teikimu, mokesčių ir valstybinio socialinio draudimo įmokų vengimu, nustatyta tvarka patvirtintų ataskaitų nepateikimu, neteisėtomis finansinėmis operacijomis ir kitais su mokesčiais, finansais ir valstybiniu socialiniu draudimu susijusiais nusikaltimais ir pažeidimais. Mokesčių policijai buvo pavesta tirti mokesčių administratorių bei valstybinio socialinio draudimo fondo įstaigų darbuotojų piktnaudžiavimo tarnyba, tarnybos įgaliojimų viršijimo, pareigų neatlikimo faktus ir kitus pažeidimus, susijusius su mokesčiais ir valstybinio socialinio draudimo įmokomis. Įsigaliojus Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymui nuo 1998 m. sausio mėnesio Mokesčių policijai pavesta įgyvendinti pinigų plovimo prevencijos priemonės. 2002-04-01 įsigaliojo Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas.⁸³ Pagal šį įstatymą Mokesčių policijos departamentas prie LR Vidaus reikalų ministerijos pertvarkytas į ***Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą***. Nustatytos naujos, labiau valstybės finansų apsaugai specializuotos šios tarnybos funkcijos, išspręsta mokesčių administravimo sistemos institucijų revizijų ir kvotos funkcijų dubliavimo problema, nustatyti specialūs, t. y. skirti tiesiogiai valstybės finansų apsaugos funkcijai vykdyti, tarnybos pareigūnų įgaliojimai.⁸⁴

- Policijos departamente buvo reorganizuota ir išplėsta ***Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnyba***.

- Nuo 1994 m. iš esmės buvo reorganizuota ***Lietuvos Respublikos teismų sistema***. Patys teismai, vykdydami teisingumą, taip pat atlieka svarbų vaidmenį nusikalstamumo prevencijoje. Be to, teismai padeda kurti ir naują teisės sistemą, užtikrinant jos normų įgyvendinimą. 1995 m. Seimo priimtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Statutas numato, kad „į Aukščiausiojo Teismo senato sprendimuose ir Senato aprobuotuose teismų sprendimuose esančius įstatymo taikymo išaiškinimus turi atsižvelgti teismai, valstybinės ir kitos institucijos, taip pat kiti subjektai, taikydami tuos pačius įstatymus“. Tokia nuostata leidžia spręsti apie tendencijas precedentą iš dalies pripažinti teisės šaltiniu. Nuo 1995 m. leidžiama „Teismų praktika“, kur pateikiami Senato išaiškinimai padeda suvienodinti teisės normų taikymo praktiką, vaidina svarbų vaidmenį nustatant ir šalinant teisės, taip pat ir baudžiamosios, baudžiamojo proceso bei administracinės teisės normų kolizijas, spragas, užtikrinant teisingumo įgyvendinimą.⁸⁵ Nagrinėjamu laikotarpiu vyrauja požiūris, kad nusikalstamumo prevencija, anot Prof. dr. G. Babachinaitės ir Prof. habil. dr. S. Kuklianskio, yra

⁸³ Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 33-1250.

⁸⁴ Oficialus FNTT tinklapis // <http://www.fntt.lt/lt/96/104>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁸⁵ Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolės ir prevencijos perspektyvos // Žmogaus socialinė raida Lietuvoje 1998 m. Socialinės politikos grupė/Jungtinių tautų vystymo programa. Vilnius, 1999.

pirmiausia teisėsaugos institucijų pareiga. Taip pat manoma, kad tik teisėsaugos institucijų veiksmingas ir tinkamai organizuotas darbas iš esmės užtikrina nusikalstamumo prevencijos sėkmę šalyje. Tačiau ši nuomonė, nors ir plačiai paplitusi bei žiniasklaidos eskaluojama, kriminologiniu požiūriu, atrodo klaidinga, nes teisėsaugos institucijos Lietuvoje iš esmės atlieka prievartinės nusikalstamumo prevencijos darbą ir atsako už šio darbo kokybę. Reikia pabrėžti, kad prievartinė nusikalstamumo prevencija yra santykinai nedidelė nusikalstamumo prevencijos apskritai dalis, todėl kriminologiškai ir apskritai socialiai nepagrįsta užkrauti visą atsakomybę už nusikalstamumo prevencijos kokybę ir šios prevencijos mastą teisėsaugos institucijoms. Jei lygintume su Skandinavijos šalimis, pastebėtume, kad šiose šalyse per pastaruosius du dešimtmečius praktinė nusikalstamumo prevencija vykdoma įvairiais metodais ir būdais, tačiau siekiant išvengti laisvės atėmimo bausmės taikymo kaip paties neefektyviausio ir brangiausio nusikalstamumo prevencijos būdo.⁸⁶

Bendro pobūdžio nusikaltimų prevencijos subjektai Lietuvoje yra:

- teisėsaugos institucijos ir teismai;
- švietimo, mokymo ir auklėjimo įstaigos;
- socialinės rūpybos, įdarbinimo įstaigos ir organizacijos bei kt.

Specialios institucijos (tarnybos), įgyvendinančios nusikalstamumo prevenciją Lietuvoje:

- Lietuvos viešosios policijos biuro prevencijos tarnyba;
- Nepilnamečių reikalų inspekcijos;
- Pataisos inspekcijos (teritorinės ir regionų);
- Saugos tarnybos;
- Lietuvos kalinių globos draugija;
- Lietuvos šaulių sąjunga;
- Policijos rėmėjai;
- Organizacija „Stabdyk nusikalstamumą“.

Lietuvoje judėjimas „Stabdyk nusikalstamumą“ savo veiklą pradėjo 1997 m. rugsėjo mėnesį. Per šį laikotarpį judėjimas išplito visoje Lietuvoje. Šį aktyvų judėjimą derėtų traktuoti kaip visuomeninę organizaciją, kurios pagrindinis tikslas – rengti ir įgyvendinti priemonės siekiant užkirsti kelią nusikalstamumui ir kitiems teisės pažeidimams. Grupė ir skyrius yra pagrindiniai šios organizacijos struktūros elementai. Organizacijos skyriai steigiami teritoriniu principu, todėl gali būti seniūnijos, miesto, rajono bei apskrities skyrių. Skyriaus veiklą koordinuoja skyriaus tarybos pirmininkas. Grupė yra

⁸⁶ Babachinaitė G., Kuklianskis S. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34). P. 103.

mažiausia teritorinė organizacija. Grupės darbą koordinuoja jos seniūnas, renkamas per grupės susirinkimą. Judėjimas „Stabdyk nusikalstamumą“ atlieka šias funkcijas: imasi priemonių užkirsti kelią nusikaltimams arba mažina jų vykdymo galimybes; padeda tiems žmonėms, kurie dėl įvairių priežasčių gali tapti nusikaltimo aukomis; ugdo visuomenės pasitikėjimą savo jėgomis ir padeda žmonėms tapti artimesniems; planuoja įdomius, dėmesį traukiančius renginius jaunimui apie antisocialinio elgesio pavojingumą; aiškina gyventojams, kaip galima apsisaugoti nuo nusikaltimų ir ką daryti jiems įvykus.⁸⁷

Svarbus etapas kuriant nacionalinę nusikalstamumo prevencijos bei kontrolės sistemą - 1997 metais įsteigtas ir intensyviai pradėjęs savo veiklą *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras*. Centro steigėjai – Lietuvos Respublikos Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, Aukščiausiasis Teismas, Vilniaus miesto savivaldybė ir Lietuvos savivaldybių asociacija.⁸⁸ Pagrindinis Centro tikslas – informacinis – metodinis bei koordinacinis darbas: formuoti moksliškai pagrįstą nusikalstamumo prevencijos strategiją ir taktiką šalyje; inicijuoti ir padėti valstybės ir visuomenės institucijoms rengti, įgyvendinti ir koordinuoti nacionalines, regionines (lokalines) bei tarptautines nusikalstamumo prevencijos programas ir priemones; teikti informacinę, analitinę, mokslinę metodinę ir kitą paramą nusikalstamumo prevencijos subjektams, plėtoti gyventojų mokymą bei teisinį švietimą nusikaltimų prevencijos srityje. Centro projektą inicijavo ir remia Jungtinių Tautų vystymo programos atstovybė Vilniuje, Lietuvos Vyriausybė. Centras atlieka šias funkcijas:

- kaupia informaciją apie nusikalstamumą, jo priežastis, sąlygas ir prevenciją, tvarko šią ir su ja susijusios teisinės, statistinės ir kitos informacijos duomenų bazę;
- analizuoja kriminogeninę situaciją, nusikalstamumo priežastis bei sąlygas, vertina šio reiškinio tendencijas ir prognozes;
- inicijuoja, organizuoja ir atlieka mokslinius bei kitus taikomojo pobūdžio tyrimus nusikalstamumo prevencijos srityje;
- rengia ir teikia Respublikos Prezidentui, Seimui, Vyriausybei ir kitoms valstybės, savivaldos ir visuomeninėms institucijoms siūlymus nusikalstamumo prevencijos strategijai bei taktikai formuoti;
- inicijuoja, rengia bei organizuoja nusikalstamumo prevencijos programų bei kitų priemonių, padedančių užtikrinti visuomenės saugumą, įgyvendinimą;

⁸⁷ Katuoka S. Policijos ir visuomenės santykiai // http://www.etib.lt/site_files/Policija%20ir%20%C5%BEmogaus%20teises/2santykis.doc; prisijungimo laikas: 2009-09-13.

⁸⁸ Oficialus nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro tinklapis // <https://www.nplc.lt>; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

- inicijuoja ir dalyvauja rengiant įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su nusikalstamumo prevencija, projektus;
- atlieka įstatymų, kitų teisės aktų, programų, susijusių su nusikalstamumo prevencijos politikos įgyvendinimu, sisteminę analizę, ekspertizę ir teikia pasiūlymus bei išvadas;
- koordinuoja (derina) valstybės ir visuomeninių institucijų rengiamas bei vykdomas programas ir kitą veiklą nusikalstamumo prevencijos srityje;
- teikia informacinę, metodinę ir kitą paramą nusikalstamumo prevencijos subjektams;
- organizuoja ir rengia konferencijas, seminarus, diskusijas, kursus bei stažuotes nusikalstamumo prevencijos srityje;
- leidžia periodinius ir specializuotus leidinius;
- bendradarbiauja su visuomenės informavimo priemonėmis, dalyvauja gyventojų teisinio švietimo programose;
- bendradarbiauja su kitų šalių bei tarptautinėmis panašaus profilio institucijomis⁸⁹.

Analizuodami subjektus, kurie vykdo nusikalstamumo prevenciją po nepriklausomybės atkūrimo, negalime nepaminėti mūsų visų, t.y. *pilietinės visuomenės* reikšmės. Visos šalies visuomenės atskirų narių, piliečių susivienijimų (darinių) veikla, atskirų valstybės institucijų veikla siekiant spręsti socialines problemas ir sudaro veiksmingiausią *proaktyviąją nusikaltimų prevenciją*. Teisėsaugos institucijoms čia skiriamas kuklus vaidmuo. Tuo tarpu nusikaltimų užkardymo (*reaktyviąją prevenciją*) iš esmės atlieka teisėsaugos institucijos.⁹⁰

Grįžtant prie pilietinės visuomenės temos, akcentuotina, kad nepriklausomos Lietuvos visuomenės formavimosi procesas prasidėjo dar anksčiau, nei buvo atkurta valstybė. Jau sovietmečio pabaigoje buvo grįžtama prie senųjų tautos vertybių, viešai pripažintas Bažnyčios autoritetas, atgaivintos okupacijos prislopintos tradicijos. Pati visuomenė pamažu pasirinko visai naują vystymosi kelią, vedantį artyn prie šių dienų pasaulio bendruomenės pripažintų pliuralizmo ir žmogiškumo idealų. Būtent tokiu pasirinkimu galima paaiškinti vykstančią visuomeninių vertybių kaitą, kuri pakeitė ir visuomenės, ir atskirų individų poziciją daugelio socialinių reiškinių, tarp jų ir nusikalstamumo, atžvilgiu. Ypač svarbus šiuo požiūriu buvo asmens laisvės, privačios iniciatyvos išaukštinimas. Suvokta, kad ne tik valstybė privalo rūpintis asmens ir jo turto saugumu, bet kiekvienas turi imtis priemonių savo sveikatai, laisvei, nuosavybei apsaugoti. Svarbu, kad valstybės institucijos suvokė visuomenėje vyraujančias nuostatas, išvelgė joje lygiavertį partnerį, kuriuo

⁸⁹ Oficialus nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro tinklapis // www.nplc.lt/apie/nplc-istatai.doc; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

⁹⁰ Babachinaitė G., Kuklianskis S. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos // *Jurisprudencija*, 2003, t. 42(34). P. 104.

galima pasitikėti sprendžiant nusikalstamumo suvaldymo problemas. Valstybės mastu pradėta veikla, kuria buvo ir yra siekiama paskatinti visuomenės narius imtis aktyvių, bet teisėtų veiksmų prieš nusikalstamumą. Šiuo laikotarpiu vyko pilietinės iniciatyvos institucializavimosi procesas: sparčiai kūrėsi nevyriausybinių organizacijų, kėlusios sau nusikalstamumo prevencijos uždavinius. Galima teigti, kad šiuolaikiniai visuomenės dalyvavimo nusikalstamumo prevencijos srityje idėjiniai pradai susiformavo būtent per paskutinįjį XX amžiaus dešimtmetį. Daugumos visuomeninių organizacijų veikla orientuota į socialinę nusikalstamumo prevenciją: vaikų socialinis ir etinis ugdymas, parama grįžtantiems į visuomenę iš įkalinimo vietų išėjusiems asmenims, kriminogeninės situacijos tyrimai ir kt. Pamažu daugėja ir situacine nusikalstamumo prevencija besirūpinančių nevyriausybinių organizacijų. Aktyvų suinteresuotumą tokių organizacijų plėtra rodo valstybinės institucijos. Tai atskleidžia valstybės požiūrį į visuomenines organizacijas kaip į institucijas, kuriomis galima remtis sprendžiant daugumą nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės klausimų. Daug dėmesio visuomenės įtraukimui į nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos procesą skyrė policija: 1997 m. buvo parengti Policijos ir visuomenės bendradarbiavimo rėmimo fondo įstatai, 1998 m. priimtas policijos rėmėjų – judėjimo „Stabdyk nusikalstamumą“ dalyvių įstatymas. Policijos komisariatuose įsteigti specialūs policijos pareigūnų etatai pareigūnams, kurių tiesioginės pareigos – spręsti policijos ir visuomenės bendradarbiavimo klausimus.

Visuomenė į policijos iniciatyvas reagavo palankiai ir aktyviai. Teigiamai vertintina visuomeninio judėjimo „Stabdyk nusikalstamumą“ veikla, paminėtinos jo vykdomos programos „Viešosios tvarkos palaikymas“, „Saugi kaimynystė“, „Mokyklų programa“. Policijai aktyviai talkina policijos rėmėjai, kolektyvinių sodų ir garažų bendrijos rūpinasi savo turto apsauga. Policijos struktūros bendradarbiauja su kariais, šaulių sąjungos nariais, žiniasklaidos atstovais. Plėtojama konsultacinė policijos veikla, propaguojama nauja policijos ir visuomenės bendravimo forma – sąskrydžiai ir sportinės varžybos.

Taigi atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, nusikalstamumo prevenciją įgyvendinančias institucijas ir tarnybas reikėjo įsteigti iš naujo, remtis kitų valstybių patirtimi.

2.2.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės

Nuo 1993 metų Lietuvoje įsibėgėjus kokybiškai naujam valstybėje laikotarpiui taip pat pradėtos rengti ir įgyvendinamos atskirų nusikalstamumo rūšių prevencijos programos, planai ir prevenciniai įstatymai. Moksliniu lygiu ši problema tyrinėta daug seniau ir gana plačiai S. Kuklianskio, A. Dapšio, I. Karpeco, G. Minkovskio, S. Borodino ir kitų. Kadangi būtent tokia

nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos planavimo bei organizavimo forma Lietuvoje pasikeitusiomis sociumo gyvenimo sąlygomis yra sąlygiškai naujas reiškinys, pasak dr. G. Jurgelaitienės, neišvengta šioje vietoje sunkumų, taip pat atskirų nusikalstamumo rūšių prevencijos programų įgyvendinimo problemų. Visų pirma, praktikoje egzistuoja Lietuvoje įgyvendinamų prevencijos programų veiksmingumo problema, t.y. ar veiksmingas būtent toks nusikalstamumo prevencijos planavimo būdas, ir jei veiksmingas, tai kaip išmatuoti tą veiksmingumą? Nėra programų įgyvendinimo monitoringo sistemos, užtikrinančios grįžtamąjį ryšį ir dėl to daug sunkiau gauti informacijos apie galutinį programoje numatytos prevencijos (ar kitokios) priemonės taikymo rezultata. Nėra tiksliai žinoma, ar tinkamai buvo įgyvendinta viena ar kita prevencijos priemonė, ar ji buvo veiksminga, kokios jos neveiksmingumo priežastys, galų gale nėra visiškai skaidrus ir prevencijos programų veikimo mechanizmas.⁹¹

Tikslinių nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumą, anot G. Jurgelaitienės, reikėtų sieti su programose suformuluotų tikslų pasiekimo laipsnio ir pačios prevencinės veiklos, kaip poveikio nusikalstamumui priemonės, veiksmingumo santykiu. Taigi tikslinių nusikaltimų prevencijos programų veiksmingumas – tarsi dviejų lygių tikslų pasiekimo laipsnių santykis. Pirma, tai nusikalstamumo bendrai prevencijos tikslų pasiekimo laipsnis. Reikėtų priminti, kad nusikalstamumo bendrai prevencinės veiklos tikslas įvardijamas kaip asmens saugumo jausmo padidėjimas ir viešojo saugumo užtikrinimas. Antra, tai konkrečios tikslinės nusikaltimų prevencijos programos iškelto tikslo, pavyzdžiui, korupcijos reiškimosi prielaidų mažinimo, pasiekimo laipsnis. Nusikaltimų prevencijos programos tikslų turinys atspindi prevencijos esmę. Nusikaltimų prevencijos programos tikslai yra, visų pirma, nustatyti kriminogeninius veiksnius, tikslinti faktinę kriminogeninę situaciją ir kompetentingiems subjektams rengti konkrečias rekomendacijas nustatytų kriminogeninių veiksnių veikimui neutralizuoti. Akivaizdu taip pat ir tai, kad nusikaltimų programos tikslų konkretizavimas turėtų būti paremtas patikslintos kriminogeninės situacijos ypatumais, realiomis galimybėmis siekti įvardintų tikslų, nusikalstamumo socialinio apibrėžtumo specifika.

Lietuvoje pirmųjų ir galiojančių atskirų nusikalstamumo rūšių prevencijos programų analizė leidžia daryti išvadą, kad dominuoja „įprastas“ prevencijos suvokimas, kai prevencijos priemonės nukreipiamos į kriminogeninius veiksnius, jų veikimo apribojimą. Būtina derinti visas įmanomas prevencijos kryptis šiais principais: skatinti pozityvų elgesį, riboti galimybes nusikalsti bei didinti

⁹¹ Jurgelaitienė G. Nusikaltimų prevencijos programos Lietuvoje veiksmingumo problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33). P. 72.

tikimybę atskleisti nusikaltimus.⁹² 2 darbo priede pateikiame sąrašą nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų, priimtų po nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m.⁹³

Apibendrintai galime teigti, kad 1990 m. įvykę politiniai pokyčiai Lietuvos valstybės gyvavimo istorijoje suteikė ne tik taip ilgai siektą politinę ir ekonominę laisvę, bet ir perleido ydingą kovos su nusikalstamumu sistemą. Kovos su nusikalstamumu sistemos ydingumas pasireiškė tuo, kad pirmaisiais nepriklausomybės metais dėl Sovietų valdžios slėptos nusikalstamumo statistikos rodiklių informacijos nusikalstamumas Lietuvoje žymiai išaugo. Lietuva neturėdama aiškios nusikalstamumo prevencijos politikos ir įstatyminės bazės nesugebėjo įvertinti esamos situacijos ir imtis adekvačių priemonių, kurios padėtų sustabdyti nusikalstamumo plitimą. Lietuva matydama tą problemą ėmėsi konkrečių veiksmų – palaipsniui kūrė institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevencijos politikos formavimą ir įgyvendinimą, sistemą, konkrečias nusikalstamumo prevencijos programas, siekė į aktyvią kovą su nusikalstamumu įtraukti ir pačią visuomenę. Vienas iš didžiausių uždavinių šiuo laikotarpiu buvo paveldėtos sovietinės įstatyminės bazės keitimas leidžiant naujus, realią ekonominę, politinę, socialinę Lietuvos situaciją atspindinčius, įstatymus. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris tapo viena iš pagrindinių kovos su nusikalstamumo priemonių.

Trečiajame antros dalies skyriuje analizuosime paskutinį nusikalstamumo prevencijos raidos etapą – nuo 2003 metų iki dabar, t.y. 2009 m. pabaigos.

2.3. Nusikalstamumo prevencija Lietuvoje po 2003 m.

Trečiasis nusikalstamumo prevencijos raidos etapas Lietuvoje siejamas su:

- 1) Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) įsigaliojimu (2003 m. gegužės 1 d.);
- 2) Patvirtinta Nacionaline nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa (2003 m. kovo mėn.);
- 3) Įstojimu į Europos Sąjungą (2004 m. gegužės 1 d.).

Anot prof. habil. dr. Vytauto Piesliako, „naujų kodeksų priėmimas yra didelis teisinis valstybės gyvenimo įvykis. Tokie dalykai atsitinka nedažnai. Būtinybė priimti naujus susistemintus įstatymų rinkinius iškyla tada, kai atsiranda poreikis keisti ne atskirus įstatymus, o *nusikalstamumo*

⁹² Jurgelaitienė G. Nusikaltimų prevencijos programos Lietuvoje veiksmingumo problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33). P. 74.

⁹³ Žr. 2 darbo priedą.

*kontrolės koncepciją, požiūrį į baudžiamąją teisę bei baudžiamąją politiką.*⁹⁴ Naujųjų baudžiamųjų įstatymų priėmimą Lietuvoje lėmė tai, kad po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje galiojo 1961 m. TSRS Baudžiamasis kodeksas su daugybe pakeitimų, kuris savo esme ir prasme neatitiko tuometinės Lietuvos ekonominės, socialinės, politinės situacijos, t.y. Lietuvos baudžiamoji politika, galiojanti bausmių sistema, buvo per daug griežta ir represinė lyginant su naujomis ekonominėmis, socialinėmis ir politinėmis valstybės gyvavimo sąlygomis. Formuojant kryptingą baudžiamąją politiką labai svarbūs yra bausmių klausimai. Todėl natūralu, kad rengiant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projektus, kartu kuriant naują baudžiamąją politiką, susiformavo ir naujas požiūris į bausmes už nusikalstamas veikas, kuris buvo išreikštas nauja bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių sistema. Naujieji baudžiamieji kodeksai įtvirtino švelnesnę baudžiamąją politiką.

*Naujosios baudžiamosios politikos įtvirtinimas yra vienas iš esminių ir pagrindinių Lietuvos nusikalstamumo prevencijos raidos požymių, kadangi Baudžiamajame kodekse įtvirtinta nauja bausmių sistema atlieka ne tik baudžiamąją, bet ir prevencinę funkcijas. BK numato tokias bausmių rūšis: viešųjų teisių atėmimą; teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą; viešuosius darbus; baudą; laisvės apribojimą; areštą; terminuotą laisvės atėmimą; laisvės atėmimą iki gyvos galvos.*⁹⁵ BK 41 str. 2 d.⁹⁶ numatė tokią bausmės paskirtį: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Tik 2 ir 5 tikslai teoriniu požiūriu yra grynai baudžiamieji. Visi kiti bausmės tikslai turi akivaizdų **prevencinį kryptingumą** tiek bendrajai, tiek ir individualiajai prevencijai.⁹⁷ Dabartinė baudžiamosios teisės raida aiškiai rodo, kad bausmė nėra tik atpildas, taip pat ji nėra tik valstybėje įtvirtinta nusikaltimų užkardymo priemonė. Bausmė nustatoma ir skiriama siekiant įgyvendinti ne vieną kurį nors tikslą, o kelis tarpusavyje susijusius tikslus: tiek atpildo, tiek **apsaugos nuo nusikaltimų**, tiek auklėjamosios priemonės.⁹⁸ Anot A. Kiškio, nepakanka vien

⁹⁴ Piesliakas V. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir naujos baudžiamosios politikos teisiniai pagrindai // Jurisprudencija, 2003. Nr. 45(37). P. 9.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000. Nr. 89-2741.42 str.

⁹⁶ Ten pat. 41 str. 2 d.

⁹⁷ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Nusikaltimų prevencija.

<http://www3.mruni.lt/~akiskis/...n/2003.../8%20tema%2020040107.ppt>. Prisijungimo laikas: 2009-10-08.

⁹⁸ Drakšas R. Mirties bausmės istoriniai, komparatyviniai ir filosofiniai aspektai. Daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002. P.8.

bausmės ir vien tik prevencijos. Nubaudimo ir prevencijos sistemos turi veikti kaip darni viena kitą papildanti, tarpusavio trūkumus kompensuojanti sistema.⁹⁹

2003 m. kovo mėn. 20 d. LR Seimas nutarimu Nr. IX – 1383¹⁰⁰ patvirtino *Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą*, kuri buvo parengta įgyvendinant Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 5 str.¹⁰¹ nuostatas. Programa grindžiama Nacionalinio saugumo strategijos¹⁰², nuostatomis kaip specializuotas, nacionalinio saugumo užtikrinimą reglamentuojantis dokumentas. Programa parengta atsižvelgiant į:

- Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentų nuostatas – *Vienos deklaracijos dėl nusikalstamumo ir teisingumo: pasitinkant dvidešimt pirmojo amžiaus iššūkius*, kurią priėmė Dešimtas Jungtinių Tautų Organizacijos kongresas dėl nusikaltimų prevencijos ir elgesio su nusikaltėliais, vykęs 2000 m. balandžio mėn. 10–17 d., ir patvirtino Generalinės Asamblėjos 2000 m. gruodžio mėn. 4 d. rezoliucija Nr.55/59;
- *Nusikalstamumo prevencijos ir baudžiamosios teisenos komisijos dešimtojoje sesijoje 2001 m. rugsėjo mėn. 6–7 d. sukonkretintą šių nuostatų įgyvendinimo planą*;
- kriminologijos mokslu pagrįstus nusikalstamumo mažinimo būdus;
- teigiamą atskirų užsienio valstybių (Australijos, Kanados, Suomijos, Švedijos ir kitų) praktiką nacionalinių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės iniciatyvų srityje; nusikalstamumo, jo prevencijos ir kontrolės būklės Lietuvoje analizę.

Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą taip pat prisidėjo prie Lietuvos nusikalstamumo prevencijos raidos – nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą, turėjo būti suderinti su ES teisės aktais, o ES teisės aktų, reglamentuojančių kovą su nusikalstamumu, nuostatos turėjo būti perkeltos į Lietuvos nacionalinius teisės aktus. Įstojimas į Europos Sąjungą atvėrė sienas tarp Europos Sąjungos narių. Tai sukūrė sąlygas naujoms nusikalstamoms veikoms, kaip pvz., nelegaliai migracijai, ekonominiams nusikaltimams, pasireikšti, o tai savo ruožtu vertė institucijas, atsakingas už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą, kurti naujas prevencijos programas, prevencijos priemones. Paminėtina ir tai, kad Lietuva nuo 2007 m. gruodžio 21 d. tapo pilnateise Šengeno erdvės nare.

⁹⁹ Kiškis A. Kriminologijos paskaitų medžiaga. Nusikaltimų prevencija.
<http://www3.mruni.lt/~akiskis/...n/2003.../8%20tema%2020040107.ppt>. Prisijungimo laikas:2009-10-08.

¹⁰⁰ Valstybės Žinios, 2003. Nr.32-1318.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės Žinios, 1997, Nr. 2-16. 5 str. numatyta, kad Vyriausybė, Respublikos Prezidentas, vadovaudamiesi Nacionalinio saugumo pagrindais, pateikia Seimui pasiūlymus dėl ilgalaikių valstybinių saugumo stiprinimo programų rengimo plano. Jame numatoma programų rengimo tvarka ir atsakingos institucijos. Planą tvirtina Seimas nutarimu.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo// Valstybės žinios, 2002. Nr. 56-2233.

Siekiant atskleisti esminius nusikalstamumo prevencijos raidos bruožus po 2003 m., t.y. po naujų baudžiamųjų kodeksų įsigaliojimo, politinių ir ekonominių pokyčių – įstojimo į Europos Sąjungą, būtina išsamiau panagrinėti nusikalstamumo prevencijos teisinį reguliavimą, institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą, sistemą, naujas nusikalstamumo prevencijos programas ir priemones, jų įgyvendinimą ir priežiūrą.

2.3.1. Nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai

Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemą, pagal galių pobūdį ir funkcijų ypatumus, sudaro¹⁰³: 1) valdymo subjektai; 2) subjektai, tiesiogiai dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje; 3) kiti subjektai, dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje.

Valdymo subjektai yra valdymo galias turinčios valstybės institucijos, kurios valdo nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą, pagal kompetenciją leidžiamais teisės aktais teikdamos nurodymus kitiems nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektams. Nacionalinio lygio valdymo subjektai yra Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė. Regioninio lygio valdymo subjektai yra regionų valdymo institucijos – apskričių viršininkai. Savivaldybių lygio valdymo subjektai yra savivaldybių institucijos. Apie LR Seimo, Vyriausybės ir Prezidento funkcijas nusikalstamumo prevencijos srityje jau buvo kalbėta šio darbo pirmoje dalyje (Žr. 16-17 psl.) todėl šioje dalyje šių subjektų funkcijos nusikalstamumo prevencijos srityje plačiau nebus analizuojamos.

Apskričių viršininkai, kaip vykdomosios institucijos apskrityse (viso 10), rengdami, koordinuodami ir vykdydami apskrities socialines programas ir socialinius projektus, turi galimybę juose numatyti ir nusikaltimų prevencijos bei kontrolės priemones ar rengti atskiras programas. Savivaldybės yra atsakingos už nusikaltimų prevencijos ir kontrolės vietinių programų kūrimą ir įgyvendinimą savo teritorijoje. Savivaldybių institucijos, įgyvendindamos savarankiškas bei kitas funkcijas, turėtų rengti ir įgyvendinti savivaldybės lygmens bendro nusikalstamumo bei aktualiausių nusikaltimų rūšių prevencijos ir kontrolės programas bei priemones, dalyvauti valdant nusikaltimų prevenciją ir kontrolę, formuojant nusikaltimų prevencijos ir kontrolės savo savivaldybių teritorijose politiką.

Subjektai, tiesiogiai dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje, bei kiti subjektai, dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje:

¹⁰³ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa // Valstybės žinios, 2003. Nr. 32-1318. P. 41-50.

- teisėsaugos ir teisingumo institucijos - policijos įstaigos ir kitos ikiteisminio tyrimo įstaigos, prokuratūra, teismai, penitencinės sistemos įstaigos). Šios institucijos tiesiogiai dalyvauja nusikaltimų kontrolės procese, vykdydamos įstatymų joms pavestas specifines nusikaltimų kontrolės funkcijas, pagrindinės iš kurių yra: visuomenės saugumo užtikrinimas ir viešosios tvarkos apsauga, valstybės sienos apsauga, operatyvinė veikla, ikiteisminis tyrimas, teisingumo vykdymas, bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių teisės pažeidėjams vykdymas, nusikaltusių asmenų resocializacija, sistemos metodinis, analitinis ir informacinis aprūpinimas;

- Švietimo ir mokslo ministerija; Socialinės apsaugos ir darbo ministerija; Ūkio ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Kultūros ministerija, Krašto apsaugos ministerija ir kitos ministerijos arba jų valstybinio valdymo srityse veikiančios apskričių ir savivaldybių įstaigos, kitos institucijos ir organizacijos. Šie subjektai nusikaltimų prevencijos ir kontrolės procese dalyvauja atlikdami savo tiesiogines funkcijas ir pareigas - nedarbo mažinimas, užimtumo didinimas, narkomanijos prevencija, teisinis švietimas, pilietinės visuomenės ugdymas, sąlygų įgyti išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją užtikrinimas ir panašiai, kurios siejasi su nusikaltimų priežasčių ir sąlygų šalinimu, bei netiesiogines funkcijas – padėdami kitiems nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektams, šioje veikloje dalyvaujantiems savanoriškai;

- tiesiogiai nusikalstamumo prevencijoje dalyvaujančiais subjektais gali būti Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Teisės institutas, Šaulių sąjunga ir policijos rėmėjų organizacijos, mokslinių tyrimų įstaigos, aukštosios mokyklos, viešosios įstaigos, asmens bei turto saugumui užtikrinti susikūrusios visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai, taip pat privačios, pelno įmonės. Visuomenė, nevyriausybinės organizacijos, kurios tiesiogiai nesusijusios su nusikaltimų prevencija, aktyviai dalyvauja nusikaltimų prevencijoje, siekdamos apsaugoti savo interesus.

Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras yra viena iš svarbiausių ir pagrindinių institucijų, dalyvaujančių nusikalstamumo prevencijos įgyvendinime. Jo kompetencija nusikaltimų prevencijos srityje yra labai plati.¹⁰⁴

Prie kitų specialių institucijų (tarnybų) priskirtina: 1) Lietuvos viešosios policijos biuro prevencijos tarnyba; 2) Nepilnamečių reikalų inspekcijos; 3) pataisos inspekcijos (teritorinės ir regionų); 4) Organizacija “Stabdyk nusikalstamumą”; 5) Saugos tarnybos; 6) Lietuvos kalinių globos draugija; 7) Šaulių sąjunga; 8) Policijos rėmėjai. Nusikaltimų prevencijos įgyvendinime taip

¹⁰⁴ Apie tai jau kalbėta šio darbo 2.2.2. poskyryje.

pat dalyvauja kitos valstybinės ir nevyriausybines organizacijos, teismai, bet pagrindine institucija, atsakinga už nusikaltimų prevencijos organizavimą, įgyvendinimą, priežiūrą išlieka Policija.

2.3.2. Nusikalstamumo prevencijos teisinis reguliavimas Lietuvoje po 2003 m.

Kaip jau esame minėję, pagrindiniai nusikaltimų teisinio reguliavimo pokyčiai siejami su BK, BPK įsigaliojimu ir Nacionalinės nusikalstamų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimu. Šioje programoje įvardintos pagrindinės nusikaltimų priežastys ir sąlygos: 1) žmonių neužimtumas; 2) išsilavinimo stoka; 3) apsvaigimas nuo alkoholio bei narkotinių ar psichotropinių medžiagų; 4) nepilnamečių nusikalstamumas; 5) ribotos valstybės galimybės teikti pakankamą socialinę pagalbą labiausiai socialiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms; 6) valstybės valdymo trūkumai; 7) nepakankamos galimybės tinkamai finansuoti valstybės institucijas, taip pat teisėsaugos ir kitas tiesiogiai su nusikaltimų prevencija ir kontrole susijusias institucijas; 8) teisėsaugos institucijų veiklos trūkumai, didelis neišaiškintų nusikaltimų skaičius, ilgai užtrunkantys bylų tyrimai mažina visuomenės pasitikėjimą teisėsauga, neužtikrina atsakomybės neišvengiamumo principo įgyvendinimo, dėl to atsiranda nebaudžiamumo atmosfera.

Atsižvelgiant į tuometinę kriminogeninę padėtį Lietuvoje ir įgyvendinant nusikaltimų prevencijos ir kontrolės politiką bei principus, buvo išskirtos šios prioritetinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės kryptys: 1) smurtinių nusikaltimų; 2) turtinių nusikaltimų; 3) nusikaltimų, daromų viešosiose vietose; 4) organizuoto nusikalstamumo; 5) prekybos žmonėmis; 6) nelegalios migracijos; 7) nelegalios prekybos ginklais; 8) korupcijos; 9) ekonominių ir finansinių nusikaltimų; 10) nusikaltimų, susijusių su narkotikais; 11) vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė.¹⁰⁵ Šiai programai sukonkretinti kas dvejus metus buvo patvirtinamos naujos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos:

- 2005 m. sausio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 12 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005-2006 m. įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“¹⁰⁶;
- 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 806 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 m. įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“¹⁰⁷;

¹⁰⁵Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo // Valstybės Žinios, 2003. Nr. 32-1318. 53 p.

¹⁰⁶Valstybės žinios, 2005. Nr. 6-158.

- Jau yra parengta ir 2010-2011 m. nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos projektas, tačiau dar nepatvirtintas.

Šios programos sukonkretino Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą, nustatė konkrečias nusikaltimų prevencijos priemones, konkrečias institucijas, kurios atsakingos už tų prevencijos priemonių įgyvendinimą. Tai sudaro visos nacionalinės nusikalstamumo prevencijos teisinio reglamentavimo pagrindą. Remiantis minėtais teisės aktais, reglamentuojančias nusikaltimų prevencijos programas, leidžiami atskiri teisės aktai, sudarantys specialių nusikaltimų prevencijos programų vykdymo teisinį pagrindą:

- 2004 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1166 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“¹⁰⁸.
- 2005 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 558 „Dėl Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005-2008 metų programos patvirtinimo“.¹⁰⁹
- 2005 m. balandžio 7 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 387 Dėl Kompleksinės autotransporto priemonių vagysčių prevencijos ir kontrolės 2005-2007 metų programos patvirtinimo.¹¹⁰
- 2004 m. vasario 23 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 209 Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo¹¹¹;
- 2005 m. gegužės 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 491 Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo.¹¹²
- 2008 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 392 dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo.¹¹³
- 2009 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 157 Dėl Valstybinės triukšmo prevencijos veiksmų 2007-2013 metų programos įgyvendinimo 2009 – 2013 metų priemonių plano patvirtinimo.¹¹⁴

¹⁰⁷ Valstybės žinios, 2007. Nr. 90-3575.

¹⁰⁸ Valstybės žinios, 2004. Nr. 140-5114.

¹⁰⁹ Valstybės žinios, 2005. Nr. 65-2333.

¹¹⁰ Valstybės žinios, 2005. Nr. 47-1573.

¹¹¹ Valstybės žinios, 2004. Nr. 30-995.

¹¹² Valstybės žinios, 2005. Nr. 58-2021.

¹¹³ Valstybės žinios, 2008. Nr. 51-1892.

Be šių teisės aktų, reglamentuojančių Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programas, paminėtini ir kiti svarbūs teisės aktai, priimti ir keisti po 2003 m.:

1. Nuo 2008 m. sausio 24 d. įsigaliojo nauja Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymo redakcija nauju pavadinimu – Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas¹¹⁵. Šis įstatymas skirtas Europos Sąjungos žemiau nurodytų teisės aktų taikymo Lietuvoje užtikrinimui:

- 2005 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1889/2005 dėl grynųjų pinigų, įvežamų į Bendriją ir išvežamų iš jos, kontrolės (OL 2005, L 309, p. 9);
- 2005 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/60/EB dėl finansų sistemos apsaugos nuo jos panaudojimo pinigų plovimui ir teroristų finansavimui (OL 2005, L 309, p. 15);
- 2006 m. rugpjūčio 1 d. Komisijos direktyva 2006/70/EB, nustatanti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2005/60/EB įgyvendinimo priemones, susijusias su politikoje dalyvaujančių asmenų apibrėžimu, ir supaprastinto deramo klientų tikrinimo procedūroms taikomus techninius kriterijus bei išimtis, suteikiamas dėl to, kad finansinė veikla verčiamasi retai arba labai ribotai (OL 2006, L 214, p. 29);
- 2006 m. lapkričio 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1781/2006 dėl mokėtojo informacijos, pateikiamos pervedant lėšas (OL 2006, L 345, p. 1).

2. Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas¹¹⁶, kuris įsigaliojo nuo 2004-05-01;

3. Kalėjimų departamento prie LR Teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 24 d. įsakymas Nr. 4/07-132 dėl Tipinės nuteistųjų integracijos į visuomenę programos patvirtinimo.¹¹⁷

Taip pat paminėtos ir svarbios tarptautinės sutartys tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Kirgizijos Respublikos Vyriausybės, Makedonijos Respublikos Vyriausybės, Korėjos Respublikos Vyriausybės, Izraelio valstybės Vyriausybės, Bulgarijos Respublikos, Estijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės Vyriausybės, Vengrijos Respublikos, Azerbaidžiano Respublikos Vyriausybės, Singapūro Respublikos Vyriausybės, Baltarusijos Respublikos

¹¹⁴ Valstybės žinios, 2009. Nr. 28-1087.

¹¹⁵ Valstybės žinios, 2008. Nr. 10-335.

¹¹⁶ Valstybės žinios, 2003. Nr. 123-5571.

¹¹⁷ Valstybės žinios, 2004. Nr. 87-3192.

Vyriausybės, Gruzijos, Maltos Vyriausybės, Ispanijos Karalystės dėl pajamų bei kapitalo dvigubo apmokestinimo išvengimo ir mokesčių slėpimo prevencijos, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas.¹¹⁸ Tai svarbus tarptautinio bendradarbiavimo pajamų bei kapitalo dvigubo apmokestinimo išvengimo ir mokesčių slėpimo prevencijos srityje su aukščiau nurodytomis valstybėmis teisinis pagrindas. Prie tarptautinių sutarčių priskirtina ir:

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimas dėl glaudesnio bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos ir kovos su jais srityje, kurią įstatymu ratifikavo LR Seimas¹¹⁹;
- Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, kuris taip pat ratifikuotas LR Seimo¹²⁰.

2.3.3. Nusikalstamumo prevencijos priemonės

Kaip jau minėta ankstesniuose poskyriuose nusikaltimų prevencija ir kontrolė yra įgyvendinama per atskiras nusikaltimų prevencijos programas. Nors 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvoje įsigaliojo naujas BK, kuris įtvirtino švelnesnes baudžiamosios atsakomybės sąlygas, tačiau nusikalstamumas, kaip reiškinys nesumažėjo. Ir toliau buvo vykdomos jau pradėtos vykdyti nusikaltimų prevencijos priemonės, remiantis Nacionaline nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa kuriamos naujos nusikaltimų prevencijos programos, kurios apėmė labai įvairias visuomenės gyvenimo sritis.¹²¹

Norėtume akcentuoti, kad prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei padidėjo ir nusikalstamumas. Specialistų nuomone, finansų krizė ir su tuo susijęs ekonominis nuosmukis, lydimas įmonių bankrotų, nedarbo lygio, infliacijos augimo ir gyventojų nemokumo didėjimo, tiesiogiai lemia nusikalstamumo, ypač nusikaltimų nuosavybei ir smurtinių, augimą. Nedarbas ir infliacija Lietuvoje turi tam tikros neigiamos įtakos kriminogeninei situacijai: moksliniai tyrimai įrodo tiesiogines sąsajas tarp nedarbo lygio ir nusikalstamumo.

¹¹⁸ <https://www.lrs.lt>; Prisijungimo laikas: 2009-10-08.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimo dėl glaudesnio bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos ir kovos su jais srityje // Valstybės žinios, 2009. Nr. 67-2686.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo // Valstybės žinios, 2003. Nr. 49-2157.

¹²¹ Detalų prevencijos priemonių sąrašą žr. darbo 3 priede.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, lyginant 2007 ir 2008 metų sausio–gruodžio mėnesių tą patį laikotarpį, vagysčių skaičius yra padidėjęs 13,4 proc. Taip pat 22,6 proc. išaugo turto sunaikinimas ir sugadinimas. Analitikai teigia, kad intensyviausia grėsme šiuo metu pasižymi šios nusikalstamos veikos: turto sunaikinimas ar sugadinimas; vagystė; sukčiavimas; nesunkus sveikatos sutrikdymas ir plėšimas. Reikia pabrėžti, kad nusikaltėlių suinteresuotumas daryti šias veikas priklauso nuo aplinkos pažeidžiamumo lygio, pelno garantijos ir, palyginti, mažo šių veikų ištyrimo.

Analizuojant recidyvinio nusikalstamumo prognozes, akcentuojamas viena ryškiausių ir nepalankiausių šiuolaikinio recidyvinio nusikalstamumo raidos tendencijų – jaunų žmonių nusikaltimų recidyvo didėjimas. Didžiausią recidyvistų dalį sudaro gana jauni asmenys (nuo 17 iki 25 metų). Nepilnamečių padaromų nusikalstamų veikų daugėja, todėl galima tikėtis bendro nusikalstamumo augimo ateityje.

Šiais metais išaugo visi sukčiavimo atvejai, ypatingai didelį mastą įgauna turtiniai nusikaltimai. Nuo sausio 1 d. praėjo pernelyg mažai laiko, kad būtų galima spręsti apie nedarbo įtaką nusikaltimams, tačiau tendencija jau akivaizdi. Sausį įvykdyti 6748 nusikaltimai – 163 daugiau nei tą patį mėnesį pernai. Šoktelėjo vagysčių, ypač iš privačių namų ir prekybos centrų, skaičius. Padaugėjo plėšimų ir sukčiavimo atvejų.¹²²

Kaip matyti, kovos su nusikalstamumo sistema Lietuvoje plačiai plėtojama – vykdomos įvairaus pobūdžio prevencinės programos, imamasi skirtingų prevencinių priemonių, siekiant įtraukti tokiose priemonėse dalyvauti kuo daugiau asmenų – valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų, piliečių ir kt. Nusikalstamumų prevencija vykdoma ne tik nacionaliniu, bet tarptautiniu lygiu. Išvystytas bendradarbiavimas nusikalstamumo prevencijos srityje su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis. Būtina pažymėti, kad šiuo laikotarpiu vienos iš svarbiausių nusikalstamumo prevencijos sričių yra socialinė situacija šalyje, tarptautinis nusikalstamumas ir nusikaltimų kibernetinėje erdvėje atsiradimas bei spartus jų plitimas, todėl daugiausia prevencijos programų ir priemonių skiriama būtent jaunimo socializacijai, vaikų apsaugai nuo smurto, nepilnamečių auklėjimui, prieš alkoholio ir narkotikų vartojimą, prekybą žmonėmis taip pat kelio stambiems, tarptautiniams finansiniams nusikaltimams užkirsti. Institucijoms, atsakingoms už prevencijos priemonių kūrimą ir įgyvendinimą, keliama uždaviniai – sekti naujų nusikaltimų kibernetinėje erdvėje atsiradimą, jų pasireiškimo formas bei paplitimą ir siekti kuo anksčiau užkirsti kelią jų įvykdymui.

¹²² Lietuvos krizės fone – nusikalstamumo renesansas // <http://www.vakarai.us/news/126/ARTICLE/9767/2009-04-07.html>; prisijungimo laikas: 2009-09-02.

3. ESTIJOS IR LATVIJOS PATIRTIS NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS ĮGYVENDINIME

Lietuva, Latvija ir Estija – trys Pabaltijo valstybės, kaimynės susikūrė tuo pačiu istoriniu laikotarpiu - po pirmojo pasaulinio karo 1918 m. Šios valstybės kartu išgyveno ir Vokietijos bei Sovietų Sąjungos okupaciją. Pirmasis Baltijos valstybių nepriklausomybės laikotarpis baigėsi 1940 metais - visas tris šalis aneksavo Sovietų Sąjunga. Vėliau, antrojo pasaulinio karo metais visas tris Baltijos valstybes okupavo nacistinė Vokietija. Nuo 1944 m. pabaigos jos vėl atiteko sovietams. Trys mažos Baltijos valstybės po II-ojo pasaulinio karo vienintelės iš kitų Vidurio Rytų Europos regiono valstybių nebuvo atkurtos¹²³.

Lietuva, Latvija, Estija kartu koja į koją žengė link nepriklausomybės. Antrą kartą nepriklausomybę Baltijos valstybės atgavo 1990-1991 m., išsivadavusios iš beveik 50 metų trukusio Sovietų Sąjungos jungo. Po nepriklausomybės atkūrimo Estija, Latvija ir Lietuva nepaprastai pažengė į priekį pertvarkydamos savo visuomenę ir kurdamos dinamiškos demokratijos rinkos ekonomikos principais grindžiamas valstybes. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva, Latvija ir Estija yra visateisės Europos Sąjungos narės, bendradarbiaujančios ne tik ES, tarptautiniame, bet ir Baltijos regiono lygmenyje.

Kaip matyti, visos trys Baltijos valstybės visuose politiniuose ir istoriniuose pirmojo bei antrojo pasaulinių karų įvykiuose dalyvavo kartu. Jos visos trys, kaip nedaloma viena valstybė, buvo okupuotos ir aneksuotos didžiųjų pasaulio valstybių. Tuo metu jų, kaip savarankiškų valstybių, raida buvo sustojusi. Nuolat kenčiant svetimų primetamą valią, jų valstybingumas buvo naikinamas. Tačiau išsikovus teisę būti nepriklausomomis valstybėmis, nuolatinio tarpusavio ir tarptautinio bendradarbiavimo dėka jos tapo išsivysčiusiomis šiuolaikinėmis demokratinėmis respublikomis.

Lietuvą, Latviją ir Estiją sieja ne vien tik bendra istorinė praeitis, geografinė padėtis, metų metus puoselėtas siekis būti nepriklausomomis, pasaulyje pripažintomis valstybėmis. Šias valstybes sieja ir tai, kad jos visą savo nepriklausomybės laikotarpį (tiek tarpukario laikotarpiu, tiek atgavusios nepriklausomybę) kiekviena atskirai ir visos kartu, tarpusavyje bendradarbiaudamos, nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu kovojo su nusikalstamumu, dalinosi savo patirtimi. Šiandien Baltijos kaip ir kitų naujų Europos Sąjungos valstybių kriminogeninė būklė nėra tokia dramatiška, kokia ji buvo dar prieš 10 metų, žymiai stabilesnė ir politinė bei socialinė šių valstybių situacija. Šis sąlyginis stabilumas praplečia ir kritines perspektyvas: jis leidžia blaiviau ir fundamentaliau pažvelgti į

¹²³ [http://www.lrt.lt/sites/static.php?strid=218841&";](http://www.lrt.lt/sites/static.php?strid=218841&) prisijungimo laikas: 2009-09-30.

kriminalinės justicijos tikslus ir uždavinius naujose demokratijose, atsakingiau vertinti baudžiamosios politikos perspektyvas ir ramioje akademinėje atmosferoje aptarinėti jos civilines ir kitas alternatyvas. Darbo 4 priede pateikiama trijų Baltijos valstybių – Lietuvos Latvijos ir Estijos lyginamoji 2003-2008 m. nusikalstamumo rodiklių lentelė (100 tūkst. gyventojų tenkančių užregistruotų nusikalstamų veikų).

Toliau šiame skyriuje plačiau panagrinėsime nusikalstamumo prevencijos esminius aspektus kitose dviejuose Baltijos valstybėse – Estijoje ir Latvijoje. Dėl ribotos darbo apimties negalime pateikti išsamios nusikalstamumo prevencijos raidos Estijoje ir Latvijoje analizės, todėl apsiribosime tik pastarųjų metų nusikalstamumo prevencijos raida šiose valstybėse.

3.1. Nusikalstamumo prevencija Estijos Respublikoje

Anot Estijos teisingumo ministro, „kiekvienas žmogus turi žinoti, kaip padidinti ir užtikrinti savo ir savo šeimos saugumą. Užkirsti kelią nusikaltimams visuomet yra pigiau, nei skirti pinigines lėšas nusikaltimų tyrimui, išaiškinimui ir nusikaltėlių baudimui.“¹²⁴

Nusikalstamumo prevencija Estijoje vykdoma trimis lygiais: *valstybiniu, regioniniu ir vietos savivaldos*. Prie viso to galima paminėti ir tarptautinį lygmenį. Estija yra Europos nusikaltimų prevencijos tinklo (European Crime Prevention Network (EUCPN)) narė, dalyvauja dviejų dvišalių projektų (COPS, BECCARIA) įgyvendinime su skirtingomis Europos valstybėmis, iš kurių pagrindiniai partneriai yra Didžioji Britanija ir Vokietija.¹²⁵ 1998 m. vasario mėn. buvo įsteigtas Baltijos jūros regiono šalių Task Force Operatyvinis komitetas (OPC). Įkurta keletas ekspertų grupių pagal atskiras specifines veiklos sritis. Jos susideda iš specialistų ir jų veiklos sritis - konkrečios temos, tokios kaip narkotikai, nelegali migracija, pinigų plovimas, vogtos transporto priemonės, apmokestinamos prekės, prekyba moterimis bei užsieniečių grupuočių veikla, nusikaltimai aplinkai. Nuo 2007 m. sausio 1 d. šiam projektui pradėjo pirmininkauti Estija.¹²⁶

Valstybinis lygmuo. Nusikalstamumo prevencija Estijoje visų pirma vykdoma valstybiniu lygmeniu. Čia sukurtos ir įsteigtos kompetentingos institucijos, kurios vykdo nusikalstamumo prevenciją visoje Estijoje bei koordinuoja nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą regioniniu ir savivaldybių lygmeniu. Centrinė institucija, atsakinga už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą Estijoje yra *Nacionalinė Nusikalstamumo Prevencijos Taryba*. Tai yra Vyriausybė, patariamoji

¹²⁴ <http://www.just.ee/19190>; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

¹²⁵ www.crime-prevention-intl.org/filebin/IO/.../CP_Estonia_Yprus.ppt; prisijungimo laikas: 2009-10-18.

¹²⁶ <http://www.policija.lt/index.php?id=2562>; prisijungimo laikas: 2009-10-18.

komisija, kuri susideda iš 27 narių iš visų trijų lygių ir renkasi keturis kartus per metus. Nusikalstamumo prevencijoje taip pat dalyvauja keturios ministerijos – *Teisingumo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Socialinės apsaugos ministerija ir Švietimo ministerija bei Kriminalinės policijos departamentas*, kurio viena iš funkcijų yra nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimas.

Pagrindiniai teisės aktai, susiję su nusikalstamumo prevencija, yra šie:

1. Nusikaltimų aukų paramos įstatymas (įsigaliojo 2004 m. vasario 1 d.);
2. Baudžiamasis kodeksas (įsigaliojo 2004 m. liepos 1 d.), kuris suteikia didesnes galias prokurorams ikiteisminio tyrimo metu;
3. Valstybinės teisinės pagalbos įstatymas (įsigaliojo 2004 m. birželio 28 d.), kurio pagrindinis tikslas – garantuoti visiems asmenims kompetentingą, savalaikę, tinkamą teisinę pagalbą;
4. Estijos Parlamento patvirtina „Kriminalinės policijos plėtros strategija 2010 m.“, kuri traktuojama kaip nusikalstamumo prevencijos priemonių metmenys kiekvienai ministerijai, dirbančiai nusikalstamumo prevencijos srityje.¹²⁷

Be šios aukščiau nurodytos programos, būtina paminėti ir dar keletą pagrindinių programų:

1. Nacionalinė ŽIV/AIDS strategija 2006-2015 m.;
2. Kovos su prekyba žmonėmis plėtojimas 2006-2009 m.;
3. Nacionalinė narkotikų prevencijos strategija iki 2012 m.;
4. Antikorupcijos strategija;
5. Nepilnamečių nusikalstamumo mažinimo plėtojimas 2007-2009 m.¹²⁸

Kalbant apie nusikalstamumo prevenciją, labai svarbu yra paminėti ir tai, kad 2005 m. rugpjūčio mėn. pradėjo veikti naujas internetinis puslapis, skirtas nusikalstamumo prevencijai www.kuriteoennetus.ee. Šiame puslapyje pateikiama daug informacijos, patarimų, kaip išvengti įvairių nusikaltimų ir kaip apsaugoti save, savo artimuosius (šeimą), savo turtą nuo nusikalstamų veikų. Šiame tinklalapyje taip pat pateikiama informacija apie paramą nusikaltimų aukoms, taip pat, kaip atpažinti ir suteikti pagalbą nuo narkotikų apsvaigusiesiems asmenims. Internetinio puslapio lankytojai gali gauti informacijos apie tai, ką reikėtų daryti ir kaip elgtis, jeigu asmuo tapo nusikaltimo auka ar nusikaltimo liudininku. Šiame internetiniame puslapyje talpinama informacija apie valstybinę nusikalstamumo prevencijos strategiją ir jos planus nusikalstamumo prevencijos

¹²⁷ www.crime-prevention-intl.org/filebin/IO/.../CP_Estonia_Yprus.ppt - Prisijungimo laikas: 2009-10-18.

¹²⁸ www.eucpn.org/.../eucpn_crime_prevention_strategy_Estonia.pdf. Prisijungimo laikas: 2009-10-19.

įgyvendinimo srityje Nusikalstamumo prevencijos Tarybai bendradarbiaujant su kitomis valstybėmis, taip pat apie visuomeninių organizacijų pastangas šioje srityje.¹²⁹

Regioninis lygmuo. Estijos Respublikoje yra 15 apygardų. Kiekvienoje iš apygardų nusikalstamumo prevencija vykdoma per Švietimo ministerijos steigiamas jaunimo (paauglių) komisijas ir per Socialinės apsaugos ministerijos steigiamas narkotikų prevencijos komisijas. Kiekvienai apygardai suteikiama galimybė steigti savarankiškas, tik jų teritorijoje veikiančias komisijas, kurios reikalingos kovoje su konkrečių nusikaltimų paplitimu tame regione, įskaitant atstovų iš apygardų, vietos savivaldos institucijų ar policijos skyrimą. Tačiau tokių komisijų steigimas apygardose nėra paplitęs. Tarp kiekvienos apygardos vietos savivaldos institucijų, savivaldybių policijos vyksta nuolatinis bendradarbiavimas, keitimasis informacija, savo patirtimi.

Vietos savivaldos lygmuo. Vietos savivaldos institucijos nėra tiesiogiai atsakingos už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą. Didžiausias vaidmuo joms tenka vykdant įvairias nusikalstamumo prevencijos programas savivaldybių teritorijose, pvz., draugiška kaimynystė, darbas su paaugliais siekiant užkirsti jiems kelią nusikalsti, taip pat įvairios reabilitacijos programos su nusikaltimų aukomis ir buvusiais kaliniais. Vietinės nusikaltimų prevencijos komisijos, jeigu jos yra suformuotos vietinės valdžios institucijų, darbas finansuojamas iš vietinės valdžios biudžetų, taip pat gaunant asignavimus įvairiems projektams. Savivaldybių veiklą nusikalstamumo prevencijos srityje finansuoja ir valstybė. Šis finansavimas pasireiškia per įvairių projektų ir programų, įgyvendinamų konkrečioje savivaldybėje, finansavimą (pvz., per policijos sistemą, jaunimo komisijų sistemą ir Teisingumo ministeriją).¹³⁰

Kalbant apie vietos savivaldos institucijų kompetenciją nusikalstamumo prevencijos įgyvendinime, būtina trumpai paminėti ir miesto mero vaidmenį šioje srityje. Didžiųjų miestų merai kuria nusikalstamumo prevencijos tarybas (pvz., Taline, Rakverėje) ir remia įvairias nusikalstamumo prevencijos iniciatyvas, dažniausiai įgyvendinamas per nevyriausybinės, pelno nesiekiančias organizacijas, pvz., video kamerų instaliavimas gatvėse, projektai nukreipti prieš paauglių nusikalstamumą, taip pat įvairios programos mokyklose, kuriomis siekiama uždrausti narkotikų, alkoholio paplitimą mokyklose.¹³¹

Labai svarbų vaidmenį nusikalstamumo prevencijoje atlieka Nevyriausybinių organizacijos ir patys šalies gyventojai.

¹²⁹ www.crime-prevention-intl.org/filebin/IO/.../CP_Estonia_Yprus.ppt; prisijungimo laikas: 2009-10-18.

¹³⁰ www.eucpn.org/.../eucpn_crime_prevention_strategy_Estonia.pdf. prisijungimo laikas: 2009-10-19.

¹³¹ Ten pat.

Nevyriausybinių organizacijų vaidmuo (Pvz., Estijos draugiškos kaimynystės asociacija, Caritas, Estijos Sąjunga dėl vaikų gerovės, Talino vaikų paramos centras ir kt.). Nevyriausybinių organizacijų veikla nusikalstamumo prevencijoje suaktyvėjo tik pastaraisiais metais. Pradėjo steigtis vis daugiau ir daugiau organizacijų, kurių viena iš veiklos sričių yra saugumo užtikrinimas. Nevyriausybinių organizacijų sektorius daugiausiai dalyvauja tokiose nusikalstamumo prevencijos srityse kaip nepilnamečių nusikalstamumas, ypač problematiškų jaunuolių vykdomas nusikalstamumas. Kai kurios organizacijos dirba su nuteistais, laikinai suimtais asmenimis ar asmenimis, išėjusiais iš kalėjimo, padedant jiems integruotis į visuomenę. Nevyriausybinių organizacijų padeda ne tik vietos savivaldos institucijoms, bet ir apskričių bei valstybės institucijoms kovojant su nusikalstamumu, nes daugumą veiksmų, kuriuos atlieka nevyriausybinių organizacijų, viena valstybė su savo institucijų sistema, nebūtų pajėgi atlikti.

Žmonių vaidmuo. Žmonės taip pat aktyviai dalyvauja kovojant su nusikalstamumu. Viena iš aktyviausių programų, kurioje dalyvauja gyventojai yra Draugiška kaimynystė. Yra žmonių, kurie padeda kitiems žmonėms tam tikrose nusikalstamų veikų epizoduose, gaudant nusikaltėlius, aktyviai pranešant policijai apie padarytą nusikaltimą, taip pat padedant nusikaltimų aukoms. 2004 m. buvo apdovanoti net 11 žmonių, kurie padėjo nusikaltimų aukoms ir padėjo teisėsaugos institucijoms išaiškinti nusikalstamas veikas.¹³²

Taigi Estijos nusikalstamumo prevencijos polemika yra labai įvairi:

1. jaunimo (nepilnamečių) nusikalstamumas;
2. nusikaltėlių skaičiaus kalėjime mažinimas ir alternatyvių bausmių nusikaltimą padariusiems asmenims skyrimas;
3. priklausomybės nuo alkoholio ir narkotikų gydymo programos;
4. reabilitacijos programos iš kalėjimo grįžusiems asmenims;
5. polinkis į žalingus įpročius ir su tuo susijusios nusikalstamos veikos, ŽIV paplitimas;
6. prekyba žmonėmis, ypač moterimis ir smurtas šeimoje;
7. Korupcija, ypač vietos savivaldos lygmenyje;
8. Transporto priemonių vairavimas išgėrus.¹³³

Analizuojant konkrečios, pavyzdžiui, narkotinių medžiagų ir kitų psichotropinių medžiagų prevencijos ypatumus Estijoje, kovos su narkotikais tarptautinės organizacijos atkreipė dėmesį į tai, kad Estijos geografinė padėtis palanki kontrabandininkams gabenti narkotikus į Vakarų iš Rusijos ir Vidurio Europos. Jūrų keltais, kuriais keliai daug turistų į Suomiją ir Švediją, narkotikai

¹³² www.crime-prevention-intl.org/filebin/IO/.../CP_Estonia_Yprus.ppt - prisijungimo laikas: 2009-10-18.

¹³³ www.eucpn.org/.../eucpn_crime_prevention_strategy_Estonia.pdf. prisijungimo laikas: 2009-10-17.

gabenami taip pat dažnai. Turistų – daug, estų pasieniečių ir muitininkų mažai, todėl kontrabandininkams ši transporto priemonė labai patogi. Per Estiją gabenami narkotikai jachtomis ir kitais nedideliais laivais. Nustatyta, kad Estijos prekeiviai turi tiesioginių kontaktų su Kolumbijos, Venesuelos ir kitais kokaino tiekėjais iš Pietų Amerikos. Per Estiją į Vakarų vežami narkotikai iš Afganistano, Pakistano, Kaukazo respublikų. Išsiaiškinta, kad amfetaminų ir kitų stimuliantų į Estiją atvežama iš Latvijos, Olandijos ir Lenkijos. Jų patenka į Estiją ir iš Baltarusijos, Ukrainos, manoma, kad ir iš Rusijos. Interpolas yra sulaikęs estų piliečių, kurie laivais gabendavo narkotikų kontrabandą, neužsukdami į Estiją. Pastaraisiais metais pačioje Estijoje narkotikų poreikis labai išaugo. Policijos reidai kaskart „surenka“ daugybę narkotinių medžiagų. Labai padaugėjo opijatų ir stimuliantų vartotojų. Policininkų teigimu, pagrindinė priežastis, dėl kurios Talino centre padaugėjo nedidelių nusikaltimų, yra narkotikai. Nors su narkotikais susijusių nusikaltimų padaugėjo, Estijos vidaus situacija, vertinant tarptautiniais standartais, pasaulinėms organizacijoms nekelia susirūpinimo. Estijos parlamentas svarsto įstatymo pataisas, numatančias asmeniui už nedidelio narkotikų kiekio turėjimą ar jų turėjimą „rekreacijai“ bausmes sumažinti, o narkotikų prekeiviams ir kontrabandininkams – padidinti.

Estijos kriminalinėje policijoje yra įkurtas Kovos su narkotikais biuras. Pernai jis buvo išplėstas. Nuo 1998 m. kovo mėn. speciali kovos su narkotikais policininkų grupė pradėjo nuolat budėti Talino gatvėse. Kiekvienoje policijos prefektūroje yra po vieną pareigūną, kuris atsakingas už kovą su narkotikais. Kriminalinės policijos Kovos su narkotikais biuras koordinuoja šių pareigūnų veiklą. Kovos su narkotikais biuras įsteigtas ir Nacionalinėje pasienio tarnyboje. Estija yra pasirašiusi su Suomija ir Švedija sutartis koordinuoti kovos su narkotikais pareigūnų darbą. Estijoje nuolat reziduoja keletas Suomijos ir Švedijos policijos pareigūnų, atsakingų už kovą su narkotikais. Estijos policininkus ir pasieniečius dvišalių sutarčių pagrindu padeda parengti JAV, Šiaurės šalių ir ES šalių specialistai. Estijos pareigūnai taip pat mokosi Vengrijos nacionalinėje policijos akademijoje Budapešte.

Tokie yra pagrindiniai ypatumai analizuojant nusikalstamumo prevenciją Estijos Respublikoje. Toliau darbe – dar vienos Baltijos valstybės nusikalstamumo prevencijos analizė.

3.2. Nusikalstamumo prevencija Latvijos Respublikoje

Kriminalinės justicijos reforma Latvijoje buvo daroma greitai, bet, deja, ne taip efektyviai, kaip norėtusi. Latvijos Respublika nepriklausomybę atkūrė 1991 m. rugpjūčio 21 d. Jau 1993 m. vasario 23 d. Latvijos Aukščiausioji Taryba priėmė sprendimą įsteigti *Nacionalinę nusikalstamumo*

prevencijas taryba (*Noziedzības novēršanas nacionālas padomes* – aut. past.). Taip pat buvo patvirtintas Nacionalinės nusikalstamumo prevencijos tarybos statutas.¹³⁴ Statute reglamentuojama, jog „nusikalstamumo prevencijos taryba yra koordinuojanti institucija, kurios tikslas yra koordinuoti ir mažinti nusikalstamumą Latvijoje, padidinti nusikalstamumo prevencijos institucijų efektyvumą kovoje su nusikalstamumu.

Nusikalstamumo prevencijos tarybos funkcijos yra šios:¹³⁵

- Koordinuoti kovos su nusikalstamumu strategiją ir prižiūrėti jos įgyvendinimą;
- Koordinuoti ir gerinti valstybinių institucijų veiklą užkardant ir kovojant su nusikalstamumu, siekiant didinti veiklos efektyvumą;
- Apsvarstyti ir teikti pasiūlymus, rengiant teisės aktus dėl nusikalstamumo prevencijos;
- Jei reikia, nustatyti nusikalstamumo priežastis, atlikti kriminologinius tyrimus, siekiant numatyti galimas neigiamas pasekmes, taip pat numatyti ir suplanuoti nusikaltimų prevenciją;
- Įgyvendinant Europos Sąjungos bendrąją teisingumo ir vidaus reikalų politiką, Latvijos teisėsaugos institucijos koordinuoja veiklą kovoje su organizuotu nusikalstamumu (kovoje su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu);
- Siekia skatinti visuomenės dalyvavimą ir aktyvumą nusikalstamumo (ypač korupcijos ir organizuoto nusikalstamumo) prevencijai.

Nusikalstamumo prevencijos tarybą sudaro: Ministras Pirmininkas (valdybos pirmininkas); Teisingumo ministras; Vidaus reikalų ministras; Finansų ministras; Gerovės ministras; Švietimo ir mokslo ministras; Generalinis prokuroras; Vyriausiasis teisėjas; Valstybės kontrolierius; Latvijos Prezidento bankas; Finansų ir kapitalo rinkos komisijos pirmininkas.

Tarybos posėdžių pirmininko kvietimu posėdžiuose gali dalyvauti nevyriausybinių organizacijos, ekspertai ir kiti specialistai. Taryba sprendimus priima paprasta balsų dauguma. Jeigu balsų skaičius pasiskirsto po lygiai, pirmininkas turi lemiamą balsą.

Jei kalbėtume konkrečiai apie **organizuoto nusikalstamumo problemas** Latvijoje, reikėtų pabrėžti, kad Latvijos Valstybės policijos Centrinio kriminalinės policijos departamento Tarptautinio bendradarbiavimo departamento vadovas *Artis Zīders* tarptautinėje konferencijoje nuosekliai analizavo organizuotą nusikalstamumą Latvijoje. Po 2004 m. gegužės 1 d. šioje šalyje atsirado naujos tendencijos organizuoto nusikalstamumo srityje:

¹³⁴ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63054>; prisijungimo laikas: 2009-10-05.

¹³⁵ <http://www.mk.gov.lv/mp/vaditas-padomes/noziedzibas-noversanas-padome/>; prisijungimo laikas: 2009-10-05.

- Pirma, greita įvairių šalių nusikalstamų grupuočių artimų ryšių plėtra (kitų šalių nusikalstamos grupuotės siekia plėsti savo įtaką Latvijoje);
- Antra, Latvija buvo naudojama kaip tranzito šalis, gabenant narkotikus į kitas rytų ir vakarų šalis;
- Trečia, šiuo metu Latvijos nusikalstamo pasaulio atstovams labai būtų naudinga užmegzti glaudžius ryšius su žmonių pardavinėtojai Rusijoje, Baltarusijoje, Moldovoje ir Ukrainoje;
- Ketvirta, Latvija gali tapti palankia šalimi nusikalstamoms grupuotėms, kurios užsiima nelegalių migrantų gabenimu;
- Penkta, įmanoma prognozuoti vogtų transporto priemonių tranzito per Latviją augimą.

Šios naujos tendencijos aiškiai parodė, kad Latvijai reikia naujos politikos kovojant su organizuotu nusikalstamumu. Pagrindiniai naujai suformuotos organizuoto nusikalstamumo politikos principai yra tokie:

1. Terminas „organizuotas nusikalstamumas“ įtraukimas į nacionalinius teisės aktus.
2. Kovai su organizuotu nusikalstamumu reikia suteikti specialų prioritetinį statusą teisėsaugos institucijų darbe;
3. Informacijos registravimo ir analizavimo sistemos tobulinimas;
4. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo gerinimas;
5. Darbo gerinimas kovojant su nesąžiningai įgytų pajamų legalizavimu;
6. Darbuotojų, kurie kovoja su organizuotu nusikalstamumu, kvalifikacijos kėlimas, jų darbo optimizavimas, jų apsaugos didinimas;
7. asmenų specialiose procesijose apsauga;
8. visuomenės informavimas ir pasitikėjimo didinimas.

Analizuojant *narkotikų ir kitų psichotropinių medžiagų prevencijos* aktualijas Latvijoje, tenka pripažinti, kad Latvijoje su narkotikais kovojama griežčiau negu Lietuvoje.¹³⁶ Latvija yra pasirašiusi Jungtinių Tautų 1988 m. Kovos su narkotikais konvenciją. Tačiau pastangos įgyvendinti įsipareigojimus yra ribotos, nes trūksta lėšų. 1998 m. sausio mėn. Latvija priėmė pinigų plovimo įstatymą, todėl dabar finansinių machinacijų tyrėjai turi teisinį pagrindą tyrimams atlikti. Tyrimai rodo, kad į Latviją per Latviją dauguma narkotinių medžiagų gabenama geležinkeliu ir automobiliais. Pačioje Latvijoje narkotikų gaminama nedaug, tačiau tranzitas per Latviją vyksta intensyviai. Opijatų į Latviją gabenama per Lietuvą, Ukrainą ir Rusiją iš Vidurinės Azijos, efedrino

¹³⁶ <http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/priedai/sveikata/latvijoje-su-narkotikais-kovojama-griezciau-negu-lietuvoje-128529>; prisijungimo laikas: 2009-10-12.

– iš Indijos per Maskvą, kanapių – per Moldovą arba per Olandiją (iš Vidurio ir Pietvakarių Azijos bei Maroko), amfetaminų – iš Olandijos, Lenkijos ir Vokietijos. Latvijos pareigūnai nurodo, kad psichotropinių medžiagų įvežama ir iš Rusijos bei Lietuvos. Heroino ir kokaino Rygos juodojoje rinkoje galima gauti nesunkiai – ir tai Latvijos pareigūnai žino. Nacionalinio narkotikų kontrolės koordinacinio komiteto duomenimis, Latvijoje daugėja beglobių vaikų, kurie ir patys vartoja narkotikus, ir juos platina. Rimta problema – narkotikai kalėjimuose. Latvijoje labiausiai paplitę opijatai, efedrinas ir psichotropinės medžiagos. Plečiantis ryšiams su Europos valstybėmis, Latvijoje daugėja vakariečių gaminamų narkotikų. Latvijos pareigūnai skundžiasi, kad spauda ne tik nepadedą kovoti su narkotikų vartojimu, bet netgi skatina. Joje pasirodė rašinių, teigiančių, kad narkotikai nekelia rimto pavojaus sveikatai ir greit narkomanu netampama bei pan. Latvijos vidaus reikalų ministerija buvo parengusi kovos su narkotikais planą 1999–2003 m. Plane buvo numatyta, kad Latvija pritaikys savo įstatymus prie JT konvencijos reikalavimų. 1996 m. Latvija priėmė cheminių ir psichotropinių medžiagų, tinkamų narkotikų gamybai, kontrolės, 1998 m. – pinigų plovimo įstatymus. Latvija taip pat yra parengusi sulaikytų, narkotikų turinčių vaikų teisių gynimo įstatymą ir padariusi atitinkamų pataisų baudžiamajame kodekse. 1994 m. Latvija Vidaus reikalų ministerijoje įkūrė Narkotikų įveikimo biurą. Pernai šis biuras savo darbą pradėjo dalytis su neseniai įkurtu Pasienio kovos su narkotikais skyriumi. Latviai taip pat yra įsteigę Nacionalinę narkotikų kontrolės ir kovos su narkotikų vartojimu komisiją. Ši komisija yra atsakinga už valstybės kovos su narkotikais politiką ir įvairių struktūrų darbo koordinavimą. Pastaraisiais metais vyriausybė padidino komisijos narių skaičių ir išplėtė sekretoriatą.

Pasaulio banko apžvalgose teigiama, kad Latvijoje klesti korupcija, dauguma valstybės tarnautojų yra korumpuoti. Beje, čia Bankas remiasi visuomenės apklausų duomenimis. Tačiau Narkotikų kontrolės pasaulinės organizacijos vertinimais, korupcija Latvijoje nekelia grėsmės nei šalies demokratijai, nei ekonomikai. Bylos, iškeltos teisėjams, savivaldybių tarnautojams, muitininkams ar policininkams, yra nereikšmingos, jų padaryti nusikaltimai – smulkūs. Tačiau visi užsienio stebėtojai vienodai pabrėžia, kad trūksta skaidrumo Latvijos politinio elito ir didžiojo verslo srityje. Be to, Latvija yra pasirašiusi Pasaulio muitinių organizacijos tarptautinę konvenciją dėl dvišalio administracinio bendradarbiavimo muitinių darbuotojų nusikaltimų prevencijos, tyrimo ir baudimo (Nairobi konvencija). JAV specialistų nuomone, Latvijai dar labai trūksta lėšų būtiniausiai technikai, sienos kontrolei, taip pat sugebėjimų ir valios išaiškinti pinigų plovimo atvejus. Be to, dar reikia išmokti užčiuopti spragas bankų ataskaitose ir surasti „nešvarius“ pinigus, sugebėti atskleisti organizuotų nusikaltėlių veiklą.

IŠVADOS

Remiantis atlikta išsamia nusikalstamumo prevencijos raidos Lietuvoje analize bei specialiaja literatūra, Lietuvos Respublikos bei tarptautiniais teisės aktais, darome išvadas, kad tyrimo hipotezė – nusikalstamumo prevencijos programų ir priemonių rūšys bei kaita tiesiogiai priklauso nuo valstybės ekonominės, politinės, socialinės padėties – *pasitvirtino*. Darytinos šios sekančios išvados:

1. Nusikalstamumo prevencija – tai individų, jų grupių, visuomeninių asociacijų, bendruomenės ar savivaldos, visos visuomenės ar valstybės vykdoma veikla, apimanti visas taikomas ir naudojamas priemones, metodus ir būdus, tam, kad nusikaltimų iš viso nebūtų ar kad jų būtų kuo mažiau.
2. Tarpukario Lietuvoje nebuvo išplėtos institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevencijos politikos įgyvendinimą, sistemos bei sukurto vieningo nusikalstamumo prevencijos teisinio reguliavimo. Už nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimą buvo atsakinga vienintelė institucija – policija, o kovojant su nusikalstamumu, ieškant būdų kaip spręsti su nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimu susijusias problemas, buvo remiamasi ne įstatymais, bet įvairiomis mokslinėmis publikacijomis. Nepaisant to, policijos veikla tarpukario Lietuvoje nusikalstamumo prevencijos srityje buvo aktyvi, o nusikalstamumo prevencijos priemonės - efektyvios;
3. 1990 m. įvykę politiniai pokyčiai Lietuvos valstybės gyvavimo istorijoje suteikė ne tik taip ilgai siektą politinę ir ekonominę laisvę, bet ir perleido ydingą sovietinę kovos su nusikalstamumu sistemą. Dėl Sovietų valdžios slėptos nusikalstamumo statistikos rodiklių informacijos ir dėl to, kad Lietuva neturėdama aiškos nusikalstamumo prevencijos politikos ir įstatyminės bazės nesugebėjo įvertinti esamos situacijos bei imtis adekvačių priemonių nusikalstamumo plitimo sustabdymui, pirmaisiais nepriklausomybės metais nusikalstamumas Lietuvoje žymiai išaugo.
4. Vienas iš didžiausių uždavinių laikotarpiu nuo nepriklausomybės atkūrimo iki 2003 m. buvo – nusikalstamumo prevencijos institucijų sistemos ir paveldėtos sovietinės įstatyminės bazės keitimas ir pritaikymas prie naujų, realių Lietuvos ekonominių, politinių bei socialinių sąlygų pritaikymo. Palaipsniui buvo sukurta institucijų, atsakingų už nusikalstamumo prevencijos politikos formavimą ir įgyvendinimą, sistema, sukurta ir pradėta įgyvendinti konkrečios nusikalstamumo prevencijos programos. 2003 m.

gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris tapo viena iš pagrindinių kovos su nusikalstamumo priemonių;

5. 2003 m., įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui, patvirtinus Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą bei 2004 m. Lietuvai tapus ES nare, prasidėjo naujas nusikalstamumo prevencijos raidos etapas. Lietuvoje plačiai plėtojama kovos su nusikalstamumo sistema – vykdomos įvairaus pobūdžio prevencinės programos, imamasi skirtingų prevencinių priemonių, siekiant įtraukti tokiose priemonėse dalyvauti kuo daugiau subjektų – valstybinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų, piliečių ir kt. Nusikalstamumo prevencija vykdoma ne tik nacionaliniu, bet tarptautiniu lygiu, vystomas bendradarbiavimas nusikalstamumo prevencijos srityje su kitomis Europos valstybėmis;
6. Nusikalstamumo prevencija Estijoje orientuota į 1) visuomenės informavimą teikiant informaciją ir patarimus kaip išvengti įvairių nusikaltimų, apsaugoti save, savo artimuosius (šeimą), savo turtą nuo nusikalstamų veikų; 2) valstybinių įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų darbą su laikinai suimtais/ išėjusiais iš kalėjimo asmenimis, nusikaltimo aukomis, 3) tarpreigioninį ir tarptautinį bendradarbiavimą kovojant su plataus masto, pvz., narkotikų prekyba, prekyba žmonėmis, korupcija ir kt., nusikaltimais;
7. Latvija yra tranzito šalis, todėl joje nusikalstamumo prevencija orientuota ne tik į kovą su nacionalinio lygmens nusikaltimais, bet ir į kovą su tarptautinio pobūdžio nusikaltimais, kaip pvz., prekyba žmonėmis, narkotikų gabenimas ir prekyba, tarptautinis organizuotas nusikalstamumas, pinigų plovimas, nelegalių migrantų gabenimas ir kt.
8. Nusikalstamumo prevencijos sėkmę Lietuvoje ir kitose valstybėse lemia teisingas teorinis nusikalstamumo situacijos bei jo rodiklių įvertinimas, tinkamas nusikalstamumo priežasčių išaiškinimas ir jo pasekmių prognozavimas, efektyvios nusikalstamumo strategijos parengimas bei tinkamos taktikos pasirinkimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymas. Valstybės žinios. 1997, Nr. 69.
3. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo prevencijos įstatymas. Valstybės žinios. 1997, Nr. 64.
4. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 2-16.
5. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 41-1162.
6. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 57-2297.
7. Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 33-1250.
8. Lietuvos Respublikos mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5571.
9. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 10-335.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės susitarimo dėl glaudesnio bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos ir kovos su jais srityje // Valstybės žinios. 2009, Nr. 67-2686.
11. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinę organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2157.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. balandžio 30 d. nutarimas Nr. 313 „Dėl nusikalstamumo kontrolės Lietuvoje koncepcijos“ // Valstybės žinios. 1992, Nr. 38.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. kovo 24 d. nutarimas Nr. 197 „Dėl nusikaltimų asmeninei (privatinei) nuosavybei kontrolės programos (1993-1995 m.) patvirtinimo“.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1993 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 954 patvirtinta Ekonominių nusikaltimų kontrolės programa (1993-1995 m.). Priemonių planas 1994 m. ir priemonių planas 1995.

15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 7 d. nutarimu Nr. 86 patvirtinta Liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio programa (1994-1995 m.).
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 264 „Dėl nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programos” // Valstybės žinios. 1995, Nr. 17.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 3 d. nutarimu Nr. 4 patvirtinta Kovos su transporto priemonių vagystėmis kompleksinė programa (1996-1997 m.).
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. 356 „Dėl priemonių nusikaltimų, susijusių su korupcija, kontrolei ir prevencijai gerinti” // Valstybės žinios. 1996, Nr. 27.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 19 d. nutarimas Nr. 362 „Dėl šeimos politikos koncepcijos ir veiksmų krypčių” // Valstybės žinios. 1996, Nr. 28.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nr. 197 nutarimas „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos” // Valstybės žinios. 1997, Nr. 21.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. sausio 15 d. nutarimas Nr. 62 „Dėl organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programos” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 10.
22. Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 programa // Valstybės žinios. 1999, Nr. 76.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. kovo 10 d. nutarimu Nr. 270 patvirtinta Papildomų kovos su organizuotu nusikalstamumu priemonių programa.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugsėjo 6 d. nutarimu Nr. 970 patvirtinta Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 metų programa. (1999-2003 m.).
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. Nr. 1179 nutarimas „Dėl nuteistų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos 2001-2004 metų programos patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1999, Nr. 108-3152.
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. sausio 11 d. nutarimu Nr. 29 patvirtinta Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000-2004 m.).

27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. 62 „Dėl prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002-2004 metų programos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 6-231.
28. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. IX-711 patvirtinta Nacionalinė kovos su korupcija programa (2002-2008 m.).
29. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 10-355.
30. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2233.
31. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383 nutarimu patvirtinta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa. Valstybės žinios. 2003, Nr. 32-1318.
32. 2004 m. vasario 23 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 209 „Dėl Vaikų ir jaunimo socializacijos programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 30-995.
33. 2004 m. rugsėjo 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1166 „Dėl Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 140-5114.
34. 2005 m. sausio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 12 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005-2006 m. įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 6-158.
35. 2005 m. gegužės 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 58-2021.
36. 2005 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 558 „Dėl Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005-2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 65-2333.
37. 2005 m. balandžio 7 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 387 „Dėl Kompleksinės autotransporto priemonių vagysčių prevencijos ir kontrolės 2005-2007 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 47-1573.
38. 2007 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 806 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 m. įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 90-3575.

39. 2008 m. balandžio 24 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 392 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 51-1892.
40. 2009 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 157 „Dėl Valstybinės triukšmo prevencijos veiksmų 2007-2013 metų programos įgyvendinimo 2009 – 2013 metų priemonių plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 28-1087.
41. Kalėjimų departamento prie LR Teisingumo ministerijos direktoriaus 2004 m. gegužės 24 d. įsakymas Nr. 4/07-132 „Dėl Tipinės nuteistųjų integracijos į visuomenę programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 87-3192.
42. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 2083 patvirtinta Švietimo ir mokslo ministerijos Kovos su korupcija strategijos programa (2002-2006 m.).
43. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 1844 patvirtinta Kovos su korupcija krašto apsaugos sistemoje programa. (2002-2005 m.).

Specialioji literatūra:

44. Andriulis V. Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
45. Andriulis V. Nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos problemų sprendimai Lietuvoje 1918-1940 m. // Teisės problemos. Vilnius, 2000. Nr. 3-4.
46. Babachinaitė G., Kuklianskis S. Teorinės nusikalstamumo prevencijos problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34).
47. Dapšys A. Nusikalstamumo tendencijos ir jo prevencijos perspektyvos lietuvoje (kriminologinis prognostinis aspektas) // Jurisprudencija: mokslo darbai, 1999. Nr. 11(3).
48. Dapšys A., Čepas A. Nusikalstamumas: kontrolės ir prevencijos perspektyvos // Žmogaus socialinė raida Lietuvoje 1998 m. Socialinės politikos grupė/Jungtinių tautų vystymo programa. Vilnius, 1999.
49. Drakšas R. Mirties bausmės istoriniai, komparatyviniai ir filosofiniai aspektai. Daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2002.
50. Galinaitytė J., Rudzakis T. Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema // Jurisprudencija, 2005, t. 70(62).
51. Jagad Guru. Tikrosios nusikalstamumo šaknys // <http://www.geocities.com/reinkarnacija/crime.htm>; prisijungimo laikas: 2009-09-20.

52. Jurgelaitienė G. Nusikaltimų prevencijos programos Lietuvoje veiksmingumo problemos // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33).
53. Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
54. Katuoka S. Policijos ir visuomenės santykiai // http://www.etib.lt/site_files/Policija%20ir%20%C5%BEmogaus%20teises/2santykis.doc; prisijungimo laikas: 2009-09-13.
55. Kiškis A. Ko mes nežinome apie nusikalstamumo žalą? // <http://www.nplc.lt/zinynai/vz/vz-1.aspx>; prisijungimo laikas: 2009-09-05.
56. Laikinojo Prezidento netenkina esamas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos modelis // <http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4897>; prisijungimo laikas: 2009-09-12.
57. Lietuvos policija 1918 - 1928 m. Red. I. Tamašauskas. Kaunas, 1930.
58. Lietuvos krizės fone – nusikalstamumo renesansas // <http://www.vakarai.us/news/126/ARTICLE/9767/2009-04-07.html>; prisijungimo laikas: 2009-09-02.
59. Mančinskas Č. Policija Lietuvoje 1918 - 1940 metais. Vilnius, 1998.
60. Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškario Lietuvoje (Kriminalinė justicija: mokslo darbai. Vilnius, 1994. T.3).
61. Piesliakas V. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir naujos baudžiamosios politikos teisiniai pagrindai // Jurisprudencija, 2003. Nr. 45(37).
62. Prapiestis J. Namų advokatas – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
63. Urmonas A. Nusikalstamumo ir nusikaltimų prevencija (VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką). - Vilnius: Teisės institutas. 1995.
64. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.

Interneto šaltiniai:

65. <https://www.lrs.lt>;
66. <https://www.lrv.lt>;
67. <http://www.lkz.lt/startas.htm>;
68. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Policija>;
69. <http://www3.mruni.lt/~akiskis/paskaitos/kriminologijos-paskaitos.html>;
70. <http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus41.htm>;

71. Oficialus Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos tinklapis // <http://www.stt.lt/lt/menu/apie-stt/istorija/>;
72. Oficialus FNTT tinklapis // <http://www.fntt.lt/lt/96/104/>;
73. Oficialus nusikaltimų prevencijos Lietuvoje centro tinklapis // <https://www.nplc.lt/>;
74. <http://www.lrt.lt/sites/static.php?strid=218841&>;
75. <http://www.just.ee/19190/>;
76. www.crime-prevention-intl.org/filebin/IO/.../CP_Estonia_Yprus.ppt;
77. <http://www.policija.lt/index.php?id=2562>;
78. www.eucpn.org/.../eucpn_crime_prevention_strategy_Estonia.pdf;
79. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=63054>;
80. <http://www.mk.gov.lv/mp/vaditas-padomes/noziedzibas-noversanas-padome/>;

Paškevičienė N. Nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje / Teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. dr. T. Rudzkis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas Kriminologijos katedra, 2009. – 88 p.

ANOTACIJA

Darbe nagrinėjami ir analizuojami trys nusikalstamumo prevencijos raidos Lietuvoje etapai. Pateikiama kiekvieno raidos etapo charakteristika – nusikalstamumo prevenciją reglamentuojantys teisės aktai, nusikalstamumo prevenciją įgyvendinantys subjektai bei nusikalstamumo prevencijos priemonės. Analizės pagrindą sudaro metodinė, mokslinė literatūra, nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, nusikalstamumo prevencijos programos.

Pagrindiniai žodžiai: nusikalstamumas, prevencija, nusikalstamumo prevencija, nusikaltimų prevencija, nusikalstamumo kontrolė, nusikalstamumo prevencijos priemonės, nusikalstamumo prevencijos programos.

Paškevičienė, N. The Evaluation of Crime Prevention in Lithuania / Paper for the Masters degree in Law / Supervisor - lekt.dr. T.Rudzkis. – Vilnius: Faculty of Law, Department of Criminology Mykolas Riomeris University, 2009. – 88 p.

ANNOTATION

Three stages of the development of the crime prevention in Lithuania are analyzed in this work. The characteristic of each stage of this development is supplied - law statements regulating crime prevention, the actors implementing crime prevention and preventive tools of criminality. Analysis is based on methodical, scientific literature, national and international law statements, programs of crime prevention.

Key Words: Criminality, Prevention, Crime Prevention, Crime Control, Preventive Tools of Criminality, Preventive Programs of Criminality.

Paškevičienė N. Nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje / Teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. dr. T. Rudzkis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas Kriminologijos katedra, 2009. – 88 p.

SANTRAUKA

Šio magistro baigiamojo darbo pirmoje dalyje analizuojama nusikalstamumo ir nusikalstamumo prevencijos samprata, apibrėžiamos bendrosios nusikalstamumo priežastys.

Antroje dalyje analizuojama nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos istorinę politinę ir ekonominę raidą, į tai, kad nusikalstamumas ir kovos su juo būdai adaptuojasi prie besikeičiančios visuomenės, demokratinio ir teisinio valstybių vystymosi, prie naujų informacinių technologijų susikūrimo ir tobulėjimo, kuomet nusikaltimai tik „intelektualėja“ ir persikelia į virtualią erdvę, nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje buvo pasirinkta analizuoti konkrečiais istoriniais Lietuvos, kaip demokratinės nepriklausomos valstybės, gyvavimo laikotarpiais – tarpukario laikotarpiu (1918-1940 m.), nuo nepriklausomybės atkūrimo (1991 m.) iki 2003 m. ir nuo 2003 metų iki dabar. Kiekvienas nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje raidos etapas analizuojamas per subjektų, vykdančių ir įgyvendinančių nusikalstamumo prevenciją, sistemą, nusikalstamumo prevencijos teisinį reguliavimą ir pagrindines nusikalstamumo prevencijos įgyvendinimo priemones.

Trečioje dalyje nagrinėjami nusikalstamumo prevencijos ypatumai kaimyninėse valstybėse – Latvijoje ir Estijoje. Darbo pabaigoje pateikiamos pagrindinės išvados.

Paškevičienė, N. The Evaluation of Crime Prevention in Lithuania / Paper for the Masters degree in Law / Supervisor - lekt.dr. T.Rudzkis. – Vilnius: Faculty of Law, Department of Criminology Mykolas Riomeris University, 2009. – 88 p.

SUMMARY

In the 1st chapter of this Master thesis we do analyse Conceptions of Criminality and Crime Prevention, also defining general reasons of the level of Criminality. But the greatest attention is paid in the 2nd chapter of this Master to analysis of the characteristic and tendencies of Crime Prevention in the Republic of Lithuania during selected concrete historical period, because the Criminality and its' Prevention adapts to development of the public society, evolution of the democratic and legal state, to Perfection of new information technologies, when Crimes transfers to virtual areas. That's why every historical period has its own methods and solutions how to fight with the Criminality. On purpose to find the concrete points about our topic we chose to analyse these three historical political periods: to the re-creation of the Independence; since re-creation of the Independence to the 2003; since 2003 to nowadays. Furthermore, in the 3rd chapter we analyse the peculiarities of Crime Prevention in two other Baltic states – Estonia and Latvia. At the end of this Master thesis, we present the main ideas.

LIETUVOS RESPUBLIKOS RATIFIKUOTI TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI,
 REGLAMENTUOJANTYS LIETUVOS RESPUBLIKOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ
 BENDRADARBIAVIMĄ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS IR KONTROLĖS SRITYJE

- Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1992 m. liepos 30 d.*;
- Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1992 m. spalio 29 d.*;
- Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių. *Ratifikuota 1992 m. lapkričio 19 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Moldovos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1993 m. kovo 16 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos, darbo ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1993 m. kovo 16 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1994 m. liepos 21 d.*
- 1990 m. Europos konvencija dėl pinigų išplovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto bei konfiskavimo. *Ratifikuota 1994 m. gruodžio 22 d.*
- 1957 m. gruodžio 13 d. Europos konvencija dėl ekstradicijos. *Ratifikuota 1995 m. balandžio 4 d.*
- 1975 m. spalio 15 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos papildomo protokolo. *Ratifikuota 1995 m. balandžio 4 d.*
- 1978 m. kovo 17 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos antrojo papildomo protokolo. *Ratifikuota 1995 m. balandžio 4 d.*
- 1959 m. balandžio 20 d. Europos konvencija dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1995 m. balandžio 4 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Kazachstano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *1995 m. balandžio 27 d.*
- 1983 m. Europos nuteistųjų asmenų perdavimo konvencija. *Ratifikuota 1995 m. gegužės 9 d.*
- 1970 m. Hagos konvencija dėl kovos su neteisėtu orlaivio pagrobimu. *Ratifikuota 1995 m. gruodžio 14 d.*

- Protokolas dėl kovos su smurtu civilinę aviaciją aptarnaujančiuose oro uostuose, papildantis Konvenciją dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą, priimtą 1971 m. rugsėjo 23 d. Monrealyje. *Ratifikuota 1995 m. gruodžio 14 d.*
- 1991 m. Monrealio konvencija dėl plastikinių sprogstamųjų medžiagų žymėjimo aptikimo tikslais. *Ratifikuota 1995 m. gruodžio 14 d.*
- 1971 m. Monrealio konvencija dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą. *Ratifikuota 1995 m. gruodžio 14 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis dėl asmenų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas ar pritaikytos priverčiamosios medicininio poveikio priemonės. *Ratifikuota 1996 m. rugsėjo 17 d.*
- 1993 m. Tokijo konvencija dėl nusikaltimų ir tam tikrų kitų veiksmų, padarytų orlaiviuose. *Ratifikuota 1996 m. gruodžio 14 d.*
- 1977 m. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. *Ratifikuota 1997 m. sausio 14 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Suomijos Respublikos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos srityje“. *Ratifikuota 1997 m. kovo 18 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Suomijos Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo nusikaltimų prevencijos srityje. *Ratifikuota 1997 m. rugsėjo 23 d.*
- 1970 m. Europos Tarybos konvencija dėl tarptautinio baudžiamojo nuosprendžio pripažinimo. *Ratifikuota 1997 m. spalio 16 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 1997 m. spalio 16 d.*
- 1972 m. Europos Tarybos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo. *Ratifikuota 1997 m. gruodžio 23 d.*
- 1988 m. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta. *Ratifikuota 1998 m. kovo 12 d.*
- 1978 m. kovo 17 d. Europos konvencijos dėl savitarpio pagalbos baudžiamosiose bylose papildomas protokolai. *Ratifikuota 1998 m. balandžio 4 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų Vyriausybės sutartis „Dėl savitarpio teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose“. *Ratifikuota 1998 m. birželio 11 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis „Dėl teisinės pagalbos civilinėse ir baudžiamosiose bylose“. *Ratifikuota 2000 m. kovo 20 d.*

- Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Estijos Respublikos Vyriausybės ir Latvijos Respublikos Vyriausybės sutartis „Dėl bendradarbiavimo vykdant liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugą”. *Ratifikuota 2001 m. gegužės 24 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lenkijos Respublikos Vyriausybės bendradarbiavimo kovojant su organizuotu nusikalstamumu bei kitais sunkiais nusikaltimais sutartis. *Ratifikuota 2001 m. liepos 10 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Kazachstano Respublikos Vyriausybės susitarimas „Dėl bendradarbiavimo kovojant su organizuotu nusikalstamumu, neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta, terorizmu ir kitais nusikaltimais”. *Ratifikuota 2001 m. liepos 10 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl asmenų, kuriems paskirtas laisvės atėmimas, perdavimo bausmei atlikti”. *Ratifikuota 2002 m. sausio 15 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybės sutartis dėl bendradarbiavimo kovojant su organizuotu nusikalstamumu, terorizmu ir kitais sunkiais nusikaltimais. *Ratifikuota 2002 m. gegužės 7 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. *Ratifikuota 2002 m. gegužės 28 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Azerbaidžano Respublikos sutartis dėl asmenų, nuteistų laisvės atėmimu, perdavimo likusiai bausmei atlikti. *Ratifikuota 2002 m. gegužės 28 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Uzbekistano Respublikos Vyriausybės susitarimas dėl bendradarbiavimo kovojant su nusikalstamumu. *Ratifikuota 2002 m. birželio 13 d.*
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Vengrijos Respublikos Vyriausybės sutartis dėl bendradarbiavimo kovojant su terorizmu, neteisėta narkotikų apyvarta, organizuotu nusikalstamumu ir kitais sunkiais nusikaltimais. *Ratifikuota 2002 m. spalio 1 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis. *Ratifikuota 2002 m. spalio 31 d.*
- Lietuvos Respublikos ir Uzbekistano Respublikos sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, draugystės ir bendradarbiavimo. *Ratifikuota 2003 m. kovo 18 d.*

NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS IR KONTROLĖS PROGRAMOS, PRIIMTOS PO
NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO IKI 2003 M.

- LR Vyriausybės 1993 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. 197 patvirtinta *Nusikaltimų asmeninei (privatinei) nuosavybei kontrolės programa (1993-1995 m.)*
- LR Vyriausybės 1993 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 954 patvirtinta *Ekonominių nusikaltimų kontrolės programa (1993-1995 m.)*. Priemonių planas 1994 m. ir priemonių planas 1995.
- LR Vyriausybės 1994 m. vasario 7 d. nutarimu Nr. 86 patvirtinta *Liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio programa (1994-1995 m.)*
- LR Vyriausybės 1995 m. vasario 20 d. nutarimu Nr. 264 patvirtinta *Nepilnamečių užimtumo ir jų nusikalstamumo prevencijos gerinimo programa (1995-1996 m.)*.
- LR Vyriausybės 1996 m. sausio 3 d. nutarimu Nr. 4 patvirtinta *Kovos su transporto priemonių vagystėmis kompleksinė programa (1996-1997 m., kai kurie punktai turėtų būti vykdomi nuolat)*.
- LR Vyriausybės 1996 m. kovo 15 d. nutarimu Nr. 356 patvirtintas *Antikorupcinių priemonių planas (1996-1997 m.)*.
- LR Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr. 197 patvirtinta *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinei programa (1997-2005 m.)*.
- LR Vyriausybės 1999 m. sausio 15 d. nutarimu Nr. 62 patvirtinta *Organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos prevencijos programa (1999-2005 m.)*.
- LR Vyriausybės 1999 m. kovo 10 d. nutarimu Nr. 270 patvirtinta *Papildomų kovos su organizuotu nusikalstamumu priemonių programa (1999 m.)*.
- *VšĮ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro Nepilnamečių justicijos programa (1999-2002 m.)*.
- LR Vyriausybės 1999 m. rugsėjo 6 d. nutarimu Nr. 970 patvirtinta *Nacionalinės narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 metų programa. (1999-2003 m.)*
- LR Vyriausybės 1999 m. spalio 25 d. nutarimu Nr. 1179 patvirtinta *Nuteistų ir grįžusių iš kardomojo kalinimo vietų, pataisos darbų ir socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigų asmenų socialinės adaptacijos programa (1999-2003 m.)*.
- LR Vyriausybės 2000 m. sausio 11 d. nutarimu Nr. 29 patvirtinta *Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000-2004 m.)*.

- 2001 m. gegužės 15 d. Vilniaus miesto Vyriausiasis policijos komisariatas (VPK), Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (NPLC) ir bendrovė „Lietuva Statoil“ pristatė projektą „Voratinklis“. Projekto tikslas – nusikalstamumo prevencija Vilniaus mieste: tokių nusikaltimų kaip degalų vagystės, vagystės iš parduotuvės, sukčiavimas, panaudojant vogtas arba suklastotas banko korteles, apiplėšimai, prekyba narkotinėmis medžiagomis ir jų vartojimas degalinių teritorijose ir pan.
- LR Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. IX-711 patvirtinta *Nacionalinė kovos su korupcija programa (2002-2008 m.)*.
- LR Vyriausybės 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. 62 patvirtinta *Prekybos žmonėmis ir prostitucijos kontrolės bei prevencijos 2002-2004 metų programa*.
- LR Švietimo ir mokslo ministro 2002 m. gruodžio 18 d. įsakymu Nr. 2083 patvirtinta *Švietimo ir mokslo ministerijos Kovos su korupcija strategijos programa (2002-2006 m.)*.
- LR Krašto apsaugos ministro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 1844 patvirtinta *Kovos su korupcija krašto apsaugos sistemoje programa. (2002-2005 m.)*.

**NUSIKALTIMŲ PREVENCIJOS IR KONTROLĖS PROGRAMOS, PRIIMTOS NUO
2003 M. GEGUŽĖS IR TEBEGALIOJANČIOS ŠIUO METU**

1. 2007 m. vasario 15 d. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras ir Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos suorganizavo seminarą „*Policijos ir visuomenės bendradarbiavimas nusikalstamumo prevencijos srityje*“ Panevėžio miesto vyriausiajame policijos komisariate.

2. 2007 m. lapkričio 22 d. Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato viešosios policijos Viešosios tvarkos tarnybos Prevencijos skyrius, vykdydamas prevencinį projektą „Saugi kaimynystė“, suorganizavo seminarą tema „*Saugios kaimynystės kelias: Estijos ir Lietuvos patirtis*“;

3. 2008 m. kovo 20 d. Vilniaus miesto vyriausiasis policijos komisariatas pristatė prevencinį projektą „*Saugi kaimynystė*“;

4. Nuo 2006-05-05 iki 2008-04-30 vykdytas *Projektas Vaikų, iškrentančių iš bendrojo lavinimo sistemos skaičiaus mažinimas, stiprinant prevencinių grupių skaičių*. Šio projekto tikslas - efektyvinant prevencinių grupių veiklą ugdymo institucijose, parengti mechanizmą, kuris padėtų mažinti iškrentančių iš ugdymo sistemos vaikų skaičių., t.y. 1. Sukurti ugdymo institucijų ir socialinių partnerių kvalifikacijos tobulinimo mokymo modulius, leidžiančius veiksmingai įgyvendinti ugdymo institucijose vaikų saugumui reikalingas sąlygas. 2. Apmokyti multidisciplinines ugdymo institucijų ir socialinių partnerių prevencinės pagalbos komandas, įgyvendinančias vaikų socialinės gerovės politiką ugdymo institucijose. 3. Sukurti tarpinstitucinį socialinės pedagoginės pagalbos tinklą, skirtą ugdyti įvairių sričių specialistų kompetencijas, padedantį užtikrinti saugumą tiek pačioje ugdymo institucijose, tiek už jos ribų;

5. Patvirtinta *Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 2004–2008 metų programa* ir nustatytos šios programos įgyvendinimo priemonės¹³⁷: 1) Pirminė narkomanijos prevencija tarp vaikų ir jaunimo; 2) Neteisėtos narkotinių ir psichotropinių medžiagų pasiūlos mažinimas; 3) Asmenų, vartojančių narkotines ir psichotropines medžiagas, sveikatos priežiūra, rehabilitacija ir socialinė integracija; 4) informacinės sistemos plėtra;

¹³⁷ Valstybės žinios, 2004. Nr. 140-5114.

6. 2009 m. patvirtintas *Valstybinės triukšmo prevencijos veiksmų 2007-2013 metų programos įgyvendinimo 2009 – 2013 metų priemonių planas*, kurio pagrindiniai uždaviniai: 1) Suformuoti aplinkos triukšmo prevencijos sistemos pagrindus; 2) Nustatyti aplinkos triukšmui jautrias vietas (mokyklas, ligonines, gyvenamuosius namus), kuriose triukšmas viršija didžiausią leistiną, ir įdiegti jose prevencijos priemones aplinkos triukšmui mažinti; 3) Organizuoti specialistų, dirbančių triukšmo prevencijos srityje, mokymą; 4) Gerinti informacijos apie triukšmo valdymo priemones prieinamumą visuomenei;

7. Patvirtinta Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005-2008 metų programa¹³⁸, kurios tikslas – valstybiniu lygiu kompleksiskai, nuosekliai ir sistemingai spręsti susijusias su prekyba žmonėmis ir prostitucijos prevencija bei kontrole problemas. Pagrindiniai šios programos uždaviniai:

- nustatyti prekybos žmonėmis ir prostitucijos Lietuvoje mastą, šio reiškinio dinamiką ir plitimo tendencijas;
- sukurti informacinę analizės sistemą, kurios paskirtis – kaupti ir analizuoti informaciją apie prekybą žmonėmis ir su ja susijusius procesus;
- sukurti ir įdiegti nacionalinę prekybos žmonėmis ir prostitucijos stebėsenos sistemą, sukurti ir įdiegti suvienodintą duomenų rinkimo sistemą, sukurti bendrą (depersonalizuotą) duomenų apie prekybos žmonėmis aukas bazę;
- sukurti ir įdiegti ankstyvosios prevencijos priemonių sistemą, trukdančią įtraukti į prekybą žmonėmis ir prostituciją naujus asmenis;
- parengti ir įdiegti prostitucijos paklausą mažinančių priemonių sistemą;
- sukurti prekybos žmonėmis aukų ir nukentėjusiųjų socialinės paramos sistemą, ypač daug dėmesio skirti apsaugos ir socialiniams klausimams, taip pat grąžinimui į visuomenę;
- plėtoti valstybės (savivaldybių), nevalstybinių ir tarptautinių organizacijų bendradarbiavimą kovojant su prekyba žmonėmis;
- stiprinti specializuotus Lietuvos policijos padalinius, kovojančius su prekyba žmonėmis;
- užtikrinti veiksmingą regioninę ir tarptautinę institucijų ir organizacijų bendradarbiavimą kovojant su prekyba žmonėmis.

JAV Valstybės departamento Stebėjimo ir kovos su prekyba žmonėmis biuras pateikė 2008 metų ataskaitą apie prekybos žmonėmis situaciją įvairiose pasaulio šalyse. Lietuva jau šešerius metus iš eilės patenka į pirmąją grupę valstybių, dedančių didžiausias pastangas kovojant su tokio

¹³⁸ Valstybės žinios, 2005. Nr. 65-2333.

pobūdžio nusikaltimais. Teigiamo vertinimo rezultatams daug įtakos turėjo sėkmingai įgyvendinta Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis teisių ir laisvių apsaugos stiprinimui, veiksmingai socialinei prekybos žmonėmis prevencijai, socialinei paramai nukentėjusiesiems (ypač vaikams ir moterims) nuo prekybos žmonėmis, jų apsaugai ir grąžinimui į visuomenę. Taip pat veiksmingai kovai su organizuotu nusikalstamumu ir pavieniais nusikaltimais, susijusiais su prekyba žmonėmis, glaudžiam ir koordinuotam valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevalstybinių ir tarptautinių organizacijų bendradarbiavimui kovojant su prekyba žmonėmis. Lietuvoje sukurta ir veikia prekybos žmonėmis aukų ir nukentėjusiųjų rėmimo ir pagalbos sistema, kasmet iš valstybės biudžeto finansuojami nevyriausybinių organizacijų įgyvendinami projektai, skirti prekybos žmonėmis socialinei paramai, apsaugai ir reintegracijai į visuomenę.¹³⁹

8. 2005 m. patvirtinta Kompleksinė autotransporto priemonių vagysčių prevencijos ir kontrolės 2005-2007 metų programa.¹⁴⁰ Strateginis šios programos tikslas – sukurti efektyvų kovos su autotransporto priemonių vagystėmis modelį, apimantį teisinę, organizacinę ir taktinę priemones, padėsiančias gerinti autotransporto priemonių vagysčių prevenciją ir kontrolę;

9. 2004 m. patvirtinta *Vaikų ir jaunimo socializacijos programa*.¹⁴¹ Strateginis šios Programos tikslas – plėtoti vaikų ir jaunimo socializacijos galimybes, skatinti kultūrinės ir pilietinės brandos ugdymą: 1) Vaikų ir jaunimo socializacijos socialinių, ekonominių, edukacinių, teisinių galimybių sistemos sukūrimas; 2) Vaikų ir jaunimo užimtumo plėtotė, jo kokybės gerinimas; 3) Vaikų teisių apsaugos ir jų asocialaus elgesio prevencija; 4) Vaikų ir jaunimo socializacijos specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas. Numatyti net trys Programos įgyvendinimo etapai:

- Pirmasis, parengiamasis, etapas (2004–2006 metai): išanalizuoti ir įvertinti vaikų ir jaunimo socializacijos eigą, numatyti būtinas priemones vaikų ir jaunimo socializacijai užtikrinti, įgyvendinti kitas su šia Programa susijusias programas;
- Antrasis etapas (2007–2011 metai): sukurti vaikų ir jaunimo socializacijos socialinių, ekonominių, finansinių, teisinių, organizacinių, informacinių, analitinių priemonių stebėsenos sistemą, įdiegti naujus valdymo ir veiklos principus, užtikrinti sistemos funkcionavimą;

¹³⁹ <http://www.infolex.lt/Portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=31110>. Prisijungimo laikas: 2009-10-08.

¹⁴⁰ Valstybės žinios, 2005. Nr. 47-1573.

¹⁴¹ Valstybės žinios, 2004. Nr. 30-995.

- Trečiasis etapas (2012–2014 metai): įvertinti sistemos funkcionavimą, tikslinti ir tobulinti ją.

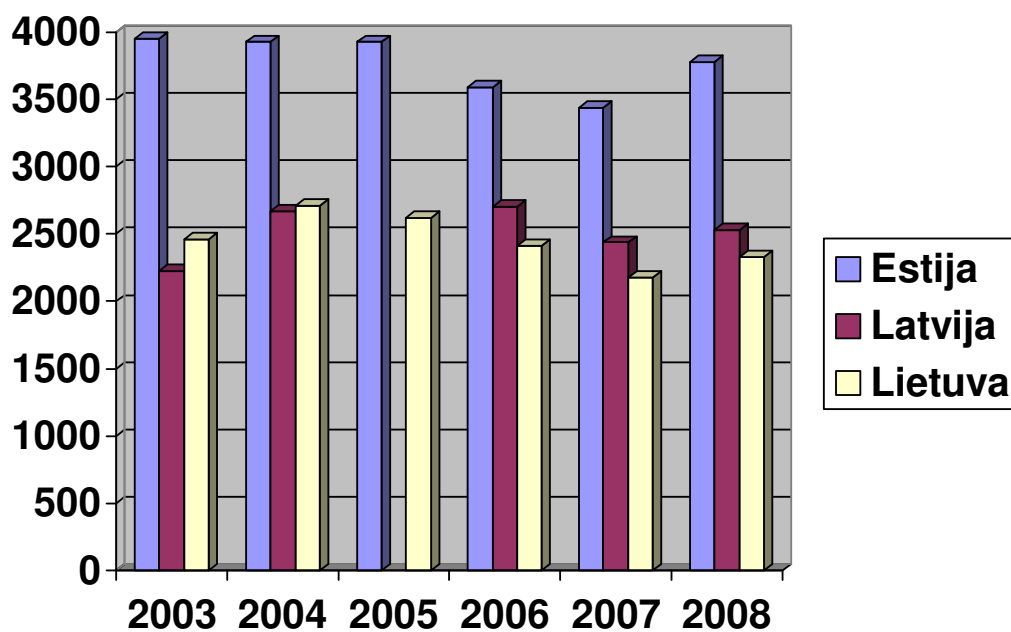
10. 2005 m. patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa¹⁴², o 2008 m. patvirtinta Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa¹⁴³. Šia programa siekiama mažinti smurtą prieš vaikus, ugdyti žmonėms nepakantumą smurtui prieš vaikus, mokyti vaikus apsisaugoti nuo smurto, kompleksiškai šalinti smurto prieš vaikus priežastis ir sąlygas, sukurti prevencijos priemonių, užkertančių kelią smurtui prieš vaikus, sistemą; sukurti veiksmingą pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, jų šeimoms ir vaikams smurtautojams sistemą, plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą šioje srityje. Šiems tikslams pasiekti numatomos priemonės:

- Organizuoti vaikų ir tėvų švietimą smurto prieš vaikus prevencijos klausimais;
- Organizuoti visuomenės švietimą, rengti kampanijas prieš vaikų smurtą;
- Tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją smurto prevencijos srityje;
- Tobulinti teisinę sistemą, siekiant užkirsti kelią smurtui prieš vaikus;
- Tobulinti vaiko, nukentėjusio nuo smurto, apklausos mechanizmą;
- Kurti, skatinti ir teikti tinkamas, priimtinas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, paslaugas, tai sudarytų galimybes užtikrinti jų interesus atitinkančias sąlygas, artimas namų aplinkai, kai nežeminamas asmens orumas ir gerbiamas kiekvieno asmens individualumas;
- Tobulinti reabilitacijos ir reintegracijos paslaugas vaikams, padariusiems smurtinius nusikaltimus, taip pat suaugusių smurtautojų reabilitacijos (mokymo ir neprievartinio bendravimo įgūdžių lavinimo) sistemą;
- Plėsti tarptautinį bendradarbiavimą, užkertantį kelią smurtui prieš vaikus, išanalizuoti ir apibendrinti užsienio patirtį smurto prieš vaikus atskleidimo ir prevencijos klausimais, galimybes ją pasinaudoti;
- Atlikti smurto prieš vaikus Lietuvoje monitoringą

¹⁴² Valstybės žinios, 2005. Nr. 58-2021

¹⁴³ Valstybės žinios, 2008. Nr. 51-1892

NUSIKALSTAMUMO LYGIS LIETUVOJE, LATVIJOJE, ESTIJOJE

1 pav. 100 000 gyventojų tenka užregistruotų nusikalstamų veikų¹⁴⁴

* 2005 metais Latvija nepateikė nusikalstamų veikų duomenų

¹⁴⁴ <http://www.nplc.lt/sena/stat/nus/nus4.htm>; prisijungimo laikas: 2009-10-13.